

รายงานวิจัยฉบับภาษาไทย "การศึกษานักย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ"

การย้ายถิ่นเป็นการเพิ่มรายได้หรือเพิ่มความเครียด ให้กับครอบครัวชนบท

บรรณาธิการ วาทีณี บุญชะลัทธิ

คณะผู้วิจัย

แควี่ วิคเตอร์

ฟิลิป เกสต์

วาทีณี บุญชะลัทธิ

นิตยา ทิวิยะธรรมวงศ์

นิมฟ้า บี โอเฮนา

รายงานวิจัยฉบับภาษาไทย
เรื่อง “การติดตามผู้ย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”

การย้ายถิ่นเป็นการเพิ่มรายได้หรือเพิ่มความเครียด
ให้กับครอบครัวชนบท

บรรณาธิการ
วาทินี บุญชะลิกย์

คณะผู้วิจัย
แควี่ ริกเตอร์
ฟิลิป เกสท์
วาทินี บุญชะลิกย์
นิตยา พิริยะธรรมวงศ์
นิมฟา บี โอเฮนา

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล

2540

รายงานวิจัยฉบับภาษาไทยเรื่อง “การติดตามผู้ย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”
(*Report of the Northeastern Follow-up to the National Migration Survey*)

การย้ายถิ่นเป็นการเพิ่มรายได้หรือเพิ่มความเครียดให้กับครอบครัวชนบท
(*Migration and the Rural Family :
Sources of Support and Strain in a Mobile Society*)

บรรณาธิการ

วาทีณี บุญชะลักษ์, รองศาสตราจารย์ (Wathinee Boonchalaksi)

คณะผู้วิจัย

แคร์รี่	ริกเตอร์	(Kerry Richter)
ฟิลิป	เกสต์	(Philip Guest)
วาทีณี	บุญชะลักษ์	(Wathinee Boonchalaksi)
นิตยา	พิริยธรรมวงศ์	(Nittaya Piriyathamwong)
นิมฟา	บี โอเฮนา	(Nimfa B. Ogena)

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 211

ISBN 974-588-870-2

@ สงวนลิขสิทธิ์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล 2540

จำนวนพิมพ์ 1,000 ฉบับ

Cataloging in Publication Data

รายงานวิจัยฉบับภาษาไทยเรื่อง การติดตามผู้ย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การย้ายถิ่นเป็นการเพิ่ม
รายได้หรือเพิ่มความเครียดให้กับครอบครัวชนบท/บรรณาธิการ วาทีณี บุญชะลักษ์; คณะผู้วิจัย แคร์รี่
ริกเตอร์...[และคนอื่น ๆ]

(มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันวิจัยประชากรและสังคม เอกสารทางวิชาการ; หมายเลข 211)

ISBN 974-588-870-2

1. การย้ายถิ่นภายในประเทศ--ไทย--แง่เศรษฐกิจ 2. ครอบครัวชนบท--ไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)--แง่เศรษฐกิจ I. วาทีณี บุญชะลักษ์, บรรณาธิการ II. ริกเตอร์, แคร์รี่...[และคนอื่น] III. มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันวิจัยประชากรและสังคม IV. ชื่อเรื่อง V. ชื่อชุด

HB 2104.55.A3 ร451 2540

จัดพิมพ์โดย : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ศาลาชา พุทธมณฑล นครปฐม 73170

โทรศัพท์ : 66-2-441-0201-4 ต่อ 115, 441-9666

โทรสาร : 66-2-441-9333

E-Mail : directpr@mahidol.ac.th

WWW Homepage : <http://www.mahidol.ac.th/mahidol/pr/pr.html>

จัดรูปเล่ม : ปริมาภรณ์ มีสุวรรณ

คำนำ

เมื่อเดือนมกราคมปี พ.ศ.2535 มหาวิทยาลัยมหิดลได้สนับสนุนการสัมมนาเพื่อการวางแผนโครงการการวิจัยระดับชาติเรื่อง “การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย” (The National Migration Survey of Thailand : NMS) ซึ่งดำเนินการวิจัยโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ผลจากการวิจัยชิ้นนี้นับเป็นผลงานชิ้นประวัติศาสตร์ที่สำคัญชิ้นหนึ่งในบริบทของการวิจัยเรื่องการย้ายถิ่นของประเทศไทย ซึ่งได้นำเสนอข้อมูลพื้นฐานจำนวนมากที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อกระบวนการย้ายถิ่นของประชากรในประเทศ และได้รับความสนใจอย่างมากในระดับชาติ อีกทั้งยังก่อให้เกิดการอภิปรายอย่างกว้างขวางในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและการวางแผนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในอนาคต

สำหรับรายงานการวิจัยเรื่อง “การติดตามผู้ย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” (The Northeast Follow-up to the National Migration Survey : NMS2) ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ต่อเนื่องมาจากงานวิจัยชิ้นแรกนั้น สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งภายใต้มหาวิทยาลัยมหิดล ยังคงแสดงบทบาทของการเป็นผู้นำในการเสนอข้อมูลที่มีคุณภาพสูงในงานวิจัยพื้นฐานเกี่ยวกับการย้ายถิ่น โดยที่ผลงานวิจัยชิ้นนี้ได้มุ่งเน้นที่การย้ายถิ่นออกของชาวชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงเรื่องการตัดสินใจย้ายถิ่น และผลกระทบที่มีต่อบุคคลและครัวเรือนในถิ่นที่ย้ายออก รวมทั้งเข้าใจถึงบทบาทของเงินที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับ และผลกระทบของการย้ายถิ่นทั้งระยะสั้นและระยะยาวต่อภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นและชุมชน

มหาวิทยาลัยมหิดลมีความพยายามอย่างต่อเนื่องในการสนับสนุนการผลิตผลงานวิจัยทางสังคม เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจผลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อบุคคล ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ โดยมหาวิทยาลัยมีจุดมุ่งมั่นในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วไป ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ได้ขานรับต่อจุดมุ่งมั่นของมหาวิทยาลัยอย่างเป็นรูปธรรม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล

ถ้อยแถลง

นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งประเทศได้ดำเนินการมาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ 1960 ได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างมากทั้งในเชิงเศรษฐกิจและประชากร ความเจริญทางเศรษฐกิจได้เติบโตอย่างต่อเนื่องแม้ในช่วงที่ประเทศอื่น ๆ เผชิญกับการถดถอยทางเศรษฐกิจ การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ในช่วง 25 ปีที่ผ่านมานับเป็นความสำเร็จหนึ่งที่ติดอันดับโลก

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาทางสังคมยังคงเป็นประเด็นที่เราต้องให้ความสำคัญต่อไปในนโยบายระดับชาติ เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรควบคู่กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบยั่งยืนในระยะยาว

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของกรุงเทพฯ และเมืองที่อยู่รายล้อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นความสำคัญของการย้ายถิ่นในเชิงนโยบาย โดยเฉพาะในเรื่องบริการทางสังคมซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นจากการย้ายถิ่นเข้าที่เพิ่มขึ้น การย้ายถิ่นจึงไม่ได้มีผลกระทบเฉพาะต่อผู้ย้ายถิ่นและครอบครัวเท่านั้น แต่มีผลกระทบต่อถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทางของผู้ย้ายถิ่นเอง การทำความเข้าใจกลุ่มคนที่ถูกระบบมากที่สุดจากการเคลื่อนย้ายของประชากรนี้ จะช่วยให้การกำหนดโครงการและนโยบายมีความชัดเจนยิ่งขึ้น

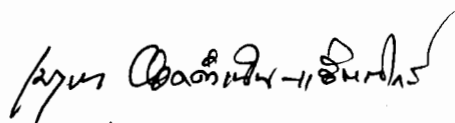
การย้ายถิ่นในฐานะที่เป็นกลไกลดความยากจนเป็นสิ่งที่สำคัญควบคู่กับความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นอย่างมากในประเทศไทย แต่การย้ายถิ่นจะยิ่งทำให้สมาชิกที่ถูกทิ้งไว้ในชนบทรอพึ่งพิงเงินจากผู้ย้ายถิ่นมากขึ้นหรือไม่ การใช้จ่ายเงินนี้เพื่อการบริโภคอย่างเดียวนจะเป็นสิ่งขัดขวางคุณสมบัติประโยชน์ของการย้ายถิ่นในระยะยาวหรือไม่ ถ้าไม่มีการถ่ายเทเงินจำนวนหนึ่งไปสู่การลงทุนทางเศรษฐกิจและการศึกษา และเราจะหาวิธีชักนำการใช้จ่ายนี้ให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นได้อย่างไร ประเด็นนี้เป็นประเด็นสำคัญเชิงนโยบายที่ประเทศของเรากำลังเผชิญอยู่

นอกจากนี้ การที่สังคมเคลื่อนเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะการทำงานและเสรีนิยมทางการค้าทำให้เราต้องให้ความสำคัญและทำความเข้าใจลักษณะเลือกสรรของผู้ย้ายถิ่นเพื่อดึงคนเข้าสู่ตลาดแรงงาน โดยเฉพาะแรงงานเด็ก ถ้าเราจะผ่อนปรนให้นักเรียนอยู่ในโรงเรียนนานขึ้น เพื่อใช้เวลาเข้าสู่กำลังแรงงาน และเพื่อพัฒนาคุณภาพของแรงงานให้สามารถแข่งขันได้ในตลาด

แรงงานสากล เราจะสร้างแรงจูงใจอย่างไรทั้งในโรงเรียนและในสถานที่ทำงาน รวมทั้งเราจะจัดการกับการเพิ่มขึ้นของแรงงานผิดกฎหมายจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างไร

ท้ายที่สุด อะไรคือบทบาทของผู้ย้ายถิ่นต่อการแพร่กระจายของโรคเอดส์ในประเทศ

ผลจากการวิจัย ซึ่งได้นำเสนอในรายงานชิ้นนี้จะช่วยให้เกิดการริเริ่มนโยบายระดับชาติ และระดับท้องถิ่นในเรื่องการย้ายถิ่น การศึกษาและกำลังแรงงาน เราหวังว่าผลการศึกษาจะก่อให้เกิดประโยชน์และกระตุ้นให้เกิดการศึกษาต่อไปในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้

รองศาสตราจารย์ ดร.เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ดติกจ์

ผู้อำนวยการ

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

คำขอบคุณ

การวิจัยเรื่อง “การติดตามผู้ย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” จะไม่สามารถสำเร็จได้ด้วยดี หากปราศจากความช่วยเหลือ ความร่วมมือ และกำลังใจจากบุคคลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างสูงต่อมูลนิธิฟอร์ด (Ford Foundation) ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยต่อเนื่องครั้งนี้ ซึ่งดำเนินการในประเทศไทยในช่วงระหว่างเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม พ.ศ.2537 โดยเฉพาะต้องขอขอบคุณเป็นพิเศษต่อกันเดวิด โทมัส (David Thomas) ที่ให้การสนับสนุนงานวิจัยเป็นอย่างดี

ดร.สมศักดิ์ บุญญะวิโรจน์ จาก International Development Research Centre (IDRC) ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนให้ทำการวิจัยต่อเนื่องจากการวิจัยระดับชาติเรื่อง “การย้ายถิ่นภายในประเทศ” ซึ่งทำเมื่อปี พ.ศ.2535 และความคิดที่มีต่อการทำวิจัยชิ้นนี้ก็ได้มีการริเริ่มมาตั้งแต่การวางแผนงานวิจัยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2535

มูลนิธิเมลลอน (Mellon Foundation) ซึ่งได้ให้ทุนสนับสนุนผ่านสถาบันวิจัยประชากร มหาวิทยาลัยของรัฐเพนซิลวาเนีย เพื่อให้ ดร.แคร์รี ริกเตอร์ เข้าร่วมโครงการในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัย และ ดร.กอร์ดอน เดอจอง (Gordon DeJong) ผู้อำนวยการบัณฑิตวิทยาลัย สาขาประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยของรัฐเพนซิลวาเนียในฐานะที่ปรึกษาโครงการ ซึ่งมีประสบการณ์ที่กว้างขวางในการวิจัยเรื่องการย้ายถิ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และที่อื่น ๆ นับเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย โดยเฉพาะในการสร้างแบบสอบถาม

รองศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ จำรัสสุทธิพงศ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล จากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งเป็นนักวิจัยหลักของงานวิจัยเรื่อง การย้ายถิ่นภายในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2535 ได้ให้เกียรติเป็นที่ปรึกษาโครงการ ซึ่งได้ให้คำแนะนำที่สำคัญยิ่งทั้งในการวางแผนการสัมมนา การเข้าร่วมการสัมมนา และการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ดร.เขวาลักษณ์ ราชแพทยาคม อดีตผู้อำนวยการกองวางแผนทรัพยากรมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งได้ให้ความช่วยเหลือที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย

พนักงานสัมภาษณ์ที่ได้ใช้ความมานะพยายามอย่างเต็มที่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพสูง

ท้ายที่สุดที่จะลืมเลือนไม่ได้ คือ กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งได้ให้การต้อนรับและให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งอีกครั้งหนึ่ง และได้ให้ความมือในการให้ข้อมูลที่มีคุณค่ายิ่งในงานวิจัยครั้งนี้ รวมทั้ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุมาลี ไชยสุภรากุล จากสถาบันราชภัฏจันทรเกษม และ คุณปรมาภรณ์ มีสุวรรณ ที่ช่วยให้รายงานวิจัยฉบับภาษาไทยนี้เสร็จอย่างสมบูรณ์

คณะผู้วิจัย

คณะผู้วิจัย

นักวิจัยหลักและ
หัวหน้าโครงการวิจัย

: แครี่ ริกเตอร์

นักวิจัยหลัก

: ฟิลิป เกสท์
วาทีนี บุญชะล็กษ์

นักวิจัยร่วม

: นิตยา พิริยะธรรมวงศ์
นิมฟา บี โอเฮนา

ผู้ช่วยนักวิจัย

: อรุณวรรณ ปาปะโคน

การวิจัยเรื่อง

“การติดตามผู้ย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”

ได้รับทุนสนับสนุนจาก

มูลนิธิฟอร์ด

(Ford Foundation)

สารบัญ

	หน้า
คำนำ.....	ก
ถ้อยแถลง.....	ง
คำขอบคุณ.....	ณ
คณะผู้วิจัย.....	ช
สารบัญ.....	ณ
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญแผนภาพ.....	ณ
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร.....	ต
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและเหตุผลของโครงการ.....	1
1.2 การออกแบบวิจัย.....	3
1.3 ระเบียบวิธีวิจัยและผลการวิจัย.....	4
1.4 สรุป.....	7
บทที่ 2 รูปแบบทั่วไปของการย้ายถิ่น.....	9
2.1 การย้ายถิ่นและโครงสร้างของครัวเรือน.....	9
2.2 คุณลักษณะทั่วไปของการย้ายถิ่น.....	9
2.3 ประเภทของการย้ายถิ่น.....	12
2.4 ฤดูกาลที่มีผลต่อการย้ายถิ่น.....	18
2.5 ช่วงเวลาของการย้ายถิ่น.....	20
2.6 ทิศทางของการย้ายถิ่น.....	22
2.7 สมาชิกใหม่ของครัวเรือน.....	26
2.8 สรุป.....	26
บทที่ 3 การตัดสินใจย้ายถิ่น.....	29
3.1 อิทธิพลของครอบครัวต่อกระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่น.....	29
3.2 แหล่งข้อมูลและเครือข่ายทางสังคมในถิ่นปลายทาง.....	33
3.3 เหตุผลในการย้ายถิ่นและกระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่นในด้านอื่น ๆ.....	36
3.4 สรุป.....	40

	หน้า
บทที่ 4 การส่งเงินกลับบ้านและการพึ่งพิงเงินจากผู้ย้ายถิ่น.....	41
4.1 เงินช่วยเหลือที่ครัวเรือนได้รับและวิธีการส่งเงินกลับบ้าน.....	42
4.2 รูปแบบการส่งเงินกลับบ้านของผู้ย้ายถิ่น.....	45
4.3 การพึ่งพิงเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น.....	50
4.4 การใช้จ่ายเงินที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับบ้าน.....	54
4.5 การศึกษาเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการใช้และการพึ่งพิงเงินช่วยเหลือจาก ผู้ย้ายถิ่น.....	58
4.6 สรุป.....	64
บทที่ 5 ความตั้งใจย้ายถิ่น.....	67
5.1 ความสามารถของคำถามที่ใช้ในการทำนายความตั้งใจย้ายถิ่น.....	67
5.2 รูปแบบทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคมที่เกี่ยวข้องกับความตั้งใจ จะย้ายถิ่น.....	69
5.3 เหตุผลที่ตั้งใจจะย้ายถิ่น.....	73
5.4 ฤดูกาลที่ตั้งใจจะย้ายถิ่น.....	74
5.5 ผลกระทบของโครงการของรัฐต่อการลดการย้ายถิ่นตามฤดูกาล.....	74
5.6 สรุป.....	80
บทที่ 6 ผลกระทบของการย้ายถิ่นและนโยบายที่เกี่ยวข้อง.....	81
6.1 ผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อหมู่บ้าน.....	81
6.1.1 เศรษฐกิจของหมู่บ้าน.....	81
6.1.2 ความต้องการด้านแรงงาน.....	83
6.1.3 สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป.....	83
6.2 ภาระในเรื่องบริการทางสังคมในถิ่นปลายทาง.....	84
6.3 แรงงานผิดกฎหมายและโอกาสการจ้างงาน.....	86
6.4 การย้ายถิ่นกับโรคเอดส์.....	87
6.5 สรุป.....	91
บทที่ 7 ข้อสังเกตเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะ.....	93
บรรณานุกรม.....	97

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1.1 ผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างระดับครัวเรือนในการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2537.....	5
ตารางที่ 1.2 ผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างระดับบุคคลในการวิจัยปี พ.ศ.2537.....	5
ตารางที่ 1.3 จำนวนและคุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นกลับและผู้ย้ายถิ่นออกที่เป็น กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์ด้านลึกปี พ.ศ.2537.....	6
ตารางที่ 1.4 จำนวนและคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่างกรณีพิเศษในการสัมภาษณ์ ด้านลึกปี พ.ศ.2537.....	7
ตารางที่ 2.1 ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามประเภทการย้าย อายุ และเพศ ปี พ.ศ.2537.....	14
ตารางที่ 2.2 ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามประเภทการย้าย เพศ และคุณลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ในปี พ.ศ.2535	16
ตารางที่ 2.3 ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นที่ตอบรับว่าการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายจากบ้านเกิด มีความสัมพันธ์กับปัจจัยเรื่องฤดูกาลในถิ่นต้นทางหรือในถิ่นปลายทาง จำแนกตามเพศและอายุ ปี พ.ศ.2537.....	19
ตารางที่ 2.4 ร้อยละของสถานภาพความเป็นเมือง/ชนบทของถิ่นปลายทางในการ- ย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายจากชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตาม ประเภทการย้ายถิ่น และเพศ ปี พ.ศ.2537.....	24
ตารางที่ 2.5 ร้อยละของถิ่นปลายทางในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายจากชนบทภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามประเภทของการย้ายถิ่นและเพศ ปี พ.ศ.2537.....	25
ตารางที่ 3.1 บุคคลที่เกี่ยวข้องในการตัดสินใจย้ายถิ่น จำแนกตามคุณลักษณะต่าง ๆ.....	30
ตารางที่ 3.2 ปฏิกริยาจากสมาชิกในครอบครัวต่อความคิดที่จะย้ายถิ่นของผู้ไม่ ย้ายถิ่น (N=334) และผู้ย้ายถิ่นจริงหรือผู้ย้ายถิ่นกลับ (N=120).....	31
ตารางที่ 3.3 แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ที่ย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายของผู้ย้ายถิ่น จำแนก ตามประเภทของผู้ย้ายถิ่นและเพศ.....	34
ตารางที่ 3.4 ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นที่มีญาติหรือเพื่อนที่อยู่ในถิ่นที่ย้ายครั้งสุดท้าย จำแนกตามประเภทของผู้ย้ายถิ่นและเพศ.....	34

		หน้า
ตารางที่ 3.5	ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นกลับที่ยังมีเครือข่ายทางสังคมในถิ่นปลายทาง.....	35
ตารางที่ 4.1	ร้อยละของครัวเรือนที่ได้รับเงินส่งกลับจากสมาชิกของครอบครัว ที่อาศัยอยู่นอกครัวเรือนในช่วงสองปีที่ผ่านมา และค่าเฉลี่ยมูลค่าที่ ได้รับ จำแนกตามประเภทของเงินช่วยเหลือและวิธีการส่งเงินกลับ.....	43
ตารางที่ 4.2	ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นที่ส่งเงินกลับบ้าน จำแนกตามประเภทการย้าย เพศ และคุณลักษณะอื่น ๆ ของผู้ย้ายถิ่น.....	47
ตารางที่ 4.3	เหตุผลที่ไม่ส่งเงินกลับบ้าน จำแนกตามสถานภาพและเพศของผู้ย้ายถิ่น.....	48
ตารางที่ 4.4	การใช้จ่ายเงินส่งกลับจากผู้ย้ายถิ่นตามรายงานของผู้ย้ายถิ่นกลับ (N=107) และครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นออก (N=92) ที่ได้รับเงินช่วยเหลือ.....	57
ตารางที่ 4.5	ลำดับความสำคัญของการใช้เงินส่งกลับในรายการต่าง ๆ จำแนกตาม สถานภาพของการย้ายถิ่น.....	58
ตารางที่ 5.1	ความสำเร็จของคำถามเรื่องความตั้งใจย้ายถิ่นปี พ.ศ.2535 ในการทำนาย การย้ายถิ่นจริงระหว่างปี พ.ศ.2535-2537.....	68
ตารางที่ 5.2	ความตั้งใจจะย้ายถิ่นในอีก 2 ปีข้างหน้า จำแนกตามคุณลักษณะของบุคคล และครัวเรือน.....	69
ตารางที่ 5.3	เหตุผลที่ตั้งใจจะย้ายถิ่น จำแนกตามคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง.....	73
ตารางที่ 5.4	ฤดูกาลที่ตั้งใจจะย้ายถิ่น จำแนกตามคุณลักษณะของบุคคลและครัวเรือน...	75
ตารางที่ 5.5	สัดส่วนของผู้ตั้งใจจะย้ายถิ่นในฤดูแล้งในอีก 2 ปีข้างหน้า และ ผลกระทบของโครงการของรัฐที่จะให้รายได้ 1,200 บาท หรือ 1,800 บาทต่อเดือน เพื่อลดการย้ายถิ่น (ข้อมูลที่ปรับแล้ว).....	77
ตารางที่ 6.1	การรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างต่อผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อ หมู่บ้านเดิม.....	82
ตารางที่ 6.2	ร้อยละของการใช้บริการทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นกลับในถิ่นที่อยู่ก่อน การย้ายถิ่นกลับ.....	85

สารบัญแผนภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 2.1 สถานภาพปัจจุบันของสมาชิกครัวเรือนที่อยู่ในช่วงเวลาของการวิจัยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2535.....	10
แผนภาพที่ 2.2 ร้อยละของการย้ายถิ่นในช่วง 2 ปีก่อนการวิจัย จำแนกตามอายุและเพศ.....	11
แผนภาพที่ 2.3 ร้อยละของจำนวนครั้งของการย้ายถิ่นในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา จำแนกตามเพศ.....	13
แผนภาพที่ 2.4 ร้อยละของเดือนที่มีการย้ายถิ่น จำแนกตามเพศและประเภทของผู้ย้ายถิ่น.....	21
แผนภาพที่ 2.5 ร้อยละของเดือนที่มีการย้ายถิ่นกลับ จำแนกตามเพศและประเภทของผู้ย้ายถิ่น.....	23
แผนภาพที่ 2.6 เหตุผลที่มีสมาชิกใหม่เข้าและออกจากครัวเรือน.....	27
แผนภาพที่ 4.1 ครัวเรือนที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามวิธีการส่งเงินและสถานภาพของผู้ย้ายถิ่น.....	44
แผนภาพที่ 4.2 ค่าเฉลี่ยของจำนวนเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามวิธีการส่งเงินและสถานภาพของผู้ย้ายถิ่น.....	46
แผนภาพที่ 4.3 ค่าเฉลี่ยของเงินที่ส่งกลับบ้าน จำแนกตามเพศและสถานภาพของผู้ย้ายถิ่น.....	49
แผนภาพที่ 4.4 รายได้และเงินส่งกลับต่อเดือน จำแนกตามแหล่งรายได้หลักของครัวเรือน.....	51
แผนภาพที่ 4.5 รายได้และเงินส่งกลับต่อเดือน จำแนกตามจำนวนของผู้ย้ายถิ่นกลับ.....	52
แผนภาพที่ 4.6 รายได้และเงินส่งกลับต่อเดือน จำแนกตามจำนวนของผู้ย้ายถิ่นออก.....	53
แผนภาพที่ 4.7 การใช้จ่ายเงินส่งกลับจากผู้ย้ายถิ่นตามรายงานของครัวเรือน.....	55
แผนภาพที่ 5.1 ผลกระทบของนโยบายรัฐในการลดการย้ายถิ่นตามฤดูกาล.....	78
แผนภาพที่ 5.2 ผลกระทบของนโยบายรัฐในการลดการย้ายถิ่น จำแนกตามเพศและอาชีพ.....	79
แผนภาพที่ 6.1 ผลกระทบของการย้ายถิ่นต่อวิถีชีวิตของประชาชนในหมู่บ้าน.....	84

	หน้า
แผนภาพที่ 6.2 การรับรู้ต่อผลของแรงงานผิดกฎหมายที่มีต่อแรงงานไทย จำแนกตาม กลุ่มอายุ.....	87
แผนภาพที่ 6.3 การรู้จักบุคคลที่ติดเชื่อเอดส์ จำแนกตามที่อยู่ของผู้ติดเชื่อ.....	88
แผนภาพที่ 6.4 เปรียบเทียบพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่น จำแนกตามเพศ.....	89
แผนภาพที่ 6.5 การรับรู้ต่อพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศที่จะติดเชื่อเอดส์ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามเพศ.....	90

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ในปี พ.ศ.2537 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ดำเนินการวิจัยเพื่อติดตามกลุ่มตัวอย่างจากครัวเรือนในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในโครงการวิจัยการย้ายถิ่นระดับชาติของประเทศไทย (The Nation Migration Survey of Thailand : NMS) ที่ได้ดำเนินการสำรวจไว้เมื่อ 2 ปีก่อนคือเมื่อปี พ.ศ.2535 วัตถุประสงค์หลักของโครงการนี้เพื่อวิเคราะห์ตัวกำหนดของการย้ายถิ่นในพื้นที่ที่มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานสูง รวมทั้งเพื่อศึกษาจำนวนและความสำคัญของรายได้ที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับไปให้ครัวเรือนในชนบท การเพิ่มพูนความเข้าใจเกี่ยวกับตัวกำหนดของการย้ายถิ่น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีการย้ายถิ่นออกสูง เช่นในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นสิ่งที่จำเป็นมากในการกำหนดนโยบายที่มีประสิทธิภาพเพื่อการพัฒนาชนบทและพัฒนาประเทศโดยรวม ความจำเป็นนี้เป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัด โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีการถกเถียงกันอย่างจริงจังว่า การย้ายถิ่นจะมีผลช่วยลดภาวะความยากจนในชนบทได้เพียงไร

ผลการศึกษาพบว่า ระดับของการย้ายถิ่นในกลุ่มชาวชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นอยู่ในระดับที่สูง ประมาณกว่า 25% ของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ถูกสำรวจในปี พ.ศ.2535 ได้ใช้เวลาอย่างน้อยหนึ่งเดือนนอกตำบลที่เป็นที่อยู่อาศัยปกติในช่วงเวลา 2 ปีก่อนที่จะทำการสำรวจอีกครั้งในปี พ.ศ.2537 แม้ว่าเพศชายมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นมากกว่าเพศหญิง แต่ระดับของการย้ายถิ่นในกลุ่มเพศหญิงก็สูงขึ้นเช่นกัน เมื่อพิจารณาอายุของผู้ย้ายถิ่น พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างเพศชายและเพศหญิง กล่าวคือ การย้ายถิ่นของเพศชายจะสูงมากในช่วงที่อยู่ในวัยกลางคน ในขณะที่อัตราการย้ายถิ่นของเพศหญิงจะลด

ลงอย่างรวดเร็วเมื่อเข้าสู่ช่วงอายุที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว ความแตกต่างในปัจจัยเรื่องอายุนี้สามารถอธิบายได้เมื่อคำนึงถึงว่า เพศชายเป็นผู้ที่ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมากกว่าเพศหญิง จึงเป็นไปได้ว่ารูปแบบการย้ายถิ่นนี้เป็นผลมาจากการย้ายถิ่นตามฤดูกาล ซึ่งเป็นยุทธวิธีหลักของครัวเรือนในช่วงวงจรชีวิตของการสร้างครอบครัว ครอบครัวที่มีบุตรในวัยเจริญเติบโตต้องการรายได้เพิ่มเติมในช่วงเวลาที่ว่างจากงานเกษตร

ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ส่วนใหญ่จะละทิ้งถิ่นฐานหลังฤดูการเก็บเกี่ยว คือหลังเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน ซึ่งเป็นเวลาสั้น ๆ ก่อนที่จะกลับถิ่นฐานในราวเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม ในช่วงเดือนเมษายนถึงพฤษภาคมจะพบการย้ายถิ่นออกอย่างมากในทุกรูปแบบของการย้ายถิ่น การย้ายถิ่นของชาวชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมุ่งตรงมายังกรุงเทพฯ และเมืองที่รายล้อมอีก 5 เมือง แต่ก็มีผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจำนวนมากที่เคลื่อนย้ายไปยังจังหวัดในภาคกลางและภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเอง ซึ่งจุดนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของงานเกษตร ณ ถิ่นปลายทางที่ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลเหล่านี้เคลื่อนย้ายเข้าไป

ทั้งการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพได้ยืนยันความสำคัญของเงินได้ที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับไปให้เพื่อสนับสนุนครอบครัวในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครอบครัวจำนวนมากได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นในช่วง 2 ปีหลังจากการวิจัยครั้งแรก ซึ่งส่งมาให้ด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ส่วนมากจะได้รับเงินนี้เมื่อผู้ย้ายถิ่นกลับบ้านไม่ว่าจะเป็นการกลับมาอยู่หรือกลับมาเยี่ยมก็ตาม นอกจากครัวเรือนในกลุ่มตัวอย่างจำนวนมากได้รับเงินช่วยเหลือแล้ว การศึกษายังพบอีกว่าสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นแต่ละคนที่ส่งเงินกลับบ้านนั้นค่อนข้างสูง

เช่นกัน **ผู้ย้ายถิ่นกลับ** (return migrant) ส่งเงินกลับบ้านมากกว่า**ผู้ย้ายถิ่นออก** (out-migrant) เล็กน้อย ผู้ย้ายถิ่นเพศชายมีแนวโน้มจะส่งเงินกลับบ้านมากกว่าเพศหญิง ซึ่งเป็นผลมาจากการที่เพศชายย้ายถิ่นเพื่อหางานทำมากกว่าเพศหญิง และบุตรสาวที่เป็นผู้ย้ายถิ่นก็มีความโน้มเอียงที่จะส่งเงินกลับบ้านมากกว่าบุตรชาย

การศึกษายังพบอีกว่า กรัวเรือนที่ทำเกษตรกรรมอาศัยเงินที่ส่งกลับบ้านมาช่วยเหลือรายได้อีกของครอบครัว กรัวเรือนที่มีรายได้ต่ำมีผู้ย้ายถิ่นในช่วง 2 ปีที่ผ่านมามากกว่ากลุ่มอื่น และกรัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกมีรายได้ต่ำที่สุด ดังนั้นแม้ว่าการย้ายถิ่นจะเป็นยุทธวิธีทางเศรษฐกิจที่มีประโยชน์ต่อกรัวเรือน แต่ผลประโยชน์นี้ยังไม่สามารถช่วยให้กรัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกทัดเทียมกับครอบครัวซึ่งคาดว่าไม่มีความจำเป็นต้องย้าย ข้อค้นพบนี้อาจเป็นเครื่องชี้วัดว่ากรัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นชั่วคราวอาจมีแหล่งที่มาของรายได้ที่ช่วยตอบสนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัว เช่น เงินสดที่ได้จากการทำงานตามฤดูกาล ในขณะที่กรัวเรือนของผู้ย้ายถิ่นออกไม่อาจหาแหล่งรายได้มาสนับสนุนความต้องการพื้นฐานนี้ได้ ดังนั้นจึงต้องย้ายถิ่นเป็นเวลานานกว่า

การใช้จ่ายเงินที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับบ้าน เป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันข้อค้นพบนี้ กรัวเรือนส่วนใหญ่นำเงินเหล่านี้ไปใช้ในความจำเป็นพื้นฐาน เช่น อาหารและเสื้อผ้า แต่กรัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับมีแนวโน้มจะใช้จ่ายเงินนี้ในสิ่งที่ฟุ่มเฟือยมากกว่า ในขณะที่กรัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกกล่าวว่าเงินเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของพวกเขา ในหลายกรัวเรือน เงินที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับมาให้นี้ได้ถูกใช้จ่ายไปในสิ่งที่จำเป็นต่อการเพาะปลูก เช่น ซื้อปุ๋ย เมล็ดพืช หรือจ่ายค่านีสิน การนำเงินไปใช้เพื่อการศึกษาและเพื่อปรับปรุงบ้านเรือน ก็พบว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ

สมาชิกในครอบครัวมีอิทธิพลสำคัญต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น โดยเฉพาะพ่อแม่ (สำหรับผู้มีอายุน้อย) และคู่สมรส (สำหรับผู้แต่งงานแล้ว) ผู้ที่ไม่ย้ายถิ่นมักจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมีอิทธิพลที่ทำให้ตัดสินใจไม่ย้ายถิ่น การศึกษานี้พบเช่นเดียวกับการศึกษาอื่น ๆ ว่าผู้ย้ายถิ่นมีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งในถิ่นปลายทางโดยเฉพาะเพื่อน และมีปัจจัยจำนวนมากที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น เช่น ค่าใช้จ่ายทุนที่เกิดจากการเคลื่อนย้าย ลักษณะของงานในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง ความผูกพันกับครอบครัว ความเป็นอิสระ และประสบการณ์ชีวิต

เมื่อพิจารณาความตั้งใจในการย้ายถิ่นในอนาคต กลุ่มตัวอย่างจำนวนมากมีความตั้งใจจะย้ายถิ่นไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราวหรือถาวรก็ตาม ผู้ตั้งใจจะย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุน้อย มีการศึกษาสูง ทำงานในภาคเกษตรกรรม และมีรายได้ต่ำ ประมาณ 70% ตั้งใจจะย้ายถิ่นในฤดูแล้ง เมื่อพิจารณาผลกระทบของนโยบายรัฐที่จะเพิ่มรายได้ให้ชาวชนบทที่ไม่ย้ายถิ่น พบว่าผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลส่วนใหญ่ (85%) ตกลงใจจะไม่ย้ายถ้าได้เงินสนับสนุนเดือนละ 1,200 บาท และถ้าจำนวนเงินเพิ่มเป็น 1,800 บาท ก็มีผู้ตัดสินใจไม่ย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และในคนกลุ่มหลังนี้เป็นผู้ที่สามารถหารายได้มาก เช่น ผู้ขายและผู้มีการศึกษาสูง

ชาวชนบทเห็นว่า การย้ายถิ่นช่วยปรับปรุงภาวะทางเศรษฐกิจและสภาพการดำรงชีพของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้ว่าอิทธิพลของการย้ายถิ่นที่มีต่อกำลังแรงงานยังไม่เห็นชัดเจน แต่ผู้ให้สัมภาษณ์รู้สึกว่าการย้ายถิ่นช่วยเพิ่มความต้องการแรงงานในหมู่บ้าน ซึ่งอาจเป็นเพราะมีการย้ายถิ่นตามฤดูกาลมาก นอกจากนั้น การศึกษาชี้ว่าการลดลงของการย้ายถิ่นตาม

ฤดูกาลจะไม่ช่วยปลดเปลื้องความต้องการบริการทางสังคมต่าง ๆ ในถิ่นปลายทางมากนัก เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า การกำจัดขยะ และการขนส่งมวลชน ชาวชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเห็นว่า การย้ายถิ่นที่ผิดกฎหมายเป็นสิ่งที่ต้องขจัด เนื่องจากผู้รู้ว่าการย้ายถิ่นชนิดนี้คิดว่าจะเป็น การลดโอกาสการทำงานของแรงงานไทยโดยทั่วไป โดยเฉพาะปิดกั้นโอกาสของพวกเขา ซึ่งผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุมาก (30 ปีขึ้นไป) รู้สึกในเรื่องนี้มากกว่าผู้ย้ายถิ่นที่อ่อนวัยกว่า

ท้ายที่สุด การติดเชื้อเอชไอวี ซึ่งเป็นพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศก็เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้อพยพ ผู้อพยพเพศชายโดยทั่วไปมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศมากกว่าผู้อพยพเพศหญิง แต่ผู้อพยพเพศหญิงบางคน (โดยเฉพาะที่มีอาชีพเป็นโสเภณี) ก็น่าจะมีความเสี่ยงสูงกว่าผู้อพยพเพศชาย

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและเหตุผลของโครงการ

แม้จะเป็นสิ่งที่รับรู้กันดีว่า การย้ายถิ่นและความเป็นเมืองมีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ แต่ความสามารถในการติดตามการเคลื่อนย้ายของประชากรและการวิเคราะห์ถึงผลกระทบและตัวกำหนดของการเคลื่อนย้ายดังกล่าวยังมีข้อจำกัด เนื่องจากขาดข้อมูลที่มีความละเอียดและเที่ยงตรง ดังนั้นเพื่อสนองตอบต่อความต้องการดังกล่าว สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล จึงได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง การย้ายถิ่นระดับชาติของประเทศไทยขึ้น (The National Migration Survey of Thailand : NMS) เมื่อปี พ.ศ.2535 โดยการเก็บข้อมูลเพื่อออกแบบแผนการย้ายถิ่นจากครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งในระดับประเทศและระดับภาค (รายละเอียดของการวิจัยดังกล่าวปรากฏใน Chamratrithirong et.al., 1995) การวิจัยดังกล่าวนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการด้วยกันคือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการย้ายถิ่นระดับจุลภาค ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับชาติ โดยครอบคลุมดินแดนทางและดินปลายทางที่สำคัญ ๆ เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกรุงเทพมหานคร 2) เพื่อค้นหาตัวกำหนดของการย้ายถิ่นทั้งในระดับชุมชน ครัวเรือน และบุคคล และ 3) เพื่อศึกษาผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อบุคคลโดยการประเมินความพึงพอใจของผู้ย้ายถิ่นและการปรับปรุงคุณภาพชีวิต

ผลของการวิจัยดังกล่าว พบว่า มีอัตราการย้ายถิ่นตามฤดูกาลและการย้ายถิ่นตามวงจรสูงกว่าที่เคยพบในงานวิจัยชิ้นอื่น ๆ ที่เคยทำก่อนหน้านี้ (Chamratrithirong et.al., 1995) ซึ่งมี

สาเหตุสำคัญเนื่องมาจากการที่งานวิจัยชิ้นก่อน ๆ นั้นประมาณค่าอัตราการย้ายถิ่นจากข้อมูลที่ได้จากสำมะโนประชากร ซึ่งเป็นข้อมูลการย้ายถิ่นในช่วง 5 ปีก่อนการทำสำมะโนฯ ส่วนการวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการในช่วงฤดูฝนซึ่งมีผู้ย้ายถิ่นจำนวนมากได้กลับบ้านเพื่อทำการเพาะปลูก การสัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจึงได้ทำขึ้นในสถานที่ที่อยู่อาศัยที่แท้จริงของพวกเขา ซึ่งวิธีการนี้ช่วยเพิ่มความแม่นยำของการศึกษาการย้ายถิ่นชั่วคราวและการย้ายถิ่นตามฤดูกาลได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการค้นหาผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้ทำได้ง่ายขึ้นในชุมชนเดิมที่พวกเขาอาศัยอยู่ ที่ผ่าน ๆ มาเคยมีการศึกษาขนาดเล็กจำนวนหลายชิ้นด้วยกันที่ตั้งข้อสังเกตว่าการย้ายถิ่นตามฤดูกาลและการย้ายถิ่นตามวงจรน่าจะมีอัตราที่สูง และก็เป็นดังที่คาดคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นภาคที่มีอัตราการย้ายถิ่นสูงที่สุด ทั้งการย้ายถิ่นชั่วคราวและการย้ายถิ่นถาวร อันเนื่องมาจากเหตุผลหลายประการ เช่น คุณภาพดินเสื่อม ขาดการชลประทาน และเกิดความยากจนที่ทวีความรุนแรงขึ้นจากภาวะแห้งแล้งในช่วงหลายปีที่ผ่านมา และจากการวิจัยการย้ายถิ่นเมื่อปี พ.ศ.2535 พบว่า การย้ายถิ่นชั่วคราวของสมาชิกคนหนึ่งหรือหลายคนในครอบครัวระหว่างช่วงฤดูแล้งเป็นยุทธวิธีที่พบได้ในครอบครัวเกษตรกรรม เพื่อเพิ่มพูนรายได้ของครัวเรือน นอกจากนั้นการย้ายถิ่นช่วงยาวหรือการย้ายถิ่นที่มีความถาวรมากขึ้นของสมาชิกหนึ่งคนหรือหลายคนในครอบครัวเป็นสิ่งที่พบได้โดยทั่วไป ทั้งนี้ก็เพื่ออาศัยเงินที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับบ้านช่วยเหลือดูแลคนในครอบครัวที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมให้อยู่รอดได้

ความคิดที่จะทำการวิจัยต่อเนื่องจากงานวิจัยครั้งแรกในปี พ.ศ.2537 นั้น ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่

ช่วงต้นที่ได้มีการวางแผนการวิจัยโครงการย้ายถิ่นเมื่อปี พ.ศ.2535 แล้ว คณะผู้วิจัยและกรรมการที่ปรึกษาโครงการวิจัยได้แสดงความสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยต่อเนื่อง (longitudinal study) อย่างน้อยก็ในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทางที่สำคัญ ๆ บางพื้นที่ แม้ว่าคำถามคำถามย้อนหลังในเรื่องเหตุผลของการย้ายถิ่นอาจให้ข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับกระบวนการการตัดสินใจในการย้ายถิ่น แต่คำตอบเหล่านี้มักจะถูกแต่งแต้มจากประสบการณ์ของผู้ย้ายถิ่น ดังนั้น ความสามารถในการทำนายการย้ายถิ่นจากข้อมูลซึ่งเป็นข้อมูลภายในช่วงเวลาหนึ่ง (cross-sectional) เกี่ยวกับคุณลักษณะทั่วไปของผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่นจึงมีข้อจำกัดการวิจัยโดยใช้รูปแบบการวิจัยต่อเนื่องเป็นวิธีเดียวเท่านั้นที่จะสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ที่แท้จริงซึ่งเกิดขึ้นก่อนหน้าที่จะทำให้การย้ายถิ่นได้ ข้อมูลในลักษณะนี้จะครอบคลุมสถานการณ์ทั้งส่วนบุคคลและครัวเรือน รวมทั้งตัวแปรต่าง ๆ เช่น จำนวนของสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ในวัยพึ่งพิง ระดับการศึกษา อาชีพ และความพึงพอใจในถิ่นที่อยู่ปัจจุบัน รวมทั้งยังสามารถประเมินความแม่นยำของคำตอบในเรื่องความตั้งใจในการย้ายถิ่นได้อีกด้วย การทำความเข้าใจเกี่ยวกับตัวกำหนดการย้ายถิ่นโดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีการย้ายถิ่นออกสูง เช่น ชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อนโยบายการวางแผนพัฒนาชนบทและประเทศให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ความจำเป็นในการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นนี้ปรากฏชัดเจนนยิ่งขึ้น เมื่อคำนึงถึงคำถามที่ถกเถียงกันอย่างจริงจังว่าการย้ายถิ่นมีประสิทธิภาพเพียงไรในการลดภาวะความยากจนในชนบทครัวเรือนที่มีสมาชิกในครอบครัวย้ายถิ่นตามฤดูกาลหรือย้ายอย่างถาวรและส่งเงินกลับมาให้ครอบครัว ย่อมได้รับประโยชน์สูงกว่าครอบครัวที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่น เนื่องจากรายได้ในเขตเมืองสูงกว่ารายได้ที่ได้รับจากงานเกษตรกรรมในชนบท ส่วนใน

ครอบครัวที่สมาชิกทุกคนที่อยู่ในวัยแรงงานจำเป็นต้องอยู่บ้านเพื่อช่วยงานเกษตรหรือดูแลเด็กและคนชรา จะมีรายได้อันจำกัดจากการเพาะปลูกซึ่งเป็นแหล่งรายได้เพียงแหล่งเดียว ทำให้เกิดการแบ่งแยกในชุมชนชนบทระหว่างครอบครัวที่ “ได้รัย” เงินช่วยเหลือรายได้จากผู้ย้ายถิ่นและครอบครัวที่ “ไม่ได้รับ” เงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น ซึ่งพึ่งพิงเงินจากการเพาะปลูกเพียงอย่างเดียว สิ่งที่ควรตระหนักก็คือ เงินช่วยเหลือเหล่านี้อาจไม่แน่นอน เนื่องจากภาวะผันผวนทางเศรษฐกิจ รวมทั้งความเสมอต้นเสมอปลายของผู้ย้ายถิ่นเองในการส่งเงินกลับ หรือความไม่แน่นอนอื่น ๆ โดยมากผู้หญิงมักจะอยู่ในสถานการณ์ที่คาดเดายากกว่าผู้ชาย เนื่องจากมีภาระในการเลี้ยงดูบุตร และความสามารถในการหารายได้ต่ำกว่าทำให้ผู้หญิงมักจะถูกทิ้งให้อยู่ในชนบท แต่ในขณะเดียวกันก็มีผู้หญิงจำนวนมากที่ย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพฯ โดยไม่ได้นำบุตรมาด้วย เนื่องจากไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรได้ในสถานที่ทำงานที่เป็นทางการ ทำให้ประชากรในหมู่บ้านชนบทประกอบด้วยผู้สูงอายุและเด็กเป็นหลัก โดยที่ปู่ตาชายจะทำหน้าที่เลี้ยงดูเด็ก ซึ่งไม่ค่อยได้พบกับพ่อแม่ (Archavanitkul et.al., 1992; Pramualratana, 1992; Richter, 1994 และ Richter and Havanon, 1994)

นอกจากนี้ การย้ายถิ่นยังมีผลกระทบทางสังคมด้วย เช่น ทำให้คู่สมรสต้องแยกกันอยู่เป็นเวลานาน ๆ เด็กถูกเลี้ยงดูห่างไกลจากพ่อแม่และผู้สูงอายุอยู่โดยไม่มีลูกหลานดูแล ปัญหาเหล่านี้ได้มีการพูดหรือตั้งข้อสังเกตมานาน แต่ขาดการวิจัยอย่างจริงจัง รวมทั้งขาดข้อมูลที่เชื่อถือได้ในเรื่องความถี่ จำนวน และระดับของการพึ่งพิงเงินช่วยเหลือของครัวเรือนในชนบทจากเงินส่งกลับของผู้ย้ายถิ่น เนื่องจากข้อมูลส่วนใหญ่ต้องอาศัยความจำของผู้ย้ายถิ่นต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมานับปี และข้อคำถามจากการวิจัยเองก็ถูกจำกัดจากการส่งเงินช่วยเหลือหรือการส่งเงินกลับที่ไม่มีแบบแผนที่แน่นอน

แม้ว่าศูนย์วิจัยการพัฒนาระหว่างประเทศของแคนาดา (International Development Research Center of Canada : IDRC) ซึ่งได้ให้ทุนสนับสนุนโครงการวิจัยการย้ายถิ่นในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ.2535 ยินดีจะให้ทุนจำนวนหนึ่งเพื่อทำการวิจัยต่อเนื่องในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากภาวะเงินเฟ้อ และค่าใช้จ่ายที่สูงมากในการดำเนินการวิจัยระดับชาติ ดังนั้นในต้นปี พ.ศ.2537 คณะผู้วิจัยจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล จึงได้ติดต่อขอความสนับสนุนจากมูลนิธิฟอร์ดในกรุงเทพฯ (Ford Foundation) การวิจัยจึงได้เริ่มขึ้นในเดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ.2537 โดยเน้นที่การดำเนินชีวิตของชาวชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระดับการได้รับเงินสนับสนุนจากภายนอกชุมชน และการพึ่งพิงของครอบครัวต่อเงินส่งกลับ

1.2 การออกแบบวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ใช้เทคนิคการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ขั้นแรก ข้อมูลของสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมดที่อยู่ในการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2535 ได้รับการปรับให้เป็นปัจจุบันสำหรับการวิจัยใหม่ในปี พ.ศ.2537 ซึ่งเป็นจุดเด่นของเทคนิคในการวิจัยต่อเนื่อง โดยข้อมูลนี้ได้รวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับการย้ายถิ่นทั้งหมดในช่วงสองปีที่ผ่านมา สมาชิกใหม่ของครัวเรือนซึ่งได้ย้ายถิ่นเพราะสมรสหรือถือกำเนิดขึ้นในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา ได้มีการบันทึกไว้ในบัญชีรายชื่อของครัวเรือนชุดที่ 2 ในแบบสอบถามระดับบุคคล โดยได้ขอให้ผู้ให้ข้อมูลให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติชีวิตที่เป็นปัจจุบัน (เช่น การย้ายถิ่น ประวัติการทำงาน การสมรส และการให้กำเนิดบุตร) ผู้ย้ายถิ่นกลับ (return migrant) ซึ่งได้ย้ายถิ่นในระหว่างช่วงการวิจัยสองครั้งและได้กลับมาอยู่ในอำเภอเดิมที่เคยอยู่ในการวิจัยครั้งแรก ก็ได้รับการสอบถามเกี่ยวกับรายละเอียดของการย้ายถิ่น การตัดสินใจย้ายถิ่น และประสบการณ์ที่ได้รับจากการย้ายถิ่น

สำหรับผู้ที่ย้ายถิ่นออก (out-migrant) ประวัติชีวิตและข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นได้สอบถามจากสมาชิกคนอื่น ๆ ที่ยังอยู่ในครัวเรือนนั้น สำหรับผู้ย้ายถิ่นออกที่ย้ายเข้าสู่กรุงเทพฯ จำนวนหนึ่งได้มีการติดตามเพื่อทำการสัมภาษณ์ด้านลึก (in-depth interview) และผู้ที่ตกเป็นตัวอย่างทั้งหมดจะถูกถามเกี่ยวกับความตั้งใจย้ายถิ่นในอนาคตและผลกระทบของนโยบายรัฐต่อการวางแผนชีวิตด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับผลการศึกษาในบทต่อไป

ส่วนเรื่องข้อมูลการสนับสนุนครัวเรือนจากผู้ย้ายถิ่น คณะผู้วิจัยได้ถามคำถามจำนวนหนึ่งจากทุกครัวเรือนเกี่ยวกับระดับการพึ่งพิงเงินช่วยเหลือ ซึ่งรวมถึงเงินทองหรือสิ่งของที่สมาชิกในครัวเรือนส่งมาให้ หรือนำมาให้เองเมื่อกลับมาเยี่ยมบ้านหรือฝากผู้ย้ายถิ่นชั่วคราวคนอื่น ๆ มาให้ นอกจากถามเกี่ยวกับจำนวนเงินและความถี่ของการได้รับเงินช่วยเหลือแล้ว ยังได้ถามเกี่ยวกับการนำเงินไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย ส่วนผู้ตอบแบบสอบถามระดับบุคคล จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการส่งเงินช่วยเหลือกลับไปยังครอบครัวและระดับของการพึ่งพิงที่คิดว่าครัวเรือนมีต่อเงินช่วยเหลือที่ส่งให้ ยกตัวอย่างเช่นครัวเรือนจะเดือดร้อนหรือไม่ถ้าไม่ได้รับเงินช่วยเหลือเหล่านี้ หรือเงินนี้ถูกนำไปใช้ประโยชน์อะไรบ้าง เช่น เพื่อซื้อของอุปโภคบริโภคหรือใช้ปรับปรุงซ่อมแซมที่อยู่อาศัย เป็นต้น

นอกจากต้องติดตามและติดต่อกับครัวเรือนและบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2535 แล้ว การวิจัยในปี พ.ศ.2537 ยังได้ทำการสัมภาษณ์ด้านลึกของผู้ให้ข้อมูลที่ถูกระบุจากการย้ายถิ่นด้วย ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพในเรื่องกระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่น การสนับสนุนจากครอบครัวและความพึงพอใจของผู้ย้ายถิ่น ซึ่งการวิจัยเชิงปริมาณศึกษาได้ยาก ในการสัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นได้กระทำในชุมชนที่เป็นหมู่บ้านที่พวกเขาอยู่ โดยตัวอย่างที่ศึกษามีการกระจายอย่าง

สมมูลในด้านเพศและสถานภาพสมรส ส่วนการสัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นออกนั้นมีขึ้นในกรุงเทพมหานคร ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงในบทต่อไป ซึ่งในจำนวนนี้มีหลายคนที่ต้องละทิ้งบุตรไว้ที่บ้านเกิดให้คนอื่นช่วยดูแล ซึ่งมีการย้ายทั้งแบบช่วงสั้นและช่วงยาว

นอกเหนือจากการสัมภาษณ์ทั่วไปแล้ว การวิจัยครั้งนี้ยังได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็น **“กรณีพิเศษ”** จำนวนหนึ่งซึ่งอยู่ในสถานการณ์ที่ได้รับผลกระทบเป็นพิเศษ เพื่อทำการสัมภาษณ์ด้านลึก ซึ่งได้แก่ครัวเรือนที่ได้เงินช่วยเหลือจำนวนมากจากสมาชิกครอบครัวที่ย้ายถิ่นออก โดยเฉพาะครัวเรือนที่ประกอบด้วยเด็กและผู้สูงอายุเป็นหลัก และกรณีของผู้หญิงที่มีลูกเล็กซึ่งต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือจากสามีที่จากบ้านไปเป็นต้น ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ด้านลึกนี้ ช่วยให้เกิดความกระจ่างชัดในเรื่องการตัดสินใจย้ายถิ่น ยุทธวิธีเพื่อการรอดชีวิตของครัวเรือน ความกังวลและความเครียดในครัวเรือน และประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมในการย้ายถิ่น ซึ่งช่วยให้การสำรวจข้อมูลของครัวเรือนมีความสมบูรณ์มากขึ้น

1.3 ระเบียบวิธีวิจัยและผลการวิจัย

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2535 ครอบคลุมทั้งหมด 7,537 ครัวเรือน ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ในจำนวนนี้ 1,600 ครัวเรือนเป็นกลุ่มตัวอย่างจาก 5 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การวิจัยครั้งนี้ได้นิยามการย้ายถิ่นว่าเป็นการเคลื่อนย้ายข้ามตำบลอย่างน้อยเป็นเวลา 1 เดือน กลุ่มตัวอย่างจำนวนหนึ่งที่มีอายุระหว่าง 15-44 ปี ได้รับการคัดเลือกเพื่อทำการสัมภาษณ์ด้านลึกเกี่ยวกับประสบการณ์ด้านการย้ายถิ่น โดยที่ผู้ย้ายถิ่นเป็นเวลาสองปีได้รับการคัดเลือกมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ กลุ่มตัวอย่างจำนวน 600 คนจากชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างเดิมในงานวิจัยครั้งแรก ได้กลายมาเป็น

กลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2537 และเนื่องจากในครัวเรือนหนึ่งอาจมีผู้ย้ายถิ่นหลายคน กลุ่มตัวอย่างจำนวน 600 คนนี้จึงได้รับการคัดเลือกมาจากครัวเรือนเพียง 505 ครัวเรือนเท่านั้น และได้ทำการสัมภาษณ์ใหม่ในการวิจัยครั้งที่สองนี้

การวิจัยภาคสนามของโครงการวิจัยครั้งที่ 2 นี้ ได้ดำเนินการหลังจากการวิจัยครั้งแรกผ่านไปสองปีเต็ม โดยดำเนินการในช่วงฤดูฝนเช่นกัน (เดือนสิงหาคม - ตุลาคม พ.ศ.2537) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ย้ายถิ่นตามฤดูกาลย้ายกลับมายังบ้านเดิมที่เคยอยู่ การดำเนินงานโครงการช่วงแรกคือ การติดต่อกับผู้ย้ายถิ่นในครัวเรือนทั้ง 505 ครัวเรือน ซึ่งเคยเป็นกลุ่มตัวอย่างเดิมในการวิจัย เมื่อปี พ.ศ. 2535 โดยได้รับความช่วยเหลือจากผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญในหมู่บ้าน (key informant) เช่น ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วย ข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกในครัวเรือนที่มีอยู่แล้วจากแบบสอบถามการวิจัย เมื่อปี พ.ศ. 2535 ได้ถูกบันทึกไว้ในแบบสอบถามบัญชีรายชื่อสมาชิกครัวเรือนสำหรับการวิจัยในปี พ.ศ.2537 ซึ่งบันทึกคุณลักษณะของสมาชิกทุกคนที่อยู่เมื่อปี พ.ศ.2535 (เช่น ชื่อ เพศ วันเดือนปีเกิด ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน ระดับการศึกษา และสถานภาพสมรส) และข้อมูลเหล่านี้ได้รับการปรับให้เป็นปัจจุบัน รวมทั้งได้เพิ่มเติมข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกใหม่ที่เข้ามาอยู่ในครัวเรือนไว้ในบัญชีรายชื่อชุดที่ 2 และผลของการติดตามกลุ่มตัวอย่างเดิมนั้นปรากฏว่า ประสบผลสำเร็จดีเยี่ยม (98%) ดังที่แสดงในตารางที่ 1.1 กลุ่มตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ในโครงการเมื่อปี พ.ศ.2535 ได้เป็นอย่างดีซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการสัมภาษณ์ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2537 เนื่องจากข้อมูลจำนวนมากถึงเหตุการณ์ระหว่างช่วงเวลา 2 ปี แม้จะมีกลุ่มตัวอย่างจำนวนหนึ่ง (N=9) ซึ่งครัวเรือนทั้งหมดได้ย้ายออกจากหมู่บ้านไปแล้วก็ตาม แต่ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ที่ย้ายไป และช่วงเวลาที่ย้ายสามารถสอบถามได้จากผู้ใหญ่บ้านหรือเพื่อนบ้าน และก็มีเพียงหนึ่งครัวเรือนเท่านั้นที่ปฏิเสธไม่ยอมให้สัมภาษณ์อีก

ตารางที่ 1.1: ผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างระดับครัวเรือนในการวิจัยปี พ.ศ.2537

ผลการสัมภาษณ์	จำนวนครัวเรือน (ร้อยละ)
กลุ่มเป้าหมาย	505 (100%)
สัมภาษณ์ใหม่	495 (98%)
ครัวเรือนทั้งหมดที่ย้ายออกไป ได้ข้อมูลจากเพื่อนบ้าน	8 (2%)
ครัวเรือนทั้งหมดที่ย้ายออกไป หาข้อมูลไม่ได้	1 (<1%)
ปฏิเสธการสัมภาษณ์	1 (<1%)

การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างระดับบุคคล จำนวน 600 คนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเดิมในการศึกษา เมื่อปี พ.ศ.2535 นั้น ปรากฏว่าในการศึกษาครั้งที่ 2 ประสพผลสำเร็จอย่างดีเช่นเดียวกัน (ตารางที่ 1.2) แต่ก็ยังมีบางกรณีที่มีการแยกครัวเรือนเกิดขึ้น โดยกลุ่มตัวอย่างที่ได้ย้ายถิ่นออกไป

ไปจากชุมชน คณะผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์สมาชิกในครัวเรือนคนอื่นแทน เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชีวิตของผู้ย้ายถิ่นในช่วง 2 ปี รวมทั้งเงินช่วยเหลือที่ส่งกลับมามบ้าน แต่จะไม่มีการถามเกี่ยวกับค่านิยมหรือความคิดเห็นต่าง ๆ ของผู้ย้ายถิ่นนั้น

ตารางที่ 1.2: ผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างระดับบุคคลในการวิจัยปี พ.ศ.2537

ผลการสัมภาษณ์	จำนวนครัวเรือน (ร้อยละ)
กลุ่มเป้าหมาย	600 (100%)
สัมภาษณ์ใหม่, ครัวเรือนเดิม	432 (72%)
สัมภาษณ์ใหม่, ครัวเรือนใหม่ในหมู่บ้านเดิม	20 (3%)
กลุ่มตัวอย่างที่ย้ายออกไปจากหมู่บ้าน ได้ข้อมูลจากสมาชิกคนอื่น	133 (22%)
ครัวเรือนทั้งหมดที่ย้ายออกไป	12 (2%)
กลุ่มตัวอย่างที่เสียชีวิต	2 (<1%)
ปฏิเสธการสัมภาษณ์	1 (<1%)

ส่วนการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพได้ดำเนินการควบคู่กันไปกับการวิจัยระดับบุคคลและครัวเรือน โดยในขณะที่ทำงานในภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ย้ายถิ่นกลับจำนวนหนึ่งสำหรับการสัมภาษณ์ด้านลึก โดยพยายามให้มีการกระจายอย่างสมดุลในเรื่องเพศและสถานภาพสมรส ถ้าผู้สัมภาษณ์ด้านลึกอยู่ในงานสนามเวลา

นั้น การสัมภาษณ์ด้านลึกก็จะทำไปพร้อมกันกับการวิจัยสนาม ไม่เช่นนั้นพนักงานสัมภาษณ์จะต้องกลับเข้าไปในหมู่บ้านใหม่เพื่อทำการสัมภาษณ์ด้านลึกอีกครั้งหนึ่ง โดยสรุปการสัมภาษณ์ด้านลึกจำนวน 18 ครั้งกับผู้ย้ายถิ่นกลับ ซึ่งคุณลักษณะของผู้ให้สัมภาษณ์ แสดงไว้ในตารางที่ 1.3

ตารางที่ 1.3: จำนวนและคุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นกลับและผู้ย้ายถิ่นออกที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์ด้านลึก

สถานภาพสมรส	ผู้ย้ายถิ่นกลับ		ผู้ย้ายถิ่นสู่กรุงเทพฯ	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
โสด	6	1	4	4
สมรส	5	5	0	7
หย่า	1	1	1	0
รวม	11	7	5	11

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยต้องสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเดิมที่ได้ย้ายออกไปจากหมู่บ้านในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา โดยวางแผนที่จะทำการสัมภาษณ์ในเขตเมืองของจังหวัดขอนแก่นและกรุงเทพฯ แต่เนื่องจากมีผู้ย้ายถิ่นจำนวนน้อยมากที่ย้ายไปจังหวัดขอนแก่นหรือจังหวัดอื่น ๆ ในภูมิภาคนั้น การสัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมดจึงกระทำที่กรุงเทพฯ และเขตปริมณฑล สำหรับผู้ย้ายถิ่นที่ทราบว่าย้ายมากรุงเทพฯ คณะทำงานจะทำการสอบถามข้อมูลจากสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัวเพื่อติดต่อกับผู้ย้ายถิ่นให้ได้มากที่สุด เพื่อที่จะได้นัดหมายการสัมภาษณ์ในกรุงเทพฯ การติดต่อกับกลุ่มนี้เป็นเรื่องที่ยากมาก เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้มักจะย้ายถิ่นอยู่บ่อย ๆ และทางครอบครัวก็ไม่มีที่อยู่ที่แน่นอนของพวกเขา บางครั้งนายจ้างก็ปฏิเสธที่จะให้พบหรือสัมภาษณ์ ซึ่งสร้างความลำบากให้ผู้วิจัยมากขึ้นเนื่องจากผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่ในที่ทำงาน แต่ในที่สุดก็สามารถทำการสัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นออกในกรุงเทพฯ ได้ทั้งหมด 16 คน (ตารางที่ 1.3) ความยากลำบากในการติดต่อกับผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้ทำให้กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนน้อยเกินไปในบางกลุ่ม เช่น ไม่มีกลุ่มตัวอย่างเพศชายที่สมรสแล้ว หรือมีผู้ย้ายถิ่นกลับเพศหญิงเพียงคนเดียว และยังมีผลกระทบต่อสัดส่วนประชากรที่

เป็นจริงในแต่ละกลุ่มด้วย (หญิงโสดมีอัตราการย้ายถิ่นชั่วคราวที่ต่ำกว่าผู้ชาย) รวมทั้งความไม่แน่นอนของงานที่ผู้ย้ายถิ่นทำ เช่น งานก่อสร้างและขนส่งสำหรับเพศชายที่แต่งงานแล้ว (Richter and Ogena, 1995)

คณะผู้วิจัยยังได้ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างกรณีพิเศษโดยการปรึกษากับผู้ใหญ่บ้านและผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนอื่น ๆ เนื่องจากครัวเรือนที่มีลักษณะพิเศษนี้อาจไม่มีสมาชิกที่มีอายุระหว่าง 15-44 ปี ซึ่งเป็นข้อกำหนดคุณสมบัติของการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2535 ทำให้ครัวเรือนเหล่านี้ไม่ได้รับการคัดเลือกในการวิจัยครั้งแรก เช่น ครัวเรือนที่มีคนแก่ที่ลูก ๆ ย้ายถิ่นออกไปหมด ปู่ย่าตายายต้องเลี้ยงดูหลาน ๆ เนื่องจากพ่อแม่ของเด็กย้ายถิ่นออก หรือผู้หญิงที่มีลูกเล็ก ๆ ที่สามีไม่ได้อยู่ด้วยในหลาย ๆ กรณีพบว่าการสัมภาษณ์คนกลุ่มนี้ได้ประโยชน์น้อย เนื่องจากไม่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการตัดสินใจย้ายถิ่นหรือความคิดเห็นต่างๆ ได้ โดยเฉพาะในกรณีของผู้หญิงที่สามีย้ายถิ่นไป การสัมภาษณ์ทำได้ยากมาก การสัมภาษณ์ที่ทำได้สำเร็จในกรณีพิเศษเหล่านี้ได้แสดงไว้ในตารางที่ 1.4

ตารางที่ 1.4: จำนวนและคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่างกรณีพิเศษในการสัมภาษณ์ด้านอีกปี พ.ศ.2537

รูปแบบการอยู่อาศัย	คุณลักษณะเฉพาะ
ผู้สูงอายุที่ไม่มีลูกหลานอยู่ด้วย	เพศหญิง 4 คน อายุ 56-78 ปี
ผู้สูงอายุที่ดูแลหลาน	เพศหญิง 4 คน ชาย 2 คน คู่สมรส 1 คู่ อายุ 49-77 ปี ดูแลหลาน 1-3 คน อายุระหว่าง 2-15 ปี
แม่กับลูก พ่อไปทำงานที่อื่น	เพศหญิง 4 คน อายุ 25-31 ปี ดูแลบุตร 1-2 คน อายุระหว่าง 3-7 ปี

1.4 สรุป

ผลจากการวิจัยต่อเนื่องเพื่อติดตามผู้ย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ให้ข้อมูลที่สำคัญจำนวนมากต่อผู้สนใจและผู้เกี่ยวข้องในนโยบายการย้ายถิ่นและการกระจายตัวของประชากร ข้อค้นพบที่น่าสนใจในงานวิจัยได้จากการสัมภาษณ์ประชากรในท้องถิ่นที่มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานสูงที่สุดของประเทศ คือ ประชากรในวัยทำงานของชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การออกแบบวิจัยได้ดำเนินการอย่างรอบคอบและระมัดระวังเพื่อให้ภาพที่แท้จริงเกี่ยวกับผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อครัวเรือนเหล่านี้ การวิจัยได้ให้ข้อสังเกตไว้ด้วยในกรณีที่ผลการวิจัยไม่อาจนับเป็นตัวแทนของภูมิภาคได้ (เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นได้รับการคัดเลือกเข้ามามากเกินไปในการวิจัยครั้ง

แรก) แต่เนื่องจากการศึกษานี้ที่ตัวผู้ย้ายถิ่นเองกรณีนี้จึงกลับเป็นประโยชน์อย่างมาก ที่ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่ประกอบด้วยผู้ย้ายถิ่นที่มีคุณลักษณะหลากหลายในจำนวนที่เพียงพอ

การวิจัยยังได้ให้ข้อสังเกตในประเด็นเชิงนโยบายระดับชาติที่สำคัญ ๆ เช่น การกระจายตัวของประชากรโดยรวม การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานที่สูงทั้งการย้ายถิ่นตามฤดูกาลและการย้ายถิ่นชั่วคราว และการพึ่งพิงของชาวชนบทต่อรายได้ของผู้ย้ายถิ่น ข้อมูลเหล่านี้คาดว่าจะเป็เครื่องมือที่สำคัญสำหรับผู้กำหนดนโยบายในการวางแผนโครงการที่เหมาะสมเพื่อลดภาวะความยากจนและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติโดยรวม

รูปแบบทั่วไปของการย้ายถิ่น

ในบทนี้จะกล่าวถึงระดับและรูปแบบของการย้ายถิ่นในเชิงภูมิศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอรูปแบบทั่วไปของการย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในโครงการวิจัยต่อเนื่องในปี พ.ศ.2537 ซึ่งก็คือ ครัวเรือนในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเดิมในการวิจัยการย้ายถิ่นระดับประเทศเมื่อปี พ.ศ.2535 และเนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยผู้ย้ายถิ่นเป็นจำนวนมาก ทำให้ผลการศึกษาที่จะนำเสนอต่อไปนี้อาจไม่ใช่เป็นตัวแทนที่ดีของประชากร แต่อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาก็ได้ให้ข้อมูลจำนวนมากเกี่ยวกับรูปแบบของการย้ายถิ่นของครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจากจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งทำให้เห็นภาพพฤติกรรมการย้ายถิ่นในกลุ่มประชากรขนาดใหญ่ของชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างปี พ.ศ.2535 ถึงปี พ.ศ.2537 นอกจากนี้ การจำแนกกลุ่มตัวอย่างตามสถานภาพการย้ายถิ่นช่วยให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ และเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั่วไปของบทนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลจึงทำเฉพาะในระดับครัวเรือนเท่านั้น

2.1 การย้ายถิ่นและโครงสร้างของครัวเรือน

ในจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในชนบทภาคอีสานในปี พ.ศ.2535 ซึ่งมีอยู่ 2,639 คนนั้น ประมาณ 80% ยังคงอาศัยอยู่ในถิ่นเดิมในปี พ.ศ. 2537 (แผนภาพที่ 2.1) มีเพียง 1% ที่เสียชีวิตหรือขาดการติดต่อ (38 และ 3 คนตามลำดับ) ในระยะเวลาสองปีระหว่างการวิจัยครั้งแรกและครั้งที่สองนี้ มีผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ในครัวเรือน โดยการเกิด (125 คน) และการย้ายถิ่นเข้า (274 คน)

ซึ่งคุณลักษณะของประชากรกลุ่มนี้จะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

การย้ายถิ่นเป็นปัจจัยหลักทางประชากรที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครัวเรือน การย้ายถิ่นเป็นการเลือกสรรบุคคลมากกว่าครัวเรือน มีเพียง 1% ของกลุ่มตัวอย่างเท่านั้นที่ทั้งครัวเรือนย้ายออกไปจากหมู่บ้านที่พวกเขาเคยให้สัมภาษณ์ ในขณะที่ 17% ของกลุ่มตัวอย่างที่ถูกสัมภาษณ์ในปี พ.ศ.2535 มีการย้ายถิ่นระดับบุคคลออกจากครัวเรือนในขณะที่ทำการสัมภาษณ์ในปี พ.ศ.2537

ในบทนี้ ในการวิเคราะห์จะ**นิยามการย้ายถิ่นว่าเป็นการเคลื่อนย้ายระหว่างตำบล** แต่จากข้อมูลสถานภาพของสมาชิกในครัวเรือนที่ถูกสัมภาษณ์เมื่อปี พ.ศ.2535 ทำให้สามารถคาดประมาณระดับของการย้ายถิ่นภายในตำบลได้ว่ามีเพียง 5% ของสมาชิกในครัวเรือนเมื่อปี พ.ศ. 2535 ที่ได้ย้ายไปอยู่ในอีกครัวเรือนหนึ่งภายในตำบลเดียวกัน ขณะที่ผู้ย้ายไปอยู่ในอีกตำบลหนึ่งมีถึง 13% ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กระแสการย้ายถิ่นออกของครัวเรือนในชนบทภาคอีสานไม่ใช่เป็นการย้ายภายในท้องถิ่น

2.2 คุณลักษณะทั่วไปของการย้ายถิ่น

เพราะเป็นที่คาดหมายว่า สมาชิกของครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเมื่อปี พ.ศ.2535 อาจย้ายถิ่นระหว่างตำบลในระยะเวลาสองปีนี้ และได้ย้ายกลับมาอยู่ที่อยู่อาศัยเดิมก่อนหน้าที่จะมีการวิจัยในปี พ.ศ.2537 ดังนั้นเพื่อที่จะสามารถคาดประมาณได้อย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับการย้ายถิ่น

ระหว่างตำบล การวิเคราะห์ครั้งนี้จึงเน้นที่คำถามเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในช่วงเวลา 2 ปีคือในช่วงเวลาระหว่างการวิจัยทั้งสองครั้ง ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า 25% ของกลุ่มตัวอย่างได้ย้ายถิ่นระหว่างตำบลเป็นเวลาอย่างน้อยหนึ่งเดือน ซึ่งตัวเลขนี้สูงเป็นเกือบ 2 เท่าของสัดส่วนประชากรที่อยู่ในตำบลอื่น ความแตกต่างในเรื่องสถานภาพการย้ายถิ่นปัจจุบันและการเคลื่อนย้ายภายในเวลาสองปีที่ผ่านมาที่พบในช่วงเวลาของการวิจัยในปี พ.ศ. 2537 นั้น แสดงให้เห็นว่ามีการย้ายถิ่นชั่วคราวในระดับสูง

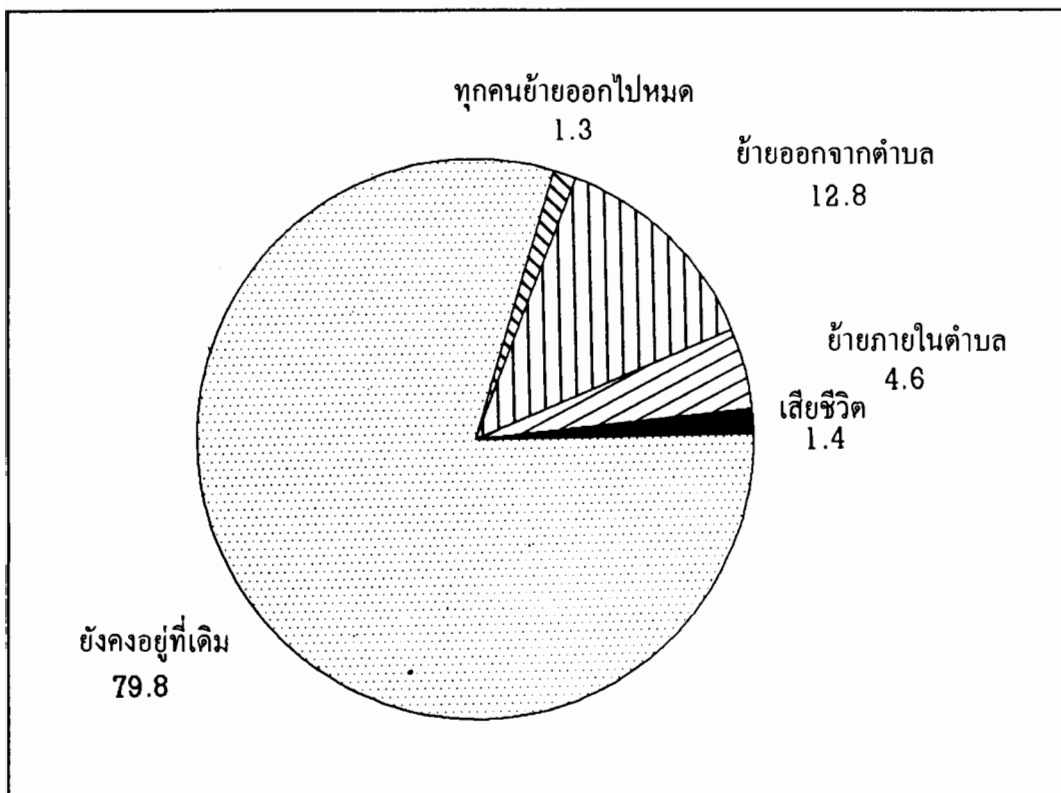
ระดับของการย้ายถิ่นนี้จะแตกต่างกันอย่างมากเมื่อพิจารณาตามเพศ โดยที่ผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไปที่ได้ทำการย้ายถิ่นภายในช่วง 2 ปี เป็นเพศชายถึง 31% และเป็นเพศหญิงเพียง 18% แม้ว่าการย้ายถิ่นที่พบในปี พ.ศ.2537 จะมีระดับที่สูงกว่าที่พบในปี พ.ศ.2535 ซึ่งแสดงว่ามี

การย้ายถิ่นเพิ่มขึ้น แต่ความแตกต่างระหว่างเพศชายและเพศหญิงก็ยังคงมีรูปแบบเดิม

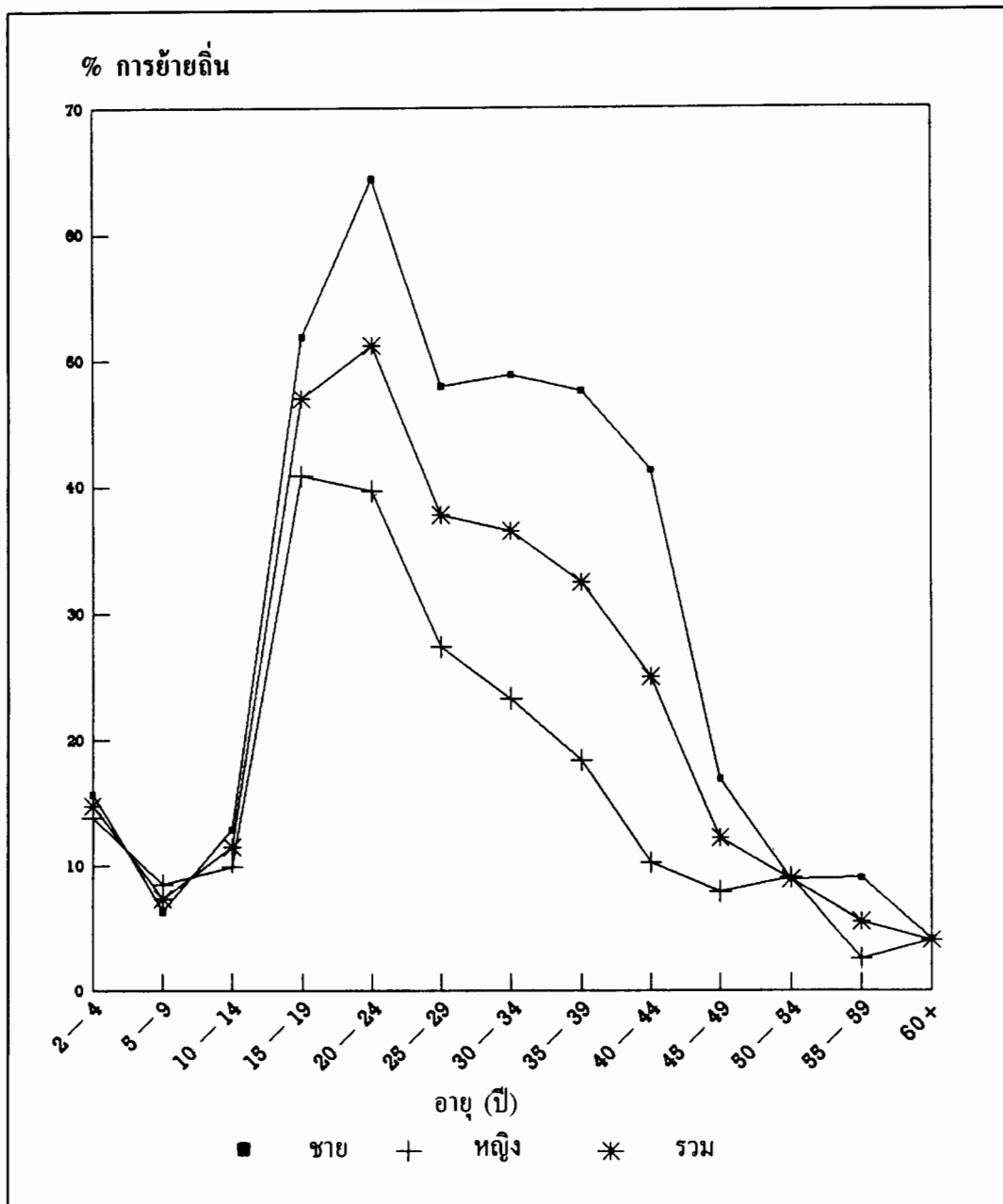
ส่วนรูปแบบของอายุยังคงมีความแตกต่างกันในกลุ่มเพศชายและเพศหญิง (แผนภาพที่ 2.2) ในกลุ่มประชากรทั้งสองเพศที่มีอายุน้อยจนถึงอายุ 10-14 ปีมีรูปแบบการย้ายเช่นเดียวกัน โดยมีการย้ายถิ่นอยู่ในระดับต่ำและน่าจะเป็นรูปแบบการย้ายถิ่นตามพ่อแม่ ส่วนในกลุ่มอายุที่คาดว่าจะเป็นวัยที่จะมีการย้ายถิ่นได้โดยลำพัง (อายุ 15-19 ปี) มีอัตราการย้ายถิ่นระหว่างเพศแตกต่างกัน โดยที่เพศชายมีการย้ายถิ่นสูงกว่าเพศหญิง ความแตกต่างที่ชัดเจนเกิดขึ้นในกลุ่มอายุ 20-24 ปี โดยที่มีความแตกต่างระหว่างเพศชายและหญิงเกือบถึงร้อยละ 25 หรือ 25% จนกระทั่งถึงกลุ่มอายุ 50-54 ปี จะมีระดับการย้ายถิ่นของทั้งสองเพศมาบรรจบกันอีกครั้งหนึ่ง

แผนภาพที่ 2.1

สถานภาพปัจจุบันของสมาชิกครัวเรือนที่อยู่ในช่วงเวลาของการวิจัยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2535

แผนภาพที่ 2.2
ร้อยละของการย้ายถิ่นในช่วง 2 ปีก่อนการวิจัย จำแนกตามอายุและเพศ

ข้อมูลในแผนภาพที่ 2.2 ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ระดับของการย้ายถิ่นมีสูงมากในประชากรกลุ่มนี้ คือ ระหว่างช่วงอายุ 15-19 ปีจนถึงอายุ 40-44 ปี พบว่ามากกว่าร้อยละ 40 ของประชากรเพศชายในกลุ่มอายุนี้ ย้ายถิ่นในช่วงเวลาสองปีหลังจากการวิจัยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.

2535 สำหรับกลุ่มอายุ 20-24 ปีซึ่งเป็นช่วงอายุที่ต้องเข้ารับการเกณฑ์ทหารพบว่า เกือบ 65% ของเพศชายมีการย้ายถิ่นในช่วงเวลาสองปีก่อนการวิจัยครั้งหลัง และผู้หญิงที่มีอายุระหว่าง 15-19 ปี และ 20-24 ปี มีการย้ายถิ่นในช่วงเวลาเดียวกันถึงเกือบ 40%

ในเรื่องระดับของการย้ายถิ่น ยังพบว่าความแตกต่างกันในเรื่องอายุของเพศชายและเพศหญิงได้มีการลดลงอย่างรวดเร็วในการย้ายถิ่นของเพศหญิงหลังอายุ 20-24 ปี ส่วนเพศชายมีการลดลงอย่างรวดเร็วในระหว่างกลุ่มอายุ 20-24 ปี และ 25-29 ปี แต่หลังจากนั้นการย้ายถิ่นจะอยู่ในระดับคงที่จนถึงช่วงอายุ 40 ปี รูปแบบอายุของผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงมีความคล้ายคลึงกับการศึกษาอื่น ๆ ที่เคยศึกษาในประเทศไทย แต่รูปแบบการย้ายถิ่นของเพศชายกลับพบว่าต่างกัน โดยเฉพาะระดับการย้ายถิ่นที่คงที่จนถึงช่วงวัยกลางคน แสดงให้เห็นว่า สำหรับเพศชายในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือการย้ายถิ่นถือเป็นพฤติกรรมปกติตลอดช่วงวัยที่เป็นผู้ใหญ่

2.3 ประเภทของการย้ายถิ่น

จากการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2535 ได้ข้อค้นพบที่สำคัญว่า การย้ายถิ่นส่วนใหญ่โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราวและเป็นการย้ายในช่วงเวลาสั้น ๆ เช่น 1-2 เดือน รวมทั้งเป็นการย้ายซ้ำ ๆ กันหลายครั้ง (repeat migration) ในแผนภาพที่ 2.3 แสดงจำนวนครั้งของการย้ายถิ่นในช่วงสองปีก่อนการวิจัยในปี พ.ศ.2537 จุดสูงสุดของกราฟแต่ละแท่งแสดงให้เห็นถึงสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นทั้งหมดในการย้ายแต่ละครั้ง และแสดงสัดส่วนการย้ายของเพศชายและเพศหญิงด้วย

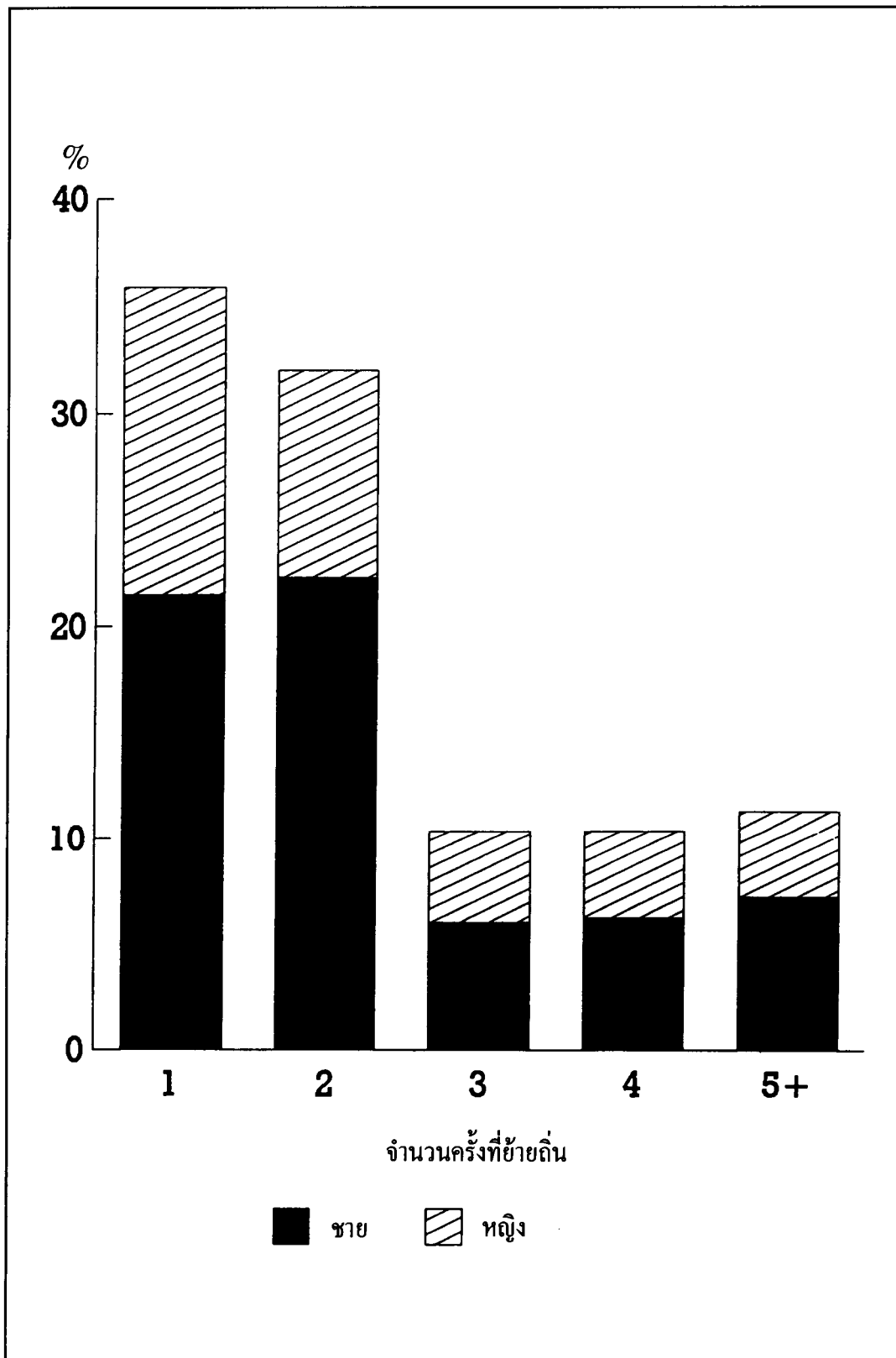
จากการศึกษาพบว่า การย้ายถิ่นหลาย ๆ ครั้งนั้นอยู่ในระดับที่สูง กล่าวคือ 36% ของผู้ย้ายถิ่นย้ายเพียง 1 ครั้งในช่วง 2 ปี ขณะที่ 32% ย้าย 2 ครั้ง และอีก 32% ย้ายตั้งแต่ 3 ครั้งขึ้นไป ผู้ชาย

ย้ายถิ่นมากกว่าผู้หญิง แต่ก็เป็นที่แปลกใจที่การย้ายถิ่นของเพศชายและเพศหญิงเมื่อพิจารณาจากจำนวนครั้งของการย้ายถิ่นไม่มีความแตกต่างกันมากนัก มีเพียงในการย้าย 2 ครั้ง และการย้าย 5 ครั้งขึ้นไปเท่านั้นที่พบว่าเพศชายมีสัดส่วนการย้ายประเภทนี้สูงกว่าเพศหญิงมาก

นอกจากจำนวนครั้งของการย้ายถิ่นแล้วคำถามในการศึกษาเมื่อปี พ.ศ.2537 ยังได้ถามเกี่ยวกับการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายจากถิ่นที่อยู่ปกติ (คือที่อยู่เดิมในการวิจัยครั้งแรก) ว่าเป็นการย้ายตามฤดูกาลหรือไม่ ไม่ว่าจะเป็นฤดูกาลในดินแดนทางหรือถิ่นปลายทางก็ตาม โดยผู้ย้ายถิ่นจะถูกจำแนกเป็น 3 กลุ่มตามจำนวนครั้งของการย้ายและฤดูกาลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นนิยามเดียวกับการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2535 กล่าวคือ **ผู้ย้ายถิ่นครั้งเดียว** (single migrant) หมายถึงผู้ที่ได้ย้ายถิ่น 1 ครั้งภายในช่วงเวลา 2 ปีก่อนการวิจัยครั้งหลัง **ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล** (seasonal migrant) คือผู้ที่ได้ย้ายถิ่น 2 ครั้งหรือมากกว่าในช่วงเวลา 2 ปีก่อนการสำรวจ โดยที่การย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายมีเรื่องฤดูกาลเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ส่วน **ผู้ย้ายถิ่นหลาย ๆ ครั้ง** (repeat migrant) คือผู้ที่ได้ย้ายถิ่น 2 ครั้งหรือมากกว่า แต่การย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายไม่ได้เกี่ยวข้องกับฤดูกาล

ตารางที่ 2.1 แสดงการกระจายของประชากรอายุตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไป จำแนกตามประเภทของการย้ายถิ่น กลุ่มอายุและเพศ ในกลุ่มตัวอย่างที่มีข้อมูลทั้งหมด 2,571 คนนั้น 75% ไม่ใช่ผู้ย้ายถิ่นที่เหลืออีก 25% คือ ผู้ย้ายถิ่นซึ่งมีสัดส่วนการเป็นผู้ย้ายถิ่นทั้ง 3 ประเภทเท่า ๆ กัน

แผนภาพที่ 2.3
ร้อยละของจำนวนครั้งของการย้ายถิ่นในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา จำแนกตามเพศ

ตารางที่ 2.1: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามประเภทการย้าย อายุ และเพศ ปี พ.ศ.2537

อายุ	ประเภทของผู้ย้ายถิ่น				รวม (N)	
	ไม่ย้ายถิ่น	ย้ายครั้งเดียว	ย้ายตามฤดูกาล	ย้ายหลายครั้ง		
	รวม					
2-14	90.2	3.5	0.7	5.7	100.0	(723)
15-19	53.8	21.6	11.5	13.9	100.0	(287)
20-24	49.2	21.8	14.3	15.5	100.0	(252)
25-29	63.5	16.3	15.3	4.9	100.0	(288)
30-39	65.8	8.4	18.6	7.2	100.0	(345)
40-49	81.5	2.9	11.5	4.2	100.0	(313)
50-59	92.3	2.1	3.6	2.1	100.0	(194)
60 ปีขึ้นไป	95.9	0.0	1.2	3.8	100.0	(167)
รวม	75.2	8.9	8.8	7.0	100.0	(2,571)
	ชาย					
2-14	89.2	3.4	0.5	6.8	100.0	(380)
15-19	48.1	21.3	14.4	16.3	100.0	(160)
20-24	35.6	25.4	18.6	20.3	100.0	(118)
25-29	53.1	20.7	18.6	7.6	100.0	(145)
30-39	52.3	12.8	25.6	9.3	100.0	(172)
40-49	70.7	4.7	18.7	6.0	100.0	(150)
50-59	91.0	1.1	5.6	2.2	100.0	(89)
60 ปีขึ้นไป	95.8	0.0	2.8	1.4	100.0	(71)
รวม	68.5	10.7	11.9	8.9	100.0	(1,285)
	หญิง					
2-14	91.3	3.5	0.9	4.4	100.0	(343)
15-19	59.1	22.0	7.9	11.0	100.0	(127)
20-24	61.2	17.2	10.4	11.2	100.0	(134)
25-29	74.1	11.9	11.9	2.1	100.0	(143)
30-39	79.2	4.0	11.6	5.2	100.0	(173)
40-49	91.4	1.2	4.9	2.5	100.0	(163)
50-59	93.3	2.9	1.9	1.9	100.0	(105)
60 ปีขึ้นไป	95.9	0.0	0.0	4.1	100.0	(98)
รวม	82.0	7.2	5.8	5.1	100.0	(1,286)

เพศชายมีส่วนของการเป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลและผู้ย้ายถิ่นหลายครั้งสูงกว่าเพศหญิง โดยที่ 2 ใน 3 ของประชากรเพศชายเป็นผู้ย้ายถิ่นในสองกลุ่มนี้ ขณะที่ 60% ของเพศหญิงเข้าข่ายในสองกลุ่มนี้ และผู้ชายมีแนวโน้มเป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมากกว่าผู้หญิง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในขณะที่ผู้ชายส่วนใหญ่ย้ายถิ่นตามฤดูกาล มีผู้หญิงจำนวนมากที่ย้ายถิ่นชั่วคราวโดยไม่เกี่ยวข้องกับฤดูกาล

ความแตกต่างในรูปแบบด้านอายุของผู้ย้ายถิ่น สามารถเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อพิจารณาถึงการกระจายตัวเชิงอายุของผู้ย้ายถิ่นประเภทต่างๆ การย้ายถิ่นหลายครั้ง และการย้ายถิ่นครั้งเดียว มีรูปแบบทางอายุของผู้ย้ายถิ่นที่เป็นแบบแผนเดียวกัน กล่าวคือ การย้ายถิ่นจะสูงในช่วงวัยรุ่นจนถึงอายุเกือบ 30 ปี จากนั้นจะลดลงอย่างรวดเร็ว รูปแบบนี้เห็นได้ชัดเจนมากในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นหลายครั้ง กล่าวคือ ในกลุ่มอายุ 20-24 ปี เป็นผู้ย้ายถิ่นหลายครั้งภายในช่วงเวลา 2 ปีนี้ถึง 16% ในขณะที่ในกลุ่มอายุ 25-29 ปีมีผู้ย้ายถิ่นซ้ำหลายครั้งเพียง 5% เท่านั้น แต่ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลกลับมีรูปแบบที่แตกต่างออกไป กล่าวคือในกลุ่มอายุ 15-19 ปี เป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล 12% ซึ่งเป็นสัดส่วนที่เท่ากับกับในกลุ่มอายุ 40-49 ปี ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้มีสัดส่วนสูงที่สุด (19%) ในกลุ่มอายุ 30-39 ปี ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลทั้งหมดมีสัดส่วนการเพิ่มขึ้นเป็นเส้นตรงตามอายุ คือ เพิ่มขึ้นจาก 20% ในกลุ่มอายุ 15-19 ปีจนถึง 62% เมื่อเข้าสู่อายุ 40-49 ปี จากนั้นจะลดลงเหลือ 47% ในกลุ่มอายุ 50-59 ปี ข้อค้นพบนี้แสดงให้เห็นว่าในกลุ่มชาวชนบทอีสาน การย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็นการเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้นในช่วงกลางของวงจรชีวิต โดยเฉพาะในวัยที่มีบุตรกำลังเติบโตและครอบครัวมีภาวะค่าใช้จ่ายที่สูงมาก แต่การย้ายถิ่นหลายครั้งน่าจะเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงวัยหนุ่มสาว และน่าจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมหลายๆ อย่าง เช่น การ-

ศึกษาต่อหรือเข้าสู่ตลาดแรงงาน

แม้ว่าผู้หญิงจะมีสัดส่วนเป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลต่ำกว่าผู้ชาย แต่การเพิ่มขึ้นของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่สัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของอายุเป็นรูปแบบที่พบในทั้งสองเพศ ในช่วงอายุระหว่าง 25-29 ปี และ 30-39 ปี ผู้หญิงมีแนวโน้มเป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลสูงกว่าผู้ชาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงมักจะย้ายถิ่นในช่วงอายุที่อยู่ในวัยกลางคน และแม้ว่าผู้ชายจะย้ายถิ่นตามฤดูกาลมากกว่าเพศหญิง แต่การย้ายถิ่นของทั้งสองเพศมีปัจจัยที่สัมพันธ์กับการย้ายถิ่นตามฤดูกาลมากที่สุด ส่วนในช่วงที่มีอายุน้อยผู้หญิงจะเป็นผู้ย้ายถิ่นเพียงครั้งเดียวมากกว่าผู้ชาย

สำหรับตัวกำหนดการย้ายถิ่นอื่น ๆ ได้แสดงไว้ในตารางที่ 2.2 โดยจำแนกกลุ่มตัวอย่างตามคุณลักษณะที่ดำเนินการไว้ในการศึกษาเมื่อปี พ.ศ.2535 ผลของการศึกษาที่พบในกลุ่มอายุต่าง ๆ มีความสอดคล้องกับการศึกษาที่พิจารณาปัจจัยเรื่องวงจรชีวิต กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่เป็นโสดในการวิจัยครั้งแรกเป็นกลุ่มที่ย้ายถิ่นมากที่สุดในช่วง 2 ปีถัดมา ประมาณ 1 ใน 4 ของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นโสดเป็นผู้ย้ายถิ่นครั้งเดียว ซึ่งหมายความว่าคนกลุ่มนี้ไม่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดิมในเวลาที่ทำการศึกษาครั้งที่สอง ชายโสดมีการย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่ค่อนข้างสูง (20%) ในขณะที่ผู้ที่แต่งงานแล้วและอยู่ร่วมกับคู่สมรสเมื่อปี พ.ศ.2535 มีแนวโน้มเป็นผู้ย้ายถิ่นต่ำที่สุด แต่ระดับการย้ายถิ่นในกลุ่มผู้ชายที่สมรสแล้วก็มีสูงเช่นกัน (17%) สำหรับเพศหญิงผู้หญิงที่แต่งงานแล้วแต่ไม่ได้อยู่ร่วมกับสามีมีแนวโน้มเป็นผู้ย้ายถิ่นมากกว่าผู้หญิงที่แต่งงานแล้วและมีสามีอยู่ด้วย ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าผู้หญิงกลุ่มแรกได้ย้ายติดตามสามีไปอยู่ถิ่นอื่น ส่วนผู้ที่เคยสมรสและกลายเป็นหม้ายมีส่วนของการย้ายถิ่นต่ำที่สุด

ตารางที่ 2.2: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามประเภทการย้าย เพศ และคุณลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ในปี พ.ศ.2535

คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่น	ชาย				
	ไม่ย้ายถิ่น	ย้าย ครั้งเดียว	ย้ายตาม ฤดูกาล	ย้าย หลายครั้ง	รวม (N)
รวม	59.9	13.0	17.5	9.6	100.0 (798)
สถานภาพสมรส:					
โสด	40.1	23.9	19.8	16.2	100.0 (222)
สมรสและอยู่กับคู่สมรส	68.2	8.4	16.9	6.5	100.0 (538)
สมรสแต่คู่สมรสไม่อยู่ด้วย	*	*	*	*	* (7)
เคยสมรส	75.0	8.3	8.3	8.3	100.0 (24)
ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน:					
หัวหน้า/คู่สมรส	73.4	5.2	16.0	5.1	100.0 (406)
บุตรที่ยังไม่สมรส	38.0	23.5	21.0	17.5	100.0 (200)
บุตรที่สมรสแล้ว	51.3	20.5	17.9	10.3	100.0 (39)
คู่สมรสของบุตร	53.8	16.0	18.9	11.3	100.0 (106)
อื่น ๆ	60.0	20.0	13.3	10.0	100.0 (30)
การศึกษา:					
ต่ำกว่าประถม	85.7	4.8	9.5	---	100.0 (42)
ประถม	59.9	12.4	19.4	8.7	100.0 (619)
มัธยม	51.9	17.3	13.5	17.3	100.0 (104)
สูงกว่ามัธยม	60.7	21.4	3.6	14.3	100.0 (28)
อาชีพ:					
เกษตรกร	59.0	11.7	20.6	8.7	100.0 (631)
นอกภาคเกษตร	61.9	17.5	6.2	14.4	100.0 (97)
ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน	66.2	18.5	4.6	10.8	100.0 (65)
การย้ายถิ่นครั้งก่อน: **					
ไม่ได้ย้าย	77.0	7.9	9.9	5.2	100.0 (496)
ย้ายครั้งเดียว	37.3	29.4	17.6	15.7	100.0 (102)
ย้ายหลายครั้ง	28.2	17.4	36.9	17.4	100.0 (195)

ตารางที่ 2.2: (ต่อ)

คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่น	หญิง				
	ไม่ย้ายถิ่น	ย้าย ครั้งเดียว	ย้ายตาม ฤดูกาล	ย้าย หลายครั้ง	รวม (N)
รวม	78.3	8.2	7.4	6.1	100.0 (868)
สถานภาพสมรส:					
โสด	56.3	23.5	8.8	12.5	100.0 (160)
สมรสและอยู่กับคู่สมรส	83.5	4.5	7.7	4.3	100.0 (559)
สมรสแต่คู่สมรสไม่อยู่ด้วย	69.6	13.0	6.5	10.9	100.0 (46)
เคยสมรส	88.5	3.8	3.8	3.8	100.0 (104)
ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน:					
หัวหน้า/คู่สมรส	89.1	2.1	5.2	3.6	100.0 (477)
บุตรที่ยังไม่สมรส	55.6	18.5	11.3	14.5	100.0 (124)
บุตรที่สมรสแล้ว	70.4	9.4	13.2	6.9	100.0 (159)
คู่สมรสของบุตร	63.0	21.7	8.7	6.5	100.0 (46)
อื่นๆ	80.4	15.2	---	4.3	100.0 (46)
การศึกษา:					
ต่ำกว่าประถม	86.7	6.7	1.3	5.3	100.0 (75)
ประถม	78.8	7.8	8.6	4.8	100.0 (708)
มัธยม	66.2	14.1	2.8	16.9	100.0 (71)
สูงกว่ามัธยม	71.4	7.1	---	21.4	100.0 (14)
อาชีพ:					
เกษตร	79.5	7.1	9.1	4.3	100.0 (658)
นอกภาคเกษตร	76.1	10.2	2.3	11.4	100.0 (88)
ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน	74.0	12.2	1.6	12.2	100.0 (123)
การย้ายถิ่นครั้งก่อน: **					
ไม่ได้ย้าย	87.3	5.6	4.3	2.8	100.0 (675)
ย้ายครั้งเดียว	55.2	20.7	9.2	14.9	100.0 (87)
ย้ายหลายครั้ง	41.1	14.0	25.2	19.6	100.0 (107)

* ต่ำกว่า 10 คน

** สถานภาพการย้ายถิ่นเมื่อสองปีก่อนการวิจัยปี พ.ศ. 2535

จากการศึกษาผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามสถานภาพในครัวเรือนทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมในเรื่องการย้ายถิ่นและวงจรชีวิตครอบครัว หัวหน้าครัวเรือนและคู่สมรสเป็นกลุ่มที่มีการย้ายถิ่นต่ำที่สุดในขณะที่บุตรที่ยังเป็นโสดเป็นกลุ่มที่มีการย้ายถิ่นสูงสุด ยกเว้นบุตรสาวที่แต่งงานแล้วและคู่สมรสที่มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นตามฤดูกาลสูงเช่นกัน (13% และ 19% ตามลำดับ) และบุตรสะใภ้และบุตรชายที่มีการย้ายถิ่นเพียงครั้งเดียวค่อนข้างสูง ซึ่งแสดงว่าคู่สมรสได้ย้ายออกจากครัวเรือนไปในช่วงเวลาสองปีก่อนหน้าที่จะทำการวิจัยในปี พ.ศ.2537 นอกจากนี้ยังมีข้อพึงสังเกตว่า ถ้าหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุ บุตรที่สมรสก็น่าจะมีบุตรของตนเองแล้ว ดังนั้นการย้ายถิ่นตามฤดูกาลและการย้ายถิ่นชั่วคราวสำหรับคนกลุ่มนี้ จึงเป็นการเพิ่มรายได้ที่จำเป็นสำหรับครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตามในการศึกษายังพบว่า บุตรที่ยังไม่ได้สมรสทั้งบุตรชายและบุตรสาวก็มีอัตราการย้ายถิ่นตามฤดูกาลสูงเช่นเดียวกัน

เมื่อพิจารณาปัจจัยด้านการศึกษา พบว่าผู้ที่มีการศึกษาค่ำกว่าระดับประถมศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุจะเป็นผู้ที่ย้ายถิ่นน้อยที่สุด ผู้ที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมากที่สุด ส่วนผู้ที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็นผู้ที่ย้ายถิ่นมากที่สุด แต่เป็นการย้ายครั้งเดียวหรือหลายครั้งมากกว่าการย้ายตามฤดูกาล และผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมศึกษาย้ายถิ่นต่ำกว่าผู้ที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา แต่ก็มีสัดส่วนการย้ายถิ่นครั้งเดียวและหลายครั้งสูงเช่นกัน รูปแบบเช่นนี้มีความคล้ายคลึงกันทั้งในกลุ่มเพศชายและเพศหญิง แต่ผู้หญิงที่จบชั้นมัธยมศึกษาจะมีอัตราการย้ายถิ่นตามฤดูกาลต่ำ (3% เปรียบเทียบกับ 14% ของเพศชายในกลุ่มการศึกษาเดียวกัน) แม้ว่าการย้ายถิ่นจะเป็นที่รับรู้กันว่าเป็นการเลือกสรรกลุ่มที่มีการศึกษาสูง (selective) แต่การย้ายถิ่นตามฤดูกาลกลับพบว่ามีอัตราที่สูงในกลุ่มผู้ที่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาเท่านั้น ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับ

การประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งมีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลสูงที่สุด (21% สำหรับเพศชาย และ 9% สำหรับเพศหญิง) ผู้ที่ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเป็นผู้ย้ายถิ่นครั้งเดียวหรือหลายครั้งมากกว่าและเป็นการย้ายที่ไม่เกี่ยวข้องกับฤดูกาล

ประสบการณ์การย้ายถิ่นในอดีตนับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เป็นตัวทำนายที่สำคัญต่อการย้ายถิ่นในครั้งต่อมา ผู้ที่เคยย้ายถิ่นมากกว่าหนึ่งครั้งในช่วงสองปีก่อนการวิจัยปี พ.ศ.2535 มีแนวโน้มเป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลหรือผู้ย้ายถิ่นซ้ำในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2535-2537 และผู้ที่เคยย้ายเพียงครั้งเดียวในการวิจัยครั้งแรกก็มีการย้ายถิ่นเพียงครั้งเดียวสูงในระหว่างช่วงเวลาของการวิจัยสองครั้งนี้

2.4 ฤดูกาลที่มีผลต่อการย้ายถิ่น

ปัจจัยเรื่องฤดูกาลในการย้ายถิ่นมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทั้งในดินต้นทางและดินปลายทาง ในประเทศไทยนั้นปัจจัยเรื่องฤดูกาลส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับวงจรของการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะสำหรับชาวชนบทในภาคอีสานของไทย ปัจจัยด้านเกษตรกรรมที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นมักจะเกี่ยวเนื่องกับการว่างงานในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว หรือในช่วงเวลาระหว่างการเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยว ส่วนปัจจัยด้านฤดูกาลในดินปลายทางที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นนั้นมีทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับงานเกษตรกรรมและไม่เกี่ยวข้องกับงานเกษตรกรรม ตัวอย่างเช่น ฤดูกาลตัดอ้อยในภาคกลางและในบางส่วนของภาคอีสานทำให้ต้องการแรงงานจำนวนมากโดยเฉพาะในช่วงต้น ๆ ปี อาชีพบางอย่างเช่นงานก่อนสร้าง หรืออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก็มีความต้องการแรงงานตามฤดูกาลเช่นเดียวกัน ตารางที่ 2.3 แสดงสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นที่ตอบว่า การย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายของพวกเขาจากชนบทภาคอีสานมีความสัมพันธ์กับปัจจัยเรื่องฤดูกาลในดินต้นทางหรือในดินปลายทาง

ทาง โดยจำแนกตามอายุและเพศ ซึ่งผู้ย้ายถิ่นอาจตอบรับได้ในทั้งสองกรณี

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยเรื่องฤดูกาลในถิ่นต้นทางมีความสำคัญในการกำหนดการย้ายถิ่นออกจากชนบทภาคอีสานมากกว่าปัจจัยเรื่องฤดูกาลในถิ่นปลายทาง เกือบ 40% ของผู้ย้ายถิ่นตอบว่าปัจจัยเรื่องฤดูกาลที่บ้านเกิดมีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น ในขณะที่มีเพียง 15% เท่านั้นที่ตอบว่าปัจจัยเรื่องฤดูกาลในถิ่นปลายทาง และเนื่องจากครัวเรือนในชนบทส่วนใหญ่ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีอาชีพปลูกข้าว วงจรของการปลูกข้าวตามฤดูกาลจึงน่าจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อการย้ายถิ่นของชาวชนบทในภาคอีสาน

ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุสูงขึ้นยิ่งมีส่วนของการยอมรับว่าฤดูกาลในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทางมีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ตัวอย่างเช่น ในกลุ่มอายุตั้งแต่ 30-59 ปี มีผู้ย้ายถิ่น 26-33% ที่รับว่าฤดูกาลในถิ่นปลายทางมีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น และ 40-66% ตอบว่าฤดูกาลในถิ่นต้นทางมีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของพวกเขา แสดงว่าในกลุ่มผู้ที่มีอายุสูงขึ้นฤดูกาลในถิ่นปลายทางมีความสำคัญมากกว่าถิ่นต้นทางซึ่งชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่มีอายุมากคำนึงถึงปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดในการย้ายถิ่น ขณะที่ผู้ที่มีอายุน้อยกว่าตัดสินใจเสี่ยงที่จะย้ายถิ่นเมื่อถูกกระทบจากปัจจัยผลักดันเท่านั้น

ตารางที่ 2.3: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นที่ตอบรับว่าการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายจากบ้านเกิดมีความสัมพันธ์กับปัจจัยเรื่องฤดูกาลในถิ่นต้นทางหรือในถิ่นปลายทาง จำแนกตามเพศและอายุ ปี พ.ศ.2537

อายุ	ปัจจัยเรื่องฤดูกาลในถิ่นปลายทาง			ปัจจัยเรื่องฤดูกาลในถิ่นต้นทาง		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
2-14	2.4	3.3	2.8	2.4	13.3	7.0
15-19	3.6	1.9	3.0	32.5	28.8	31.1
20-24	5.3	11.5	7.8	31.6	34.6	32.8
25-29	14.7	29.7	20.0	45.6	43.2	44.8
30-39	30.5	34.3	31.6	53.7	51.4	53.0
40-49	25.0	28.6	25.9	68.2	57.1	65.5
50-59	37.5	28.6	33.3	50.0	28.6	40.0
60+	66.7	0.0	28.6	66.7	0.0	28.6
รวม	14.6	16.0	15.1	40.2	35.1	38.4
(N)	(405)	(231)	(636)	(405)	(231)	(636)

แม้ว่าทั้งเพศชายและเพศหญิงจะยอมรับว่า ฤดูกาลที่ถิ่นต้นทางมีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายของพวกเขา มากกว่าฤดูกาลในถิ่น

ปลายทาง แต่ผู้หญิงเห็นว่าฤดูกาลในถิ่นปลายทางสำคัญมากกว่าผู้ชาย และผู้ชายเห็นว่าฤดูกาลในถิ่นต้นทางสำคัญกว่า นอกเหนือจากกลุ่มอายุ 60

ปีขึ้นไปที่เป็นผู้ย้ายถิ่นจำนวนน้อยแล้ว ความแตกต่างในกลุ่มเพศชายเพศหญิงมีมากที่สุดในกลุ่มอายุ 20-29 ปี ซึ่งผู้หญิงที่เห็นว่าฤดูกาลในถิ่นปลายทางมีความสำคัญต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นมีจำนวนมากเป็นสองเท่าของผู้ชาย ในขณะที่ผู้หญิงที่เห็นว่าฤดูกาลในถิ่นต้นทางมีความสำคัญมีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกับผู้ชาย ข้อเท็จจริงนี้อาจสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของฤดูกาลในถิ่นปลายทางที่มีต่อการแต่งงานและการเลี้ยงดูบุตร เนื่องจากเป็นการลดความเสี่ยงในการเคลื่อนย้ายในฤดูกาลที่มีงานรองรับ และเนื่องจากผู้หญิงเข้าสู่วงจรชีวิตในช่วงนี้ด้วยอายุที่ต่ำกว่าผู้ชาย ดังนั้นปัจจัยเหล่านี้จึงมีความสำคัญต่อผู้หญิงที่มีอายุต่ำกว่ามากกว่าผู้หญิงที่มีอายุสูง

2.5 ช่วงเวลาของการย้ายถิ่น

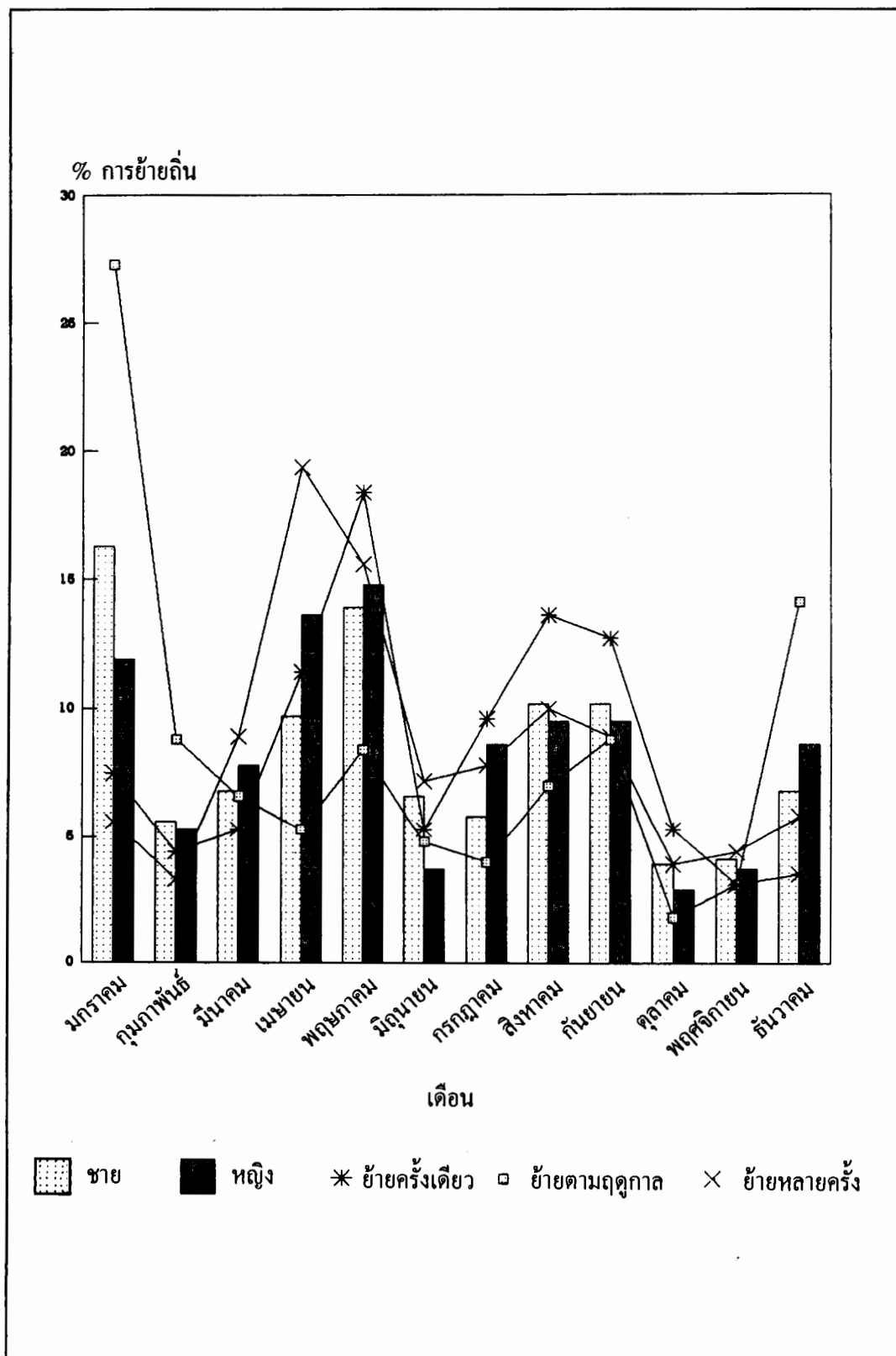
เนื่องจากการย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นตามฤดูกาล จึงมีผลกระทบต่อช่วงเวลาของการย้ายถิ่น รวมทั้งการย้ายถิ่นครั้งเดียวและหลายครั้งก็มีช่วงเวลาที่ชัดเจนเช่นเดียวกัน แผนภาพที่ 2.4 แสดงการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายในแต่ละเดือน จำแนกตามเพศและประเภทของผู้ย้ายถิ่นทั้ง 3 แบบ

ระดับของการย้ายถิ่นออกจากชนบทภาคอีสานจะสูงในช่วงเวลา 3 ครั้งในหนึ่งปี ช่วงแรกคือระหว่างเดือนธันวาคมถึงมกราคม ช่วงที่สองระหว่างเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม และช่วงที่สามระหว่างเดือนสิงหาคมถึงกันยายน การย้ายถิ่นมีระดับต่ำในเดือนมิถุนายน และช่วงตุลาคมถึง

พฤศจิกายน ซึ่งรูปแบบนี้มีความคล้ายคลึงกันในหมู่ผู้ย้ายถิ่นทั้งสองเพศ โดยที่เพศหญิงจะมีการย้ายถิ่นสูงในช่วงเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม ซึ่งสูงกว่าอีกใน 2 ช่วงเวลาอื่น ๆ เล็กน้อย

ความแตกต่างในช่วงเวลาของการย้ายถิ่นในกลุ่มเพศชายและเพศหญิงยังมีความสัมพันธ์กับประเภทของผู้ย้ายถิ่น ผู้ย้ายถิ่นครั้งเดียวและผู้ย้ายถิ่นหลายครั้งจะมีรูปแบบการย้ายถิ่นในแต่ละเดือนคล้ายคลึงกัน โดยมีการย้ายถิ่นสูงสุดในช่วงเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม และสิงหาคมถึงกันยายน แต่ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจะย้ายถิ่นสูงสุดในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคม ซึ่งมีถึง 41% ของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่ย้ายถิ่นออกครั้งสุดท้ายในช่วงสองเดือนนี้ โดยที่มีการย้ายถิ่นเฉพาะเดือนมกราคมเดือนเดียวสูงถึง 27% แต่ในช่วงเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคมจะมีการย้ายถิ่นตามฤดูกาลเพียง 9% และเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายนจะมีการย้ายถิ่นเพียง 5% เท่านั้น การย้ายถิ่นตามฤดูกาลนี้มีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับฤดูกาลการเกษตรคือ ในช่วงเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคมเป็นช่วงฤดูเพาะปลูก และเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายนเป็นช่วงฤดูเก็บเกี่ยว แต่การย้ายถิ่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับฤดูกาลมีปัจจัยอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การย้ายถิ่นครั้งเดียวและการย้ายถิ่นหลายครั้งมีระดับสูงสุดในช่วงเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสิ้นสุดของปีการศึกษา ทำให้มีการย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ และยังเป็นช่วงเวลาที่ต้องเข้ารับการศึกษา ทหารด้วย ส่วนในเดือนสิงหาคมและกันยายนนั้น อาจจะสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการจ้างงานในภาคราชการ

แผนภาพที่ 2.4
ร้อยละของเดือนที่มีการย้ายถิ่น จำแนกตามเพศและประเภทของผู้ย้ายถิ่น

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับช่วงเวลาที่ย้ายถิ่นหลายครั้งและผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลกลับมายังบ้านในชนบทภาคอีสาน พบว่า ประมาณ 43% ของผู้ย้ายถิ่นได้ย้ายกลับมายังบ้านในช่วงระหว่างเวลาที่มีการวิจัยครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2537 แผนภาพที่ 2.5 แสดงให้เห็นถึงเดือนที่ผู้ย้ายถิ่นกลับบ้าน ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะกลับบ้านในเดือนมีนาคม เมษายน และพฤษภาคม โดยในจำนวนนี้ 61% เป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลและ 42% เป็นผู้ย้ายถิ่นหลายครั้ง ผู้ย้ายถิ่นทั้งสองประเภทที่กลับบ้านในเดือนกันยายนมีจำนวนสูงกว่าค่าเฉลี่ยเช่นกัน ซึ่งเป็นการกลับบ้านก่อนฤดูกาลเก็บเกี่ยวในเดือนตุลาคม ดูเหมือนว่าผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจำนวนมากนี้จะกลับบ้านในช่วงเทศกาลสงกรานต์และอยู่ต่อเพื่อรอเวลาเตรียมผืนดินเพื่อการเพาะปลูก ส่วนผู้ย้ายถิ่นหลายครั้งมีแนวโน้มที่จะย้ายกลับบ้านช้ากว่า คือ มักจะย้ายกลับในช่วงเดือนพฤษภาคม ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นกลับไปกลับมาของผู้ที่มีอาชุน้อยหรืออยู่ในช่วงวัยที่กำลังเรียน ซึ่งโรงเรียนปิดภาคเรียนในเดือนมีนาคมถึงเมษายน

2.6 ทิศทางของการย้ายถิ่น

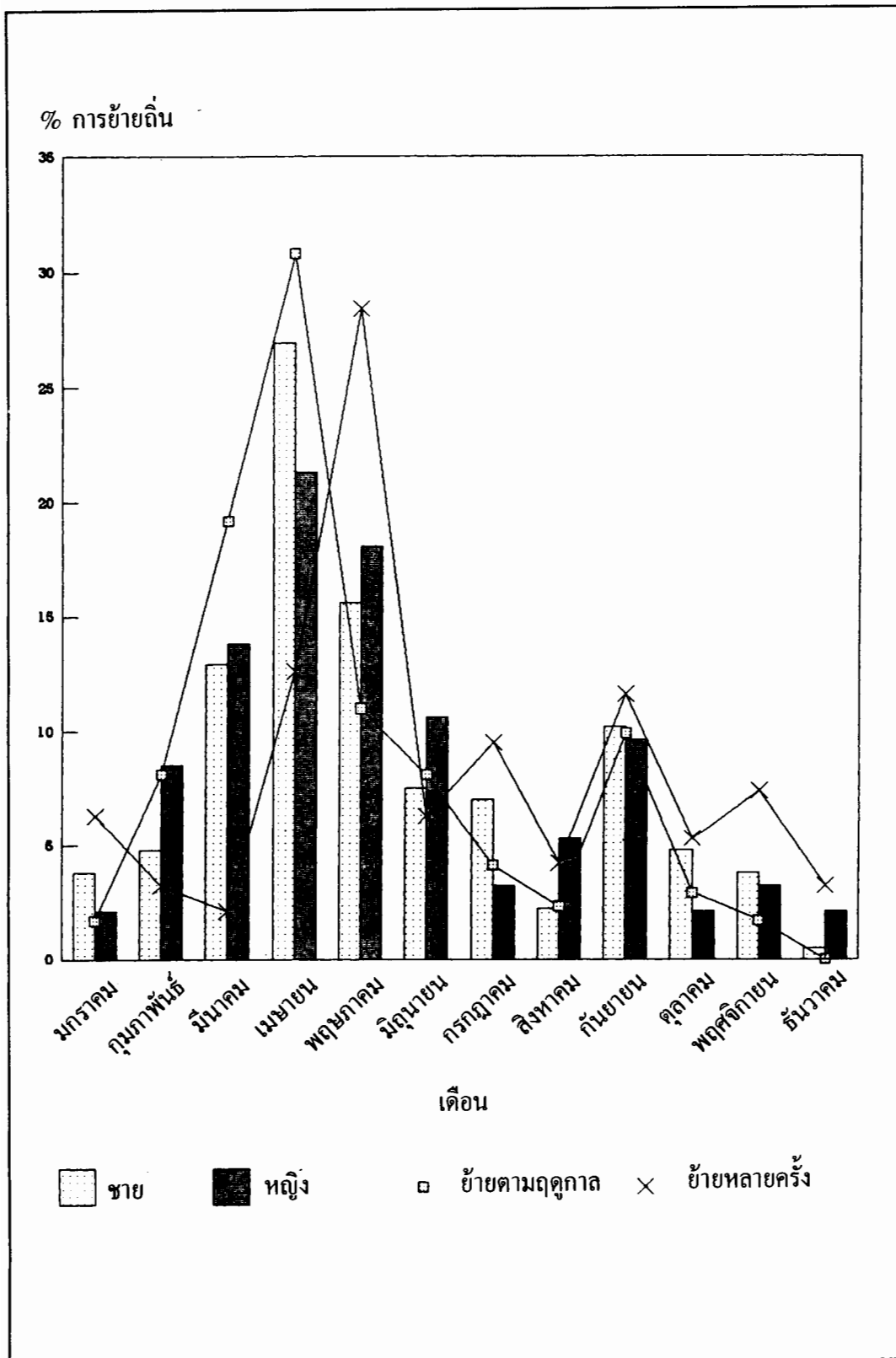
ความเป็นเมืองเป็นชนบทของถิ่นปลายทางในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายออกจากที่อยู่เดิมในชนบทภาคอีสาน แสดงไว้ในตารางที่ 2.4 โดยจำแนกตามประเภทของการย้ายถิ่น จะเห็นว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะย้ายเข้าสู่เขตเมือง แต่มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นแต่ละประเภทแตกต่างกันมาก กล่าวคือ 3 ใน 4 ของผู้ย้ายถิ่นครั้งเดียวย้ายสู่เขตเมือง 2 ใน 3 ของผู้ย้ายถิ่นหลายครั้งย้ายเข้าสู่เขตเมือง และต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลย้ายเข้าสู่เขตเมือง

การที่ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลย้ายเข้าสู่เขตเมืองมีส่วนที่ต่ำน่าจะเป็นผลมาจากความต้องการแรงงานตามฤดูกาลในด้านเกษตรเชิงพาณิชย์โดยเฉพาะในภาคกลางของประเทศ รวมทั้งการจ้างงานตามฤดูกาลด้วย เช่น การสร้างถนน และการสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ ในชนบท ในขณะที่การจ้างงานที่มีระยะยาวมักจะอยู่ในเขตเมือง ซึ่งน่าจะดึงดูดผู้ย้ายถิ่นครั้งเดียวและผู้ย้ายถิ่นหลายครั้งได้มากกว่า

สำหรับทิศทางของการย้ายถิ่นเมื่อพิจารณาตามเพศ ในกลุ่มเพศชายและหญิงพบว่ามีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย แม้ว่าผู้หญิงที่ย้ายถิ่นครั้งเดียวและหลายครั้งมีแนวโน้มจะย้ายเข้าสู่เมืองมากกว่าผู้ชาย ส่วนผู้หญิงที่ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจะย้ายเข้าสู่เขตเมืองน้อยกว่าผู้ชาย ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าการทำงานตามฤดูกาลของผู้หญิงเกี่ยวข้องกับงานเกษตรหรือกระบวนการผลิตสินค้าทางการเกษตรมากกว่า ขณะที่งานที่มีความมั่นคงหรือถาวรมากกว่า เช่น งานในโรงงาน สำหรับผู้หญิงมักจะอยู่ในเขตเมือง

นอกจากนี้ ผู้ย้ายถิ่นจากหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีทิศทางการย้ายถิ่นตรงเข้าสู่กรุงเทพฯ ในสัดส่วนที่สูง (ตารางที่ 2.5) คือ ประมาณ 32% ของผู้ย้ายถิ่นทั้งหมดที่ย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายย้ายเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ซึ่งแรงดึงดูดของกรุงเทพมหานครน่าจะมีมากกว่าที่แสดงด้วยตัวเลขเพียงเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากพบว่าเกือบ 14% ได้ย้ายเข้าสู่ 5 จังหวัดที่รายล้อมกรุงเทพฯ หรือจังหวัดที่เป็นเขตปริมณฑล และมีอีก 12% ที่ย้ายไปสู่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคกลาง ซึ่งส่วนใหญ่พบว่าย้ายไปสระบุรีหรือชลบุรี ซึ่งทั้งสองจังหวัดนี้ก็อยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานครเช่นเดียวกัน

แผนภาพที่ 2.5
ร้อยละของเดือนที่มีการย้ายถิ่นกลับ จำแนกตามเพศและประเภทของผู้ย้ายถิ่น

ตารางที่ 2.4: ร้อยละของสถานภาพความเป็นเมือง/ชนบทของถิ่นปลายทางในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายจากชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามประเภทการย้ายถิ่น และเพศ ปี พ.ศ.2537

ชนบท/เมือง สถานภาพและเพศ	ประเภทการย้ายถิ่น			รวม
	ย้ายครั้งเดียว	ย้ายตามฤดูกาล	ย้ายหลายครั้ง	
รวม				
เมือง	75.1	44.1	66.3	(384)
ชนบท	24.9	55.9	33.7	(242)
รวม	100.0	100.0	100.0	(626)
(N)	(221)	(227)	(178)	
เพศชาย				
เมือง	72.3	45.8	64.3	(236)
ชนบท	27.7	54.2	35.7	(159)
รวม	100.0	100.0	100.0	(395)
(N)	(130)	(153)	(112)	
เพศหญิง				
เมือง	79.1	40.5	69.7	(148)
ชนบท	20.9	59.5	30.3	(83)
รวม	100.0	100.0	100.0	(231)
(N)	(91)	(74)	(66)	

ในการศึกษายังพบว่า ประมาณ 1 ใน 3 ของผู้ย้ายถิ่นทั้งหมดเป็นผู้ที่ย้ายภายในภาคเดียวกันหรือย้ายภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั่นเอง โดยที่ผู้ย้ายภายในจังหวัดและผู้ที่ย้ายข้ามจังหวัดในภาคเดียวกันมีสัดส่วนที่เกือบจะเท่ากัน ดังนั้นการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคส่วนใหญ่จึงเป็นเพียงการย้ายถิ่นในระยะทางสั้น ๆ โดยที่ผู้มีแรงดึงดูดจากท้องถิ่นอื่นหรือจังหวัดอื่นในภาคเดียวกันน้อย นอกจากนี้การย้ายเข้าสู่กรุงเทพฯ ภาคกลาง และภายในภาคอีสานแล้ว การย้ายถิ่นไปยังภูมิภาคอื่นๆ หรือย้ายไปต่างประเทศนั้นพบว่า มีจำนวนน้อยมาก

ถิ่นปลายทางที่มีการย้ายถิ่นครั้งเดียวและหลายครั้งเข้าไปมากที่สุด คือ กรุงเทพมหานครกับ 5 จังหวัดรายรอบ และภาคอีสาน โดยในจำนวนนี้

เป็นผู้ย้ายถิ่นครั้งเดียว 83% และผู้ย้ายถิ่นหลายครั้งเกือบ 90% ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีเพียง 2 ใน 3 เท่านั้นที่ย้ายเข้าสู่ถิ่นปลายทางทั้งสองแห่ง และเกือบ 20% ย้ายไปจังหวัดอื่น ๆ ในภาคกลาง

ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล เพศหญิงมีการย้ายเข้าสู่จังหวัดในภาคกลางและจังหวัดรอบๆ กรุงเทพฯ มากกว่าเพศชาย ในขณะที่เพศชายย้ายอยู่ภายในจังหวัดมากกว่า และเพศหญิง (เกือบ 20%) ย้ายไปจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รูปแบบเช่นนี้น่าจะเป็นผลสะท้อนจากการที่เพศหญิงมีส่วนร่วมในงานเกษตรกรรมสูงกว่าเพศชาย ในขณะที่เพศชายมีโอกาสเข้ามารับจ้างเป็นแรงงานตามฤดูกาลในกรุงเทพฯ หรือในจังหวัดที่เป็นภูมิลำเนาสูงกว่าเพศหญิง

ตารางที่ 2.5: ร้อยละของถิ่นปลายทางในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายจากชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
จำแนกตามประเภทของการย้ายถิ่นและเพศ ปี พ.ศ.2537

ถิ่นปลายทางและเพศ	ประเภทของการย้ายถิ่น			
	ย้ายครั้งเดียว	ย้ายตามฤดูกาล	ย้ายหลายครั้ง	(N)
รวม				
กรุงเทพมหานคร	35.7	26.4	35.9	206
เขตปริมณฑล	11.5	14.1	16.6	88
จังหวัดอื่นในภาคกลาง	9.7	19.4	6.1	77
ย้ายภายในจังหวัด	22.9	13.2	17.7	114
ย้ายในภาคอีสาน	13.2	14.5	19.3	98
ย้ายไปภาคเหนือ	0.9	7.9	0.6	21
ย้ายไปภาคใต้	4.4	4.4	2.2	24
ย้ายไปต่างประเทศ	1.8	0.0	1.7	7
รวม	100.0	100.0	100.0	(635)
(N)	(227)	(227)	(181)	
เพศชาย				
กรุงเทพมหานคร	35.6	25.5	33.9	126
เขตปริมณฑล	10.4	16.3	14.8	56
จังหวัดอื่นในภาคกลาง	11.9	17.6	6.1	50
ย้ายภายในจังหวัด	21.5	15.7	20.9	77
ย้ายในภาคอีสาน	13.3	12.4	18.3	58
ย้ายไปภาคเหนือ	0.0	6.5	0.0	10
ย้ายไปภาคใต้	4.4	5.9	3.5	19
ย้ายไปต่างประเทศ	3.0	0.0	2.6	7
รวม	100.0	100.0	100.0	(403)
(N)	(135)	(153)	(115)	
เพศหญิง				
กรุงเทพมหานคร	35.9	28.4	39.4	80
เขตปริมณฑล	13.0	9.5	19.7	32
จังหวัดอื่นในภาคกลาง	6.5	23.0	6.1	27
ย้ายภายในจังหวัด	25.0	8.1	12.1	37
ย้ายในภาคอีสาน	13.0	18.9	21.2	40
ย้ายไปภาคเหนือ	2.2	10.8	1.5	11
ย้ายไปภาคใต้	4.3	1.4	0.0	5
ย้ายไปต่างประเทศ	0.0	0.0	0.0	0
รวม	100.0	100.0	100.0	(232)
(N)	(92)	(74)	(66)	

สำหรับการย้ายถิ่นครั้งเดียวและหลายครั้งมีความแตกต่างจากการย้ายถิ่นตามฤดูกาล ผู้หญิงที่เป็นผู้ย้ายถิ่นทั้งสองประเภทนี้ ย้ายเข้าสู่กรุงเทพมหานครและจังหวัดรายรอบมากกว่าผู้ชายที่เป็นผู้ย้ายถิ่นประเภทเดียวกัน แม้ว่าผู้ชายจะยังคงย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานครและจังหวัดรายรอบมากเช่นเดียวกัน แต่ก็มีผู้ชายในจำนวนที่ใกล้เคียงกันที่ย้ายไปยังภาคอื่น ๆ ด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโอกาสของการทำงานส่วนใหญ่ของผู้หญิงที่เป็นผู้ย้ายถิ่นครั้งเดียวและหลายครั้งจะอยู่ในกรุงเทพมหานครและเขตรายรอบมากกว่า

2.7 สมาชิกใหม่ของครัวเรือน

ในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ.2535-2537 มีสมาชิกใหม่ที่อยู่อาศัยปกติในครัวเรือนชนบทที่อยู่ในการวิจัยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2535 เพิ่มขึ้น 399 คน (คือเป็นผู้ที่ได้อยู่ในครัวเรือนนั้นอย่างน้อยหนึ่งเดือน) ในจำนวนนี้ 107 คน ไม่ได้อยู่ในครัวเรือนในช่วงเวลาที่ทำการวิจัยครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2537 เหตุผลของการเข้ามาอยู่และออกจากครัวเรือนแสดงไว้ในแผนภาพที่ 2.6

สมาชิกใหม่ในครัวเรือนประมาณ 1 ใน 3 เป็นเด็กที่เกิดใหม่ ที่เหลือ 2 ใน 3 เป็นผู้ย้ายเข้ามาในครัวเรือนด้วยเหตุผลว่า ย้ายกลับมาอยู่กับครอบครัว แต่งงานหรือหย่าร้าง และย้ายมาทำงาน ส่วนผู้ที่เคยย้ายถิ่นในช่วงสองปีที่ได้ย้ายกลับมาอยู่กับครอบครัวในช่วงเวลาที่ทำการวิจัยมีจำนวนค่อนข้างมาก

ผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนส่วนใหญ่พบว่า ย้ายเพื่อเหตุผลของการทำงาน แต่ก็มีจำนวน

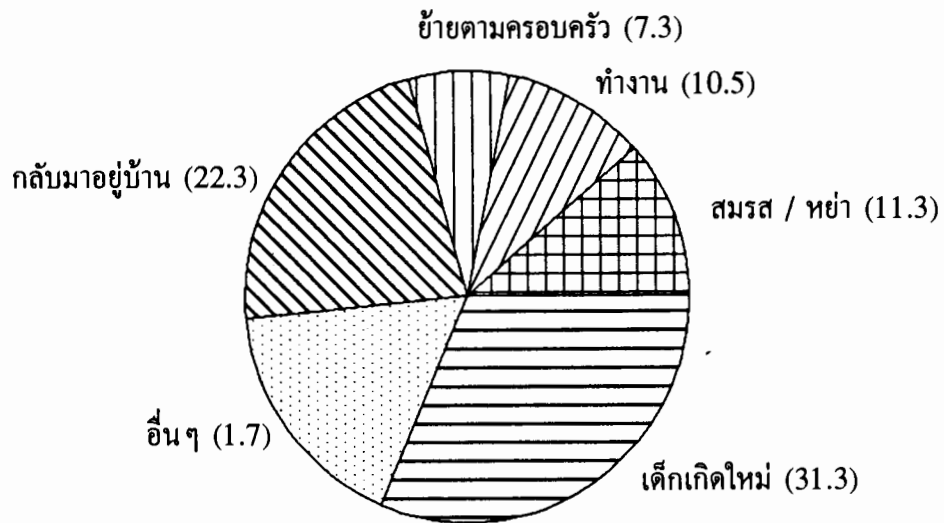
มากที่ย้ายด้วยเหตุผลของครอบครัว เช่น ย้ายไปอยู่กับสมาชิกอื่นในครอบครัว ย้ายติดตามคู่สมรสหรือย้ายเนื่องจากการแต่งงานหรือการหย่าร้าง นอกจากนี้ยังพบว่า การย้ายเข้าออกของสมาชิกในครัวเรือนมีสูง คือ คนจำนวนมากย้ายเข้ามาในครัวเรือนและอยู่อาศัยในช่วงเวลาสั้น ๆ แล้วก็ย้ายออกไปใหม่

2.8 สรุป

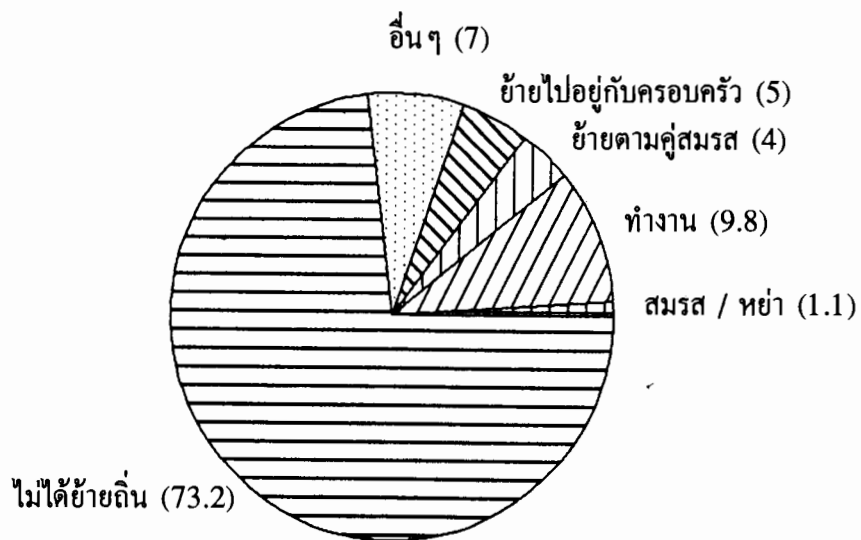
การย้ายถิ่นออกจากชนบทภาคอีสานของประเทศไทยมีระดับสูง โดยที่การย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นการย้ายออกจากตำบลที่อยู่อาศัยประมาณมากกว่า 25% เล็กน้อยของสมาชิกครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในปี พ.ศ.2535 ได้เคยอยู่อาศัยนอกตำบลที่อยู่ปกติเป็นเวลาอย่างน้อยหนึ่งเดือนในช่วงสองปีก่อนการทำการวิจัยครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2537

แม้ว่าเพศชายจะมีการย้ายถิ่นมากกว่าเพศหญิง แต่เพศหญิงก็มีการย้ายถิ่นที่สูงเช่นเดียวกัน ผู้ย้ายถิ่นเพศชายและเพศหญิงมีรูปแบบการย้ายถิ่นที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนในเรื่องอายุของผู้ย้ายถิ่น กล่าวคือ เพศชายมีการย้ายถิ่นสูงในช่วงวัยกลางคน ขณะที่การย้ายถิ่นของเพศหญิงจะลดลงอย่างรวดเร็วเมื่อเข้าสู่วัยที่เป็นผู้ใหญ่ แต่ในการย้ายถิ่นตามฤดูกาลทั้งเพศชายและเพศหญิงมีการย้ายถิ่นสูงมากในช่วงวัยกลางคน ซึ่งน่าจะแสดงให้เห็นว่าการย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็นยุทธวิธีที่ครอบครัวจำนวนมากใช้ในช่วงวงจรชีวิตของการสร้างครอบครัว พ่อแม่ที่มีลูกในวัยกำลังเติบโตต้องการรายได้เพิ่มในช่วงเวลาที่ว่างจากงานเกษตร

แผนภาพที่ 2.6
เหตุผลที่มีสมาชิกใหม่เข้าและออกจากครัวเรือน

เหตุผลที่ย้ายเข้าในครัวเรือน

เหตุผลที่ย้ายออกจากครัวเรือน

ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจำนวนมากย้ายถิ่นออกจากบ้านหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวในเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน และอยู่อาศัยในถิ่นที่ย้ายไปเป็นช่วงระยะสั้น ๆ ก่อนจะย้ายกลับในเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม ในช่วงระหว่างเดือนเมษายนถึงพฤษภาคมยังพบว่า มีการย้ายถิ่นออกทุกประเภทสูงมาก ในขณะนี้ ผู้ย้ายถิ่นจากชนบทภาคอีสานส่วนใหญ่จะมุ่งตรงเข้าสู่กรุงเทพฯ และ 5 จังหวัดรายรอบ แต่ก็ยังมีผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจำนวนมากเช่นกันที่ย้ายไปภาคกลางและย้ายภายในภาคอีสานเอง ซึ่งนำ

จะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของงานเกษตรกรรมในถิ่นปลายทางของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล

นอกจากนี้ ครัวเรือนในชนบทภาคอีสานยังมีการย้ายเข้า-ออกของสมาชิกในครัวเรือนค่อนข้างสูง การย้ายถิ่นเข้า-ออกจากครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นการย้ายชั่วคราว โดยที่มีสมาชิกย้ายเข้าและออกตลอดทั้งปี ดังนั้นการทำความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัว ภาวะเศรษฐกิจในครัวเรือน และโครงสร้างของชุมชนจึงมีความสำคัญยิ่ง

การตัดสินใจย้ายถิ่น

ในบทนี้จะทำการศึกษาประเด็นหลักที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อกระบวนการย้ายถิ่นของชาวอีสานได้ดีขึ้น คือการตัดสินใจย้ายถิ่น ซึ่งใช้ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในการศึกษา โดยข้อมูลจากการสำรวจเรื่องการตัดสินใจย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายนี้ได้จากการสอบถามจากผู้ย้ายถิ่นกลับและผู้ย้ายถิ่นออก ซึ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นประเภทหลังนี้ไม่ได้อยู่ในครัวเรือนในช่วงเวลาที่ทำการสำรวจ ดังนั้นจึงต้องสอบถามการย้ายถิ่นของคนกลุ่มนี้จากสมาชิกอื่นในครัวเรือน

จุดประสงค์หลักของการศึกษาการตัดสินใจย้ายถิ่นก็คือ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับอิทธิพลที่มีต่อกระบวนการย้ายถิ่น นอกจากคำถามในการวิจัยแล้วยังได้ทำการสัมภาษณ์ด้านลึกจากผู้ย้ายถิ่น (in-depth interview) เพื่อให้มีการอภิปรายเปิดกว้างในกระบวนการของการตัดสินใจย้ายถิ่น ทั้งในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายและการย้ายถิ่นครั้งอื่น ๆ ในอดีต การศึกษาจะพิจารณาทั้งปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยของครัวเรือนร่วมกัน เพื่อให้เกิดภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับการตัดสินใจย้ายถิ่นของชาวอีสาน

3.1 อิทธิพลของครอบครัวต่อกระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่น

การสำรวจได้ตั้งคำถามหลายข้อ เพื่อค้นหาว่าใครมีอิทธิพลหรือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจย้ายถิ่นบ้าง ตารางที่ 3.1 แสดงข้อมูลการตัดสินใจย้ายถิ่นว่าผู้ย้ายถิ่นตัดสินใจย้ายด้วยตนเองหรือไม่ และผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองมีคุณลักษณะที่แตกต่างจากผู้ที่ตัดสินใจร่วมกับผู้อื่นอย่างไรบ้าง ผลจากการศึกษาพบว่า 43% ของผู้ย้ายถิ่นตัดสินใจ

ย้ายถิ่นด้วยตนเอง โดยไม่ได้รับอิทธิพลจากผู้ใดเลย ในขณะที่อีก 57% ที่เหลือไม่ได้ตัดสินใจด้วยตนเองทั้งหมด แต่มีคนอื่นร่วมในการตัดสินใจด้วย เช่น คู่สมรส (33%) พ่อแม่ (26%) และคนอื่น ๆ เช่น ลูก ญาติและเพื่อน (16%) ผู้ชายตัดสินใจด้วยตนเองมากกว่าผู้หญิง โดยเฉพาะในกลุ่มที่ปรึกษาพ่อแม่ (ผู้ชาย 21% และผู้หญิง 34%) และกลุ่มที่ปรึกษาคู่สมรส (ผู้ชาย 29% ผู้หญิง 39%) การตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยตนเองยังพบได้ในกลุ่มผู้ที่มีอายุสูงกว่า 35 ปี ได้รับการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษาและผู้ที่เป็นหม้าย หย่าและแยก ในทางตรงกันข้ามผู้หญิงที่มีอายุระหว่าง 25-34 ปี ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษาและผู้ที่ตั้งงานแล้วมีแนวโน้มที่จะปรึกษาคู่สมรสมากกว่า ผู้ที่มีอายุน้อยมักจะปรึกษาพ่อแม่ และกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ที่แต่งงานแล้ว (52%) ปรึกษาคู่สมรส

นอกจากนี้ ในการวิจัยยังได้ถามถึงผู้ที่ไม่ได้ย้ายถิ่นว่ามี สมาชิกในครอบครัวคนใดที่สนับสนุนหรือไม่สนับสนุนให้พวกเขาย้ายถิ่นในช่วงสองปีที่ผ่านมาหรือไม่ และถามผู้ย้ายถิ่นกลับว่าครอบครัวมีปฏิกิริยาอย่างไรต่อการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายของพวกเขา (ตารางที่ 3.2) โดยทั่วไปผู้ที่ไม่ได้ย้ายถิ่นมีสมาชิกในครอบครัวที่คัดค้านหรือไม่ก็เฉย ๆ ต่อการจะย้ายของพวกเขามากกว่าผู้ย้ายถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเห็นของสมาชิกในครอบครัวมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น ปฏิกิริยาของพ่อและแม่ต่อการย้ายถิ่นของกลุ่มตัวอย่างมีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย เว้นแต่แม่มีความโน้มเอียงที่จะคัดค้านการย้ายถิ่นสูงกว่าพ่อเล็กน้อย ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นคู่สมรสมากกว่าครึ่งหนึ่ง (51%) สนับสนุนให้ผู้ย้ายถิ่นกลับย้ายออกจากครัวเรือน และสัดส่วนจำนวนไม่น้อย (28%)

ไม่มีความเห็น ในกลุ่มผู้ไม่ย้ายถิ่น ลูก ๆ ของพวกเขาส่วนใหญ่ไม่มีความเห็นต่อการย้ายถิ่นของพ่อแม่ (58%) และลูก ๆ ของผู้ย้ายถิ่นกลับมีความ

คิดเห็นที่เห็นด้วย เฉย ๆ และไม่เห็นด้วยในสัดส่วนที่เท่า ๆ กัน

ตารางที่ 3.1: บุคคลที่เกี่ยวข้องในการตัดสินใจย้ายถิ่น จำแนกตามคุณลักษณะต่าง ๆ*

คุณลักษณะของผู้ตอบ	ตัดสินใจเอง	พ่อแม่	ผู้สมรส	คนอื่น ๆ	(N)
รวม	42.5	26.0	33.1	15.7	(254)
เพศ:					
ชาย	49.0	20.9	29.4	17.0	(153)
หญิง	32.7	33.7	38.6	13.9	(101)
อายุ:					
17-24	42.2	43.1	13.7	14.7	(102)
25-34	40.0	21.1	44.4	14.4	(90)
35-47	46.8	4.8	48.4	19.4	(62)
การศึกษา:					
ประถม	41.4	25.6	35.3	14.9	(215)
สูงกว่าประถม	48.7	28.2	20.5	20.5	(39)
สถานภาพสมรส:					
โสด	49.4	43.2	----	11.1	(81)
สมรส	37.5	16.9	51.9	19.4	(160)
เคยสมรส	61.5	30.8	7.7	----	(13)

* เพราะว่ามีสมาชิกในครอบครัวมากกว่า 1 คนที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำให้เปอร์เซ็นต์รวมกันไม่ได้ 100.

เพศของผู้ให้สัมภาษณ์นับว่ามีรูปแบบที่น่าสนใจ แม่ของผู้ที่ไม่ได้ย้ายถิ่นเพศหญิงมีแนวโน้มที่จะคัดค้านการย้ายถิ่นของลูกสาวมากกว่าลูกชาย (40% เปรียบเทียบกับ 28%) แต่ในกลุ่มผู้ที่ได้ย้ายถิ่นพบว่า แม่สนับสนุนการย้ายถิ่นของลูกสาวมากกว่าลูกชาย ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าแม่มีอิทธิพลต่อลูกชายน้อยกว่าลูกสาว แต่ในกลุ่มพ่อพบรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน เว้นแต่พ่อมีท่าทีจะไม่แสดงความเห็นมากกว่าแม่ ไม่ว่าจะมิต่อลูกสาวหรือลูกชาย ภริยาของผู้ไม่ได้ย้ายถิ่นค่อนข้างจะสนับสนุนให้ผู้ไม่ได้ย้ายถิ่นเพศชายย้ายถิ่นมากกว่า (27% เปรียบเทียบกับ 9%) ขณะที่สามีมักจะคัดค้านการย้ายถิ่นของภริยาทั้ง 2 กลุ่ม คือทั้งใน

กลุ่มที่ย้ายและไม่ได้ย้าย และลูก ๆ จะคัดค้านการย้ายถิ่นของแม่มากกว่าพ่อ และทั้งพ่อและแม่ในกลุ่มผู้ไม่ได้ย้ายถิ่นกล่าวว่า ลูก ๆ ของพวกเขาคัดค้านการย้ายถิ่น โดยสรุป ผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะถูกคัดค้านเรื่องการย้ายถิ่นจากสมาชิกในครอบครัวมากกว่าผู้ชาย ไม่ว่าจะได้ย้ายจริงหรือไม่ก็ตาม แต่ผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงก็กล่าวว่า ได้รับแรงสนับสนุนให้ย้ายถิ่นด้วย ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับการค้นพบก่อนหน้านี้ว่า ผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงมักจะปรึกษาผู้อื่นในเรื่องการย้ายถิ่น และผู้หญิงมีความรับผิดชอบครอบครัวมากกว่าเพศชายนอกเหนือจากความรับผิดชอบเชิงเศรษฐกิจ

ตารางที่ 3.2: ปฏิกริยาจากสมาชิกในครอบครัวต่อความคิดที่จะย้ายถิ่นของผู้ไม่ย้ายถิ่น (N=334)
และผู้ย้ายถิ่นจริงหรือผู้ย้ายถิ่นกลับ (N=120)

ก. รวม

สมาชิก ในครอบครัว	ผู้ไม่ย้ายถิ่น				ผู้ย้ายถิ่นกลับ			
	เห็นด้วย	เฉย ๆ	คัดค้าน	รวม	เห็นด้วย	เฉย ๆ	คัดค้าน	รวม
มารดา	13	51	36	100	39	37	24	100
บิดา	13	52	35	100	38	42	19	100
คู่สมรส	15	46	38	100	51	28	21	100
บุตร	5	58	36	100	29	35	35	100

ข. แยกตามเพศ

สมาชิก ในครอบครัว	ผู้ไม่ย้ายถิ่น				ผู้ย้ายถิ่นกลับ			
	เห็นด้วย	เฉย ๆ	คัดค้าน	รวม	เห็นด้วย	เฉย ๆ	คัดค้าน	รวม
มารดา								
- ชาย	15	57	28	100	32	45	23	100
- หญิง	13	48	40	100	49	24	27	100
บิดา								
- ชาย	20	54	27	100	33	51	16	100
- หญิง	9	51	40	100	46	30	24	100
คู่สมรส								
- ชาย	27	47	26	100	50	32	18	100
- หญิง	9	46	45	100	53	20	27	100
บุตร								
- ชาย	8	70	23	100	21	47	32	100
- หญิง	4	52	44	100	42	17	42	100

ในการสัมภาษณ์ด้านลึกได้อธิบายถึง
ปฏิกริยาของสมาชิกในครอบครัวต่อการย้ายถิ่น
โดยหลายคนได้กล่าวถึงปฏิกริยาของพ่อแม่ต่อ
การย้ายถิ่นครั้งแรกของตน ซึ่งมีตั้งแต่สนับสนุน
อย่างแข็งขันไปจนถึงการยอมรับอย่างเงิบ ๆ และ
ก็คัดค้าน

ถาม: พ่อแม่ต้องการให้คุณมากรุงเทพฯ หรือเปล่า
หรือว่าคุณตัดสินใจมาเอง

ตอบ: ตัดสินใจเอง

ถาม: พ่อแม่สนับสนุนหรือเปล่า

ตอบ: พ่อแม่ก็ว่าดี และถ้าอยากมาเขาก็ช่วยเหลือ
ทุกอย่าง เขาชอบที่ฉันจะมาเรียน (ตัดเย็บ
เสื้อผ้า) ถ้าไม่ชอบก็คงจะห้ามแล้ว
(ผู้ย้ายถิ่นสู่กรุงเทพฯ เพศหญิง โสด)

ถาม: ตอนที่จัดกระเป๋าจะมาครั้งแรก รู้หรือเปล่า
ว่ามีงานรออยู่

ตอบ: รู้ รู้ว่ามีงานรออยู่

ถาม: ใครเป็นคนบอก

ตอบ: พ่อของเพื่อน เขาเป็นผู้คุมงานอยู่ที่นั่น

ถาม: ดังนั้นคุณก็เลยตัดสินใจจะมา คุณบอกใคร หรือเปล่า

ตอบ: บอก บอกแม่ แม่ว่าไปได้
(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย แต่งงานแล้ว)

ถาม: พ่อแม่เห็นด้วยหรือเปล่าที่คุณจะจากบ้าน ไปหางานทำ พ่อแม่เคยพูดไหมว่าอย่าไป ให้อยู่ช่วยพ่อแม่ทำงาน

ตอบ: เกย พ่อต้องการให้หัดตัดผม พ่อไม่ ต้องการให้จากบ้าน

ถาม: แต่คุณก็เป็นคนตัดสินใจขั้นสุดท้าย

ตอบ: ใช่ ผมคิดว่ามากรุงเทพฯ น่าจะดีกว่า

ถาม: แล้วพ่อแม่ว่ายัง

ตอบ: พักหนึ่งก็เลิกบ่น ถ้าผมยังส่งเงินกลับบ้าน สม่ำเสมอ

(ผู้ย้ายถิ่นสู่กรุงเทพฯ เพศชาย โสด)

ถาม: ตอนที่คุณไปกรุงเทพฯ ครั้งแรกเมื่ออายุ 19 ตอนนั้นมีงานรออยู่หรือเปล่า

ตอบ: ไม่มี

ถาม: ถ้ายังงั้น ทำไมคุณถึงตัดสินใจไป

ตอบ: สามียังเรียนหนังสืออยู่ (ชั้นมัธยม) เรามี ปัญหาเรื่องเงิน ก็เลยตัดสินใจไป

ถาม: แล้วที่บ้านสนับสนุนให้คุณไปทำงานใน กรุงเทพฯ ไหม

ตอบ: แม่ให้ไปแต่พ่อไม่ยอม พ่อว่ากรุงเทพฯ อยู่ ยาก พ่อเคยทำงานที่นั่นมาก่อน พ่ออยาก ให้ฉันเรียนให้จบ

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง แต่งงานแล้ว)

จะเห็นว่า ทั้งเพศชายและเพศหญิงกล่าวว่า ได้ปรึกษาพ่อแม่ในคราวที่ย้ายถิ่นครั้งแรก รวมทั้งผู้ให้สัมภาษณ์เพศหญิงที่ได้แต่งงานแล้วใน เวลานั้น

ถาม: คุณตัดสินใจด้วยตนเองทั้งหมดหรือ

ตอบ: ใช่

ถาม: คุณถามภรรยาหรือเปล่า

ตอบ: ถาม

ถาม: แล้วเขาเห็นด้วยไหม เขาพยายามห้ามหรือ เปล่า

ตอบ: เขาก็ไม่ค่อยสบายใจแต่ทำอะไรที่ผมจะไป

ถาม: ทำไม

ตอบ: เขาเป็นห่วงผม เขากลัวแทนว่ามันไม่ค่อย ปลอดภัย

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย สมรสแล้ว)

ถาม: ใครเป็นคนตัดสินใจให้คุณไป (ตัดย่อย)

คุณปรึกษาภรรยาหรือเปล่า

ตอบ: ไม่ ผมตัดสินใจเอง

ถาม: แล้วภรรยาพยายามห้ามหรือเปล่า

ตอบ: เขาไม่ได้พูดอะไรเลยตอนที่ผมบอกว่าจะไป

(ภรรยาตอบ): ฉันก็พยายามห้ามเหมือนกัน เพราะ รู้ว่างานมันหนัก แต่เราต้องการเงิน

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย สมรสแล้ว)

ถ้าตอบข้อสุดท้ายที่ภรรยากล่าวแทรก ขึ้นอาจแสดงว่า ผู้ชายสังเกตที่จะยอมรับว่าภรรยาเขาต่อต้านแผนการของเขา หรือไม่ก็แสดงว่าผู้ชาย เป็นผู้ตัดสินใจที่สำคัญ มีผู้หญิงบางคนที่กล่าวว่า การตัดสินใจขึ้นกับสามีเป็นหลัก

ถาม: เมื่อคุณเพาะปลูกเสร็จแล้ว คุณคิดเรื่องหา งานทำที่อื่นไหม

ตอบ: กำลังคิดอยู่

ถาม: คุณจากบ้านไปหางานทำทุกปีหรือเปล่า

ตอบ: ก็แล้วแต่ ถ้าแฟนบอกว่ามีงานคืออยู่ที่นั่น ฉันก็ไป ถ้าไม่มีก็ไม่ไป แฟนไปทุกปี ฉันก็คอยรอว่าเขาจะส่งข่าวมาว่ายัง

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง สมรสแล้ว)

แต่ในบางกรณี ผู้หญิงก็เป็นผู้ตัดสินใจ ย้ายถิ่นด้วยตนเอง

ถาม: คุณเคยวางแผนอนาคตร่วมกับสามีไหม

ตอบ: เขาอยากจะทำเลยก็ว่าได้ แต่เราไม่มีเงินพอจะเริ่มต้นทำ

ถาม: เขาไม่พูดเรื่องไปหางานทำที่อื่นหรือ

ตอบ: เราเคยไป (ขายตามฤดูกาล) ตั้งหลายครั้ง จนเบื่อพวกไอเสีย แล้วก็ค่าใช้จ่ายแพง เราต้องทำงานตลอดเวลาเพื่อให้อยู่รอด... ฉันไม่อยากไปที่ไหน (อีกแล้ว) แต่ถ้ามีปัญหาเรื่องเงินมาบังคับ ฉันก็อาจต้องไปอีก (ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง สมรสแล้ว)

ทั้งการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพชี้ให้เห็นถึงการตัดสินใจย้ายถิ่นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทั้งระดับบุคคลและระดับครัวเรือน หรือเกี่ยวข้องกับทั้งสองประการ และอาจมีปัจจัยหลายอย่างที่ขัดแย้งกัน ซึ่งจะได้กล่าวถึงประเด็นนี้อีกครั้งหนึ่งในบทนี้

3.2 แหล่งข้อมูลและเครือข่ายทางสังคมในถิ่นปลายทาง

ในการวิจัยนี้ได้ศึกษากระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่นในแง่มุมอื่น ๆ ด้วย เช่น การเลือกถิ่นปลายทางและเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่ในถิ่นปลายทางนั้น แหล่งข้อมูลและประสบการณ์จากการย้ายถิ่นครั้งก่อน ๆ ซึ่งเป็นตัวกำหนดการเลือกถิ่นปลายทางในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับและผู้ย้ายถิ่นออกได้แสดงไว้ในตารางที่ 3.3 จากการศึกษาแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สุดที่มีผลกระทบต่อผู้ย้ายถิ่นพบว่า ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับเพศชาย 54% มีเพื่อนในถิ่นปลายทาง 32% มีญาติสนิท และ 29% เคยอยู่ในถิ่นนั้นมาก่อน ส่วนแหล่งข้อมูลที่สำคัญอื่น ๆ เช่น การเคยค้างคืนที่นั่นมาก่อนพบว่ามียุ 25% และ 21% มีญาติห่าง ๆ อยู่ที่นั่น ผู้ให้สัมภาษณ์เพศชายบางคนได้งานทำโดยผ่านนายหน้า (17%) และมีเพียง 4% ที่ได้งานโดยผ่านหน่วยงานของรัฐ สำหรับผู้ย้ายถิ่นกลับเพศหญิงพบว่าสัดส่วนที่สูงที่สุด (35%) คือเคยอยู่

ในถิ่นปลายทางมาก่อน รองลงมาคือมีญาติสนิทอยู่ที่นั่น (31%) ผู้ย้ายถิ่นกลับเพศหญิงที่ได้งานโดยผ่านนายหน้ามีสูงกว่าเพศชาย (29%) ซึ่งส่วนใหญ่คืองานเกษตรกรรม แต่ก็ยังมีผู้หญิงจำนวนหนึ่งที่ได้ทำงานบ้าน (21%) และผู้หญิงจำนวนไม่น้อยมีเพื่อนในถิ่นปลายทาง (25%) หรือเคยค้างคืนที่นั่นมาก่อน (23%)

สำหรับในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออก จากการศึกษพบว่าในกลุ่มเพศชาย ประมาณ 42-43% เคยอยู่ในถิ่นปลายทางมาก่อน มีญาติสนิทหรือเพื่อนสนิทอยู่ที่นั่น หรือเคยค้างคืนที่นั่น ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกเพศหญิง ผู้ที่ย้ายไปในถิ่นเดิมที่เคยอยู่มีสัดส่วนสูงกว่ามาก (49%) และประมาณ 1 ใน 3 มีเพื่อนหรือญาติสนิทในถิ่นปลายทางหรือไม่ก็เคยค้างคืนที่นั่นมาก่อน ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ได้ข้อมูลเกี่ยวกับถิ่นปลายทางจากประสบการณ์ของตนเอง โดยการที่เคยทำงานในที่นั่นมาก่อน หรือโดยผ่านเพื่อน ญาติ หรือนายหน้า มากกว่าจะได้ข้อมูลจากหน่วยงานของรัฐและสื่อสารมวลชน ดังนั้นเพื่อจะหันเหผู้ย้ายถิ่นให้ย้ายถิ่นไปยังถิ่นปลายทางอื่น ๆ หน่วยงานของรัฐและสื่อสารมวลชนควรจะมึบทบาทมากขึ้นในการให้ข้อมูลที่มีประสิทธิภาพแก่ผู้ย้ายถิ่น มากกว่าจะปล่อยให้ผู้ย้ายถิ่นต้องหาข้อมูลด้วยตนเองจากประสบการณ์หรือการติดต่อส่วนตัว

นอกจากข้อมูลในเรื่องแหล่งข้อมูลของถิ่นปลายทางในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายแล้ว ในการวิจัยยังได้เพิ่มเติมคำถามเกี่ยวกับญาติ เพื่อน หรือคนรู้จักที่อยู่ในถิ่นปลายทาง เนื่องจากเครือข่ายที่ผู้ย้ายถิ่นมีอยู่น่าจะช่วยอำนวยความสะดวกให้กับผู้ที่ย้ายเข้ามาใหม่ ซึ่งมาจากหมู่บ้านเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นญาติ เพื่อน หรือคนรู้จักที่อยู่ในถิ่นปลายทางเป็นการถาวรหรือชั่วคราวก็ตาม ดังนั้น ผู้ย้ายถิ่นใหม่น่าจะมีโอกาสที่ดีกว่าในการหางานทำหรือได้รับรู้แหล่งข้อมูลต่าง ๆ มากกว่าผู้ย้ายถิ่น ซึ่งไม่มีเครือข่ายในถิ่นปลายทางเลย

ตารางที่ 3.3: แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ที่ย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายของผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามประเภทของผู้ย้ายถิ่นและเพศ

แหล่งข้อมูล	ผู้ย้ายถิ่นกลับ		ผู้ย้ายถิ่นออก	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
เคยอยู่ที่นั่นมาก่อน	29.2	35.4	43.2	49.1
เคยพักค้างคืน	25.0	22.9	42.0	34.0
รู้จากญาติสนิท	31.9	31.3	43.2	35.8
รู้จากญาติห่าง ๆ	20.8	14.6	14.8	18.9
รู้จากเพื่อน	54.2	25.0	43.2	32.1
รู้จากนายหน้า	16.7	29.2	7.4	9.4
รู้จากสื่อมวลชน	0.0	0.0	1.2*	0.0
รู้จากหน่วยงานของรัฐ	4.2*	2.1*	7.4	5.7
(N)	(72)	(48)	(81)	(53)

* จำนวนตัวอย่างต่ำกว่า 5

ตารางที่ 3.4 แสดงให้เห็นว่า ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับเพศชาย 44% มีเพื่อนหรือคนรู้จักอยู่ในถิ่นปลายทาง 35% มีญาติ และเกือบหนึ่งในสาม (32%) ไม่มีคนรู้จักเลย สำหรับผู้ย้ายถิ่นกลับเพศหญิง 38% มีญาติ 33% มีเพื่อนและคนรู้จัก และ 27% ไม่รู้จักใครเลย และในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับ ผู้หญิงมีสัดส่วนที่สูงกว่าผู้ชายในเรื่องการมีคู่สมรส (21% ในเพศหญิงและ 3% ในเพศชาย)

หรือมีญาติ พี่น้อง (25% เปรียบเทียบกับ 11%) ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกเพศชาย 37% มีญาติเพื่อนหรือคนรู้จักในถิ่นปลายทาง 31% มีญาติพี่น้อง 11% มีพ่อแม่และ 10% มีคู่สมรสอยู่ในกลุ่มเพศหญิง 51% มีญาติ 34% มีเพื่อนหรือคนรู้จัก 26% มีญาติพี่น้อง และ 23% มีคู่สมรส ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกนี้ 27% ของเพศชายไม่รู้จักใครเลย ในขณะที่เพศหญิงที่ไม่รู้จักใครเลยมีเพียง 9%

ตารางที่ 3.4: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นที่มีญาติหรือเพื่อนที่อยู่ในถิ่นที่ย้ายครั้งสุดท้าย จำแนกตามประเภทของผู้ย้ายถิ่นและเพศ

ญาติ/คนรู้จัก ในถิ่นที่ย้ายครั้งสุดท้าย	ผู้ย้ายถิ่นกลับ		ผู้ย้ายถิ่นออก	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
คู่สมรส	2.8*	20.8	9.9	22.6
บุตร	2.8*	2.1*	2.5*	0.0
ญาติ	11.1	25.0	30.9	26.4
พ่อแม่	4.2*	4.2*	11.1	9.4
ญาติห่าง ๆ	34.7	37.5	37.0	50.9
เพื่อน	44.4	33.3	37.0	34.0
ไม่มี	31.9	27.1	27.2	9.4
(N)	(72)	(48)	(81)	(53)

* จำนวนตัวอย่างต่ำกว่า 5

ข้อมูลจากการวิจัยระดับชาติครั้งที่สอง เรื่องการย้ายถิ่นหรือ NMS2 นี้ ยังชี้ให้เห็นว่าการมีเครือข่ายทางสังคมในถิ่นปลายทางเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญและช่วยให้ผู้ย้ายถิ่นปรับตัวได้ง่ายขึ้น เพื่อน คนรู้จักหรือญาติที่มีอยู่ในถิ่นปลายทางจะเป็นตัวเชื่อมทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นได้ดีกว่าสมาชิกในครอบครัว เช่น คู่สมรส ลูก ญาติสนิท หรือพ่อแม่ (ตารางที่ 3.5) เหตุผลที่กล่าวดังนั้นก็เพราะ ผู้ย้ายถิ่นกลับจำนวนมากเป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ดังนั้นคนในครอบครัวจึงมักจะอยู่ในหมู่บ้านที่พวกเขาย้ายกลับไป ผู้ที่เป็นเครือข่ายทางสังคมของผู้ย้ายถิ่น จึงมักจะเป็นผู้ที่เคยย้ายถิ่นไปไม่นานซึ่งมาจากหมู่บ้านหรือตำบลเดียวกันและ

เป็นผู้ที่เคยอยู่ในถิ่นปลายทางมาก่อนโดยเฉลี่ยไม่เกิน 5 ปี ถ้าตัวเชื่อมทางสังคมในถิ่นปลายทางมาจาก ญาติ พี่น้อง ญาติห่าง ๆ เพื่อนหรือคนรู้จัก ผู้ย้ายถิ่นมักจะได้รับความช่วยเหลือในเรื่องการทำงานในถิ่นปลายทาง ผู้ย้ายถิ่นมีแนวโน้มจะพักอยู่กับบุคคลที่เป็นตัวเชื่อมโยงทางสังคมในถิ่นปลายทาง ยกเว้นว่าบุคคลผู้นั้นเป็นลูกคนใดคนหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ความเชื่อมโยงทางสังคมนี้ไม่รวมถึงการช่วยเหลือในเรื่องการเงินในถิ่นปลายทาง ซึ่งถ้ามีความต้องการความช่วยเหลือในเรื่องนี้ผู้ย้ายถิ่นมักจะได้รับจากญาติพี่น้อง คู่สมรส หรือพ่อแม่มากกว่า

ตารางที่ 3.5: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นกลับที่ยังมีเครือข่ายทางสังคมในถิ่นปลายทาง

คุณลักษณะของบุคคล ที่เป็นเครือข่าย	บุคคลที่เป็นเครือข่ายทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นในถิ่นปลายทาง					
	คู่สมรส	บุตร	ญาติ	พ่อ-แม่	ญาติห่าง ๆ	เพื่อนหรือคนรู้จัก
บุคคลนี้อยู่ที่ถิ่นปลายทางก่อนที่ ผู้ย้ายถิ่นจะไปถึง	10.0 (120)	2.5 (120)	16.7 (120)	4.2 (120)	35.8 (120)	40.0 (120)
บุคคลนี้เป็นคนในตำบลนี้	50.0 (12)	100.0 (3)	75.0 (20)	20.0 (5)	67.4 (43)	62.5 (48)
บุคคลผู้นี้อยู่ที่นั่นนานเท่าไร						
น้อยกว่า 1 เดือน	41.7	66.7	5.0	20.0	15.0	13.6
1 ถึง 2 เดือน	8.3	33.3	25.0	0.0	25.0	27.3
3 ถึง 4 เดือน	8.3	0.0	15.0	0.0	7.5	20.5
5 ถึง 7 เดือน	8.3	0.0	25.0	0.0	5.0	11.4
8 ถึง 10 เดือน	0.0	0.0	15.0	20.0	15.0	6.8
11 ถึง 20 เดือน	8.3	0.0	5.0	0.0	15.0	9.1
21 เดือนหรือมากกว่า	8.3	0.0	5.0	20.0	12.5	6.8
ตั้งแต่เกิด	16.7	0.0	5.0	40.0	5.0	4.5
เวลาโดยเฉลี่ย (เดือน)	84.4*	4.7	94.8	320.3	131.8*	92.0*
ผู้ย้ายถิ่นพักอยู่กับบุคคลผู้นี้	83.3	33.3	75.0	60.0	55.8	68.8
บุคคลผู้นี้ช่วยหางานให้ทำ	41.7	33.3	70.0	0.0	58.1	75.0
บุคคลผู้นี้ให้ยืมเงิน	41.7	33.3	45.0	40.0	39.5	33.3

* ค่าเฉลี่ยโดยประมาณคำนวณจากคำตอบที่ให้เป็นตัวเลขเท่านั้น

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บคือจำนวนตัวอย่าง

ผลจากการศึกษาชี้ชัดว่า ผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้พัฒนาเครือข่ายทางสังคมในถิ่นปลายทางอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นผู้ย้ายถิ่นประเภทใด เพราะผู้ย้ายถิ่นทั้งเพศชายและเพศหญิงจำนวนมากมีญาติ เพื่อน และคนรู้จักในถิ่นปลายทาง ดังนั้นผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้จึงได้รับความสะดวกสบาย ความปลอดภัย และอาจมีงานรออยู่ก่อนแล้ว ในทางตรงกันข้าม ผู้ย้ายถิ่นอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่มีเครือข่ายทางสังคมในถิ่นปลายทางเลย การย้ายถิ่นจึงมีความเสี่ยงมากกว่ากลุ่มแรก ในกลุ่มนี้มีทั้งผู้ย้ายถิ่นชายและหญิง โดยที่ชายจะมีสัดส่วนสูงกว่าเล็กน้อย สำหรับผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้หน่วยงานของรัฐและสื่อสารมวลชนน่าจะได้มีบทบาทเป็นหน่วยงานกลางในการให้ข้อมูลที่ถูกต้องและตรงกับสภาพความเป็นจริง เพื่อป้องกันการถูกหลอกลวง การเสียค่าส่งใจ และการถูกเอาเปรียบในกรณีที่พวกเขาไม่สามารถหางานได้หลังจากย้ายเข้ามาแล้ว

3.3 เหตุผลในการย้ายถิ่นและกระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่นในด้านอื่น ๆ

เหตุผลในการย้ายถิ่นครั้งสุดท้ายเป็นคำถามหนึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ (63%) ให้เหตุผลว่าย้ายเพื่อหางานทำและหารายได้สำหรับครัวเรือน อีก 10% ย้ายตามครอบครัว 3% ย้ายเพื่อความพอใจ และ 24% ย้ายด้วยเหตุผลหลายประการรวมกัน อย่างไรก็ตาม คำถามทั้งหมดยังไม่สามารถให้คำตอบที่ชัดเจนมากนักเกี่ยวกับกระบวนการการตัดสินใจย้ายถิ่น เช่น ไม่อาจตอบคำถามได้ว่า ทำไมคนในครอบครัวเดียวกันบางคนจึงย้ายถิ่นในขณะที่คนอื่น ๆ ไม่ย้ายถิ่น ทำไมผู้ย้ายถิ่นบางคนกลับบ้านในช่วงฤดูเพาะปลูกในขณะที่คนอื่นไม่กลับ ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นเหตุผลเดียวหรือไม่ที่เป็นแรงจูงใจให้เกิดการย้ายถิ่นหรือว่ามีเหตุผลอื่น เช่นคนหนุ่มสาวอาจถูกดึงดูดจากแสงสีของสังคมเมืองหรือไม่ เพื่อที่จะศึกษาประเด็นเหล่านี้ให้ลึกซึ้ง จึงได้ให้ผู้ย้ายถิ่นกลับและผู้ย้ายถิ่นออกอธิบายถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อ

การตัดสินใจ รวมทั้งความคิดเห็นของพวกเขาที่มีต่อกระบวนการย้ายถิ่นด้วย

เช่นเดียวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ กำไร-ขาดทุนนับเป็นสิ่งที่ผู้ย้ายถิ่นพิจารณาก่อนที่จะตัดสินใจ ซึ่งรวมถึงการประเมินค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพในถิ่นปลายทางเมื่อเปรียบเทียบกับถิ่นต้นทาง

ถาม: ถ้าอย่างนั้น ทำไมคุณถึงตัดสินใจกลับบ้าน

ตอบ: ค่าใช้จ่ายมันมากขึ้น เราต้องจ่ายค่าเช่าบ้าน ตอนนั้นแฟนก็ไม่ได้ทำงานแล้ว เราก็กังซื้อทีวี และพัดลม

ถาม: แล้วลูกเกิดที่กรุงเทพฯ หรือเปล่า

ตอบ: ไม่ เขาเกิดที่บ้านนี้ ฉันตั้งใจไว้อย่างนั้น ถ้าจะคลอดที่กรุงเทพฯ ต้องใช้เงินอย่างน้อยหมื่นนึง คลอดที่นี้แค่พันสองพันก็พอ

ถาม: คุณกลับบ้านมาตอนที่ใกล้จะคลอดแล้วใช่ไหม

ตอบ: เปล่า ฉันกลับมาตอนท้องได้เดือนนึง

ถาม: แสดงว่าคุณรู้ว่าจะต้องใช้เงินมาก แล้วคุณอาจจะมีเงินไม่พอ

ตอบ: ใช่ เพราะว่าเราต้องกันเงินไว้ให้ค่าหมอไรซ์ด้วย

ถาม: ถ้าอย่างนั้น ทำไมกลับไปกรุงเทพฯ อีก และยังเอาลูกไปด้วย

ตอบ: เราหาเงินไม่ค่อยได้ ฉันคิดว่าไปกรุงเทพฯ จะช่วยให้ดีขึ้น มีกิน แต่ฉันคิดผิดเพราะว่าแฟนหาเลี้ยงคนเดียว แล้วเราต้องจ่ายค่าเช่าบ้าน

ถาม: คุณคิดจะทำงานหรือเปล่า

ตอบ: คิดแต่ทำไม่ได้เพราะต้องเลี้ยงลูก ฉันคิดว่า จะหางานที่ทำที่บ้านได้ แต่ก็หาไม่ได้ (ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง แต่งงานแล้ว)

ผู้ย้ายถิ่นคนอื่น ๆ ที่เราได้สัมภาษณ์ซึ่งนำหน้าระหว่างความเป็นไปได้ของการหาเงินในเขตเมืองกับจำนวนเงินที่เขาจะได้จากการทำนา

แล้วมาเปรียบเทียบจำนวนเงินกับลักษณะของงานที่จะทำ

- ถาม: มีบางคนไม่ชอบไปกรุงเทพฯ คุณคิดว่า เป็นเพราะว่าเขาห่วงครอบครัวหรือเปล่า
- ตอบ: มีบ้างเหมือนกัน แต่ไม่มาก เพราะเดี๋ยวนี้ คนส่วนมากเขาไม่ปลูกมันหรือปออีกแล้ว
- ถาม: ทำไมละ
- ตอบ: เพราะว่างานมันหนัก กว่าที่จะเก็บผลได้ก็ต้องเอาหญ้าตั้ง 2-3 ครั้ง ไปกรุงเทพฯ ทำงานได้เดือนละสี่ห้าพันบาท
- ถาม: พวกเขาเปรียบเทียบหรือเปล่าว่าอยู่บ้าน ทำงานเพาะปลูกกับไปกรุงเทพฯ มีข้อดีข้อเสียยังไง
- ตอบ: พวกเขาาก็คืออยู่ แต่ไปกรุงเทพฯ หาเงินได้มากกว่า (ผู้ย้ายถิ่น เพศหญิง สมรสแล้ว แต่ไม่มีคู่สมรสอยู่ด้วย)

- ถาม: คุณกำลังจะกลับบ้าน แล้วคิดจะช่วยพ่อแม่ ปลูกข้าวหรือเปล่า
- ตอบ: กำลังคิดเหมือนกัน
- ถาม: ถ้าพ่อแม่ต้องการคนช่วย คุณจะกลับไปช่วยไหม
- ตอบ: เราไม่มีที่นามาก ไม่ต้องมีคนช่วยหรอก มีแค่นี้ก็ทำไหว
- ถาม: คุณทำนาเป็นไหม
- ตอบ: ไม่เป็น
- ถาม: คุณเป็นคนรุ่นใหม่ (ซึ่งไม่เคยทำนา) คุณชอบทำนาไหม
- ตอบ: ก็ชอบแต่ทำไม่ได้ มันหนักมาก (ผู้ย้ายถิ่นสู่กรุงเทพฯ เพศชาย ไซด์)

ผู้ย้ายถิ่นสองคนนี้ เห็นว่า การทำงานในเขตเมืองให้รายได้ที่สูงกว่าอย่างเห็นได้ชัด และงานก็ไม่หนักเท่ากับงานเกษตร สำหรับผู้ย้ายถิ่นคนอื่น คราวเรือนที่บ้านอาจต้องการแรงงานจาก

พวกเขา และพวกเขาก็อาจชอบใช้ชีวิตเป็นเกษตรกรหรือใช้ชีวิตในชนบทมากกว่า

- ถาม: ทำไมคุณคิดจะจากบ้านไปอีกถ้าคุณยังเป็น ไซด์ แต่ถ้าคุณแต่งงานแล้วก็จะไม่ไป บอกได้ไหมว่าเพราะอะไร
- ตอบ: มันเหมือนกับผมทอดทิ้งครอบครัวไว้ข้างหลัง จะไม่มีใครช่วยทำงานที่บ้าน แต่ผมก็ต้องหาเงินให้มากขึ้น ถ้าผมมีรายได้ก็ดี หรือ
- ถาม: ถ้ายังงั้นสิกลงไปแล้ว ใจคุณไม่อยากจากบ้านไปเลยใช่ไหม
- ตอบ: ไม่มีใครอยากไปหรอก จริง ๆ ถ้ามีงานให้ทำในหมู่บ้าน (ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย ไซด์)

ความรู้สึกของผู้ย้ายถิ่นคนหลังนี้เป็นความรู้สึกร่วมกันของผู้ย้ายถิ่นอีกหลายคน ซึ่งเปรียบเทียบชีวิตในกรุงเทพฯ กับชีวิตเดิมในหมู่บ้าน หลายคนพูดถึงความใกล้ชิดของครอบครัวและเพื่อน ๆ ที่บ้าน แต่ความเป็นอิสระส่วนตัวก็เป็นประเด็นที่มีความสำคัญเท่า ๆ กัน

- ถาม: คุณมีปัญหาอะไรในการทำงานหรือเปล่า
- ตอบ: ไม่มี ผมมีปัญหาเดียวทุกครั้งทีจากบ้านคือคิดถึงบ้านมาก
- ถาม: บอกได้ไหมว่ารู้สึกยังไง ทำไมคุณถึงคิดถึงบ้านมาก
- ตอบ: อยู่ที่นี่มีอิสระจะไปไหนก็ได้ตามใจ อยู่ที่นี่ถ้าจะไปไหนก็ต้องคิดว่าจะเสียค่าแรงไปวันนึง
- ถาม: มีปัญหาอื่นอีกไหมนอกจากคิดถึงบ้าน การปรับตัวละเป็นยังไง
- ตอบ: ผมต้องคิดถึงคนอื่นด้วย เพราะผมทำงานกับคนมาก ๆ ต้องพยายามแบ่งปันกัน (ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย ไซด์)

ถาม: คุณคิดจะไปหางานทำที่อื่นอีกไหม
 ตอบ: ไม่เอาอีกแล้ว ไม่ชอบทำงานให้คนอื่น
 เพราะว่าต้องทำตามที่เขาบอก เหมือนกับ
 ไปเรียนหนังสือ แล้วทำงานให้คนอื่นก็ได้
 หยุคแล้ววันอาทิตย์วันเดียว
 ถาม: คุณหมายความว่า คุณไม่มีอิสระ
 ตอบ: มันเหมือนกับไม่มีเวลาเป็นของตัวเอง ไม่มี
 เวลาพักผ่อน
 (ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง แต่งงานแล้ว)

ถาม: คุณจะเลือกอย่างไรระหว่างชีวิตในกรุง-
 เทพฯ กับชีวิตในต่างจังหวัด
 ตอบ: มันก็เลือกยาก ถ้าที่นี่มีงานประจำจ่ายเงิน
 ประจำ อยู่ที่นี่ก็ดี อยู่ในกรุงเทพฯ หางาน
 ง่ายกว่า แต่ค่าครองชีพสูง จราจรก็แย่
 แล้วก็อุบัติเหตุมาก
 ถาม: ถ้าไม่คิดถึงเรื่องเงินเอาแต่เรื่องสิ่งแวดล้อม
 อย่างเดียว คุณชอบที่ไหนมากกว่า
 ตอบ: ฉันชอบอยู่บ้าน อากาศก็ดี ปลูกพืชเลี้ยง
 สัตว์ก็ได้ อยู่กรุงเทพฯ ทำไม่ได้ คนเยอะ
 เกินไป
 (ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง แต่งงานแล้ว)

อย่างไรก็ตาม ผู้ให้สัมภาษณ์จำนวนมาก
 โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวสามารถระบุถึงผลดีต่าง ๆ
 ของการย้ายถิ่นมากรุงเทพฯ ได้ เช่น หลงใหลชีวิต
 ในเมือง ได้เห็นสิ่งแปลกใหม่ และได้ประสพ-
 การณ์ในการทำงาน แม้ว่าในที่สุดจะพอใจชีวิตใน
 ชนบทมากกว่าก็ตาม

ถาม: อะไรเป็นวัตถุประสงค์ที่มากรุงเทพฯ ครั้ง
 แรก
 ตอบ: มาหาเงิน
 ถาม: มีเหตุผลอื่นหรือเปล่าที่จากบ้านมา เช่น
 เบื่อชีวิตในชนบท
 ตอบ: ผมไม่ได้อยากจะไป เพียงแต่อยากหาเงิน
 เพิ่มให้พ่ออยู่ดีขึ้น สบายขึ้น พวกเพื่อน ๆ
 ผมก็อยู่ที่นี่หมด

ถาม: แล้วทำไมถึงไป
 ตอบ: ผมอยากมีประสบการณ์ทำงานที่อื่นที่ไกล
 บ้าน อยากเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้คน
 (ภาคกลาง) แล้วก็เรียนรู้สังคม
 ถาม: แล้วคุณได้พบอะไรบ้าง
 ตอบ: มันก็ไม่ค่อยน่าตื่นเต้นเท่าไร รู้สึกผิดหวัง
 ผมว่าผู้คนเห็นแก่ตัว เอาเปรียบ
 ถาม: แล้วได้ประสบการณ์ในด้านดีบ้างไหม
 รู้จักค้าขายขึ้นไหม
 ตอบ: ได้ กรุงเทพฯ ก็มีตึกรางนี้ ตอนที่อยู่บ้านก็
 ไม่รู้เรื่องอะไร
 ถาม: แล้วชอบชีวิตแบบคนกรุงเทพฯ ไหม
 ตอบ: ผมชอบชีวิตชนบท อย่างเวลาไม่สบายก็มี
 คนดูแล พ่อแม่ก็เอาใจใส่ เวลาอยู่
 กรุงเทพฯ ต้องดูแลตัวเอง
 (ผู้ย้ายถิ่นสู่กรุงเทพฯ เพศชาย โสด)

ถาม: อยู่ในกรุงเทพฯ มีดีอย่างไรบ้าง
 ตอบ: มันสอนให้รู้จักดูแลตัวเอง รู้จักหาเงิน
 เพราะว่ามันเหมือนอยู่บ้าน อยู่ที่นี่ไม่ต้อง
 ทำงานเพื่อให้อยู่รอด แต่อยู่กรุงเทพฯ
 ต้องทำงาน
 ถาม: กรุงเทพฯ ก็เลยสอนให้คุณรู้จักทำงาน
 ตอบ: แต่ว่าไม่สนุก หาเพื่อนดี ๆ อย่างตอนอยู่
 บ้านก็ไม่ได้
 ถาม: อยู่ในกรุงเทพฯ ทำให้รู้จักคนมากขึ้นใช่
 ไหม แล้วมีประโยชน์ไหม
 ตอบ: ใช่ ถ้าจะทำงานก็ดี ช่วยให้เราติดต่อและ
 ก็สบาย ๆ
 (ผู้ย้ายถิ่นสู่กรุงเทพฯ เพศหญิง โสด)

ถาม: ตอนที่ไปครั้งแรก ไปทำไม หางานทำ
 หรือหาประสบการณ์ชีวิต
 ตอบ: ฉันเห็นคนไป (กรุงเทพฯ) พอตอนกลับมา
 ก็เป็นสาวสวยไปหมด สวย ขาวแล้วก็
 แต่งตัวสวย ๆ ตอนเด็ก ๆ ฉันตัวดำ อยาก
 มีเสื้อผ้าสวย ๆ ใส่ไปสงกรานต์หรืองาน

ภานันท์ ฉันคิดว่าถ้าไปกรุงเทพฯ แล้วผิวจะสวย เพื่อน ๆ ก็กลายเป็นสาวสวยไปหมด ฉันนี่เป็นสาวช้ำ เห็นเพื่อน ๆ กลับมาบ้าน แต่งตัวสวย หันสมัย ฉันคิดว่าจะไปเรียนตัดเสื้อ เรียนแฟชั่น ออกแบบเสื้อผ้าให้เด็กสาวจน ๆ จะได้ดูสวยเหมือนคนอื่น

ถาม: ชอบอยู่ที่ไหนมากกว่า

ตอบ: อยู่บ้านก็ดีมีเพื่อนเยอะอบอุ่น พ่อแม่ ญาติ ๆ ก็อยู่ที่นั่นหมด แต่ว่าไม่สบายเหมือนอยู่ในเมือง ไม่เหมือนกรุงเทพฯ อยากได้อะไรมีหมด แต่ว่าหางานาคู
(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง หย่า)

ผู้ย้ายถิ่นวัยหนุ่มสาวจำนวนมากกล่าวว่า พวกเขาพอใจจะอยู่บ้านมากกว่าถ้าพวกเขาแต่งงานและมีบุตร อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่แสดงในบทที่ 2 นั้น พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่แต่งงานและมีบุตรแล้วจำนวนมากยังคงย้ายถิ่นตามฤดูกาล เพื่อหารายได้เพิ่มเติม หลายคนกล่าวว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นแรงจูงใจประการเดียวของพวกเขา

ถาม: ตอนที่คุณไป (ตามลอื่น) ครั้งหลังสุดเพื่อไปปลูกข้าวมัน อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้คุณตัดสินใจไป

ตอบ: พืชผลที่นี่ไม่พอที่จะเลี้ยงครอบครัว เราต้องการปลูกเพิ่มขึ้น
(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง แต่งงานแล้ว)

ถาม: ดังนั้น คุณก็เลยไปตัดอ้อยที่นครปฐม เพียงเพื่อจะหาเงินเพิ่ม

ตอบ: ใช่แล้ว

ถาม: ไม่ใช่เพราะว่าคุณเบื่อบ้านหรือ

ตอบ: ไม่ ผมไม่เคยเบื่อบ้าน
(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย แต่งงานแล้ว)

ถาม: คุณตั้งใจจะไปอีกหรือเปล่า

ตอบ: ใช่ ไปทุกปี

ถาม: คุณจะทำอย่างนี้ไปอีกนานแค่ไหนกว่าจะได้ตั้งรกรากที่นี่

ตอบ: อีกนานมาก ไม่ใช่เดี๋ยวนี้

ถาม: นานถึงเมื่อไหร่

ตอบ: เมื่อผมมีทุกอย่างพร้อม เมื่อผมมีเงินมากพอ...

ถาม: ลองยกตัวอย่างของคุณอยากได้ให้ฟังหน่อยได้ไหม ของที่จะช่วยให้คุณตัดสินใจอยู่บ้านตลอดไป

ตอบ: มีงานทำที่นี่ มีเงินพอใช้จ่าย มีข้าวกิน มีที่ดินสักจำนวนหนึ่งสำหรับทำนา ถ้าผมมีของทั้งหมดนี้ ผมจะไม่ไปไหนเลย
(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย แต่งงานแล้ว)

แต่ผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุมากกว่าบางคนกล่าวว่า พวกเขาสนุกกับประสบการณ์ที่ได้จากการย้ายถิ่น

ถาม: ทำไมคุณตัดสินใจมาจับแท็กซี่

ตอบ: อี๋ม ผมอยากจะทำมันจะเป็นยังงัยตอนที่เริ่มมีมอเตอร์

ถาม: คุณจับรถแท็กซี่ธรรมดามาก่อนหรือ

ตอบ: ใช่

ถาม: มีเหตุผลอื่นอีกไหม

ตอบ: ผมอยากหาเงินเพิ่ม

ถาม: คุณอยากไปจริง ๆ หรือเปล่า

ตอบ: ตอนแรกผมคิดว่าจะลองอยู่สัก 2 เดือน แต่พอไปถึงแล้วก็อยู่เกือบปี

ถาม: ทำไมล่ะ

ตอบ: มันสนุกดี

ถาม: แล้วรายได้ดีไหม

ตอบ: ดีมาก ดีกว่าแต่ก่อนมาก

ถาม: แล้วที่ว่า “สนุก” ล่ะ มันเป็นอย่างงัย

ตอบ: อ้อ! ก็สนุกกับพวกเพื่อน ๆ คนจับแท็กซี่ด้วยกัน

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย แต่งงานแล้ว)

บทสัมภาษณ์เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าชาวชนบทมักจะตัดสินใจเลือกระหว่างการหาเงินเพิ่มในเมือง ความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งใหม่ ๆ กับความอบอุ่นและปลอดภัยของชีวิตชนบท ดังนั้นแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะให้เหตุผลว่าย้ายถิ่น “เพื่อหางานทำ” แต่ในความเป็นจริงแล้ว พวกเขาจะถูกกระแทกจากปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เรื่องทางเศรษฐกิจอย่างเดียว

3.4 สรุป

การศึกษาในบทนี้ได้พิจารณาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น และพบว่าครอบครัวมีอิทธิพลที่สำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่น โดยเฉพาะอิทธิพลของพ่อแม่ (ต่อคนหนุ่มสาว) และคู่สมรส (ต่อผู้ที่แต่งงานแล้ว) กลุ่มผู้ไม่ย้ายถิ่นได้เผชิญกับการกีดกันของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจไม่ย้ายถิ่นของพวกเขา นอกจากนี้จากการศึกษายังพบอีกว่า ผู้ย้ายถิ่นมีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งในดินปลายทาง โดยเฉพาะเพื่อน ซึ่งผลการค้นพบสอดคล้องกับการศึกษาอื่น ๆ ก่อนหน้านี้

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอีกหลายอย่างที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น เช่น ค่าใช้จ่ายและผล

ประโยชน์ของการย้ายถิ่น ชนิดของงานในดินต้นทางและดินปลายทาง ความผูกพันกับครอบครัว อิสระส่วนตัวและประสบการณ์ชีวิต แม้ว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจจะเป็นปัจจัยผลักดันที่สำคัญ แต่ผู้ย้ายถิ่นก็ยังมีเหตุผลอื่น ๆ ที่แตกต่างกันอีกด้วย สำหรับคนหนุ่มสาว การย้ายถิ่นเป็นเสมือนช่วงระยะผ่านของชีวิตช่วงหนึ่งที่พวกเขาได้เก็บเกี่ยวเอาประสบการณ์ชีวิตไว้ หลายคนตั้งใจที่จะตั้งรกรากที่บ้านเดิมเมื่อแต่งงานและมีครอบครัว แต่บางคนก็ยังคงย้ายถิ่นตามฤดูกาลต่อไปอีกเพื่อหารายได้เพิ่มเติม ผู้ย้ายถิ่นกลับที่มีอายุสูงขึ้น มีความรู้สึกในเชิงลบต่อความต้องการย้ายถิ่นของพวกเขา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเป็นผู้ย้ายถิ่นกลับหรือเพิ่งย้ายกลับ (เป็นผู้ที่เคยอยู่ในชนบทอีสานมาเมื่อปี พ.ศ.2535) จึงอาจจะรู้สึกผูกพันกับบ้านมากกว่าผู้ที่ย้ายถิ่นไปนานกว่า แต่ความต้องการจะอยู่บ้านก็เป็นสิ่งที่กลุ่มตัวอย่างหลายคนแสดงออกมา ซึ่งเป็นความรู้สึกร่วมของชาวชนบทอีสานจำนวนมาก และหลายคนกล่าวว่าพวกเขาจะไม่ย้ายถิ่น ถ้าสามารถหารายได้เพียงพที่บ้าน ดังนั้น ในบทต่อ ๆ ไปจะได้กล่าวถึงการนำข้อค้นพบนี้ไปปรับใช้ในเชิงนโยบายที่เหมาะสมต่อไป

การส่งเงินกลับบ้านและการพึ่งพิงเงินจากผู้ย้ายถิ่น

การวิจัยต่อเนื่องเพื่อติดตามผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกข้อหนึ่งก็คือ เพื่อศึกษารายละเอียดของกระบวนการส่งเงินกลับบ้าน ชาวชนบทภาคอีสานมีระดับการย้ายถิ่นสูงในบางช่วงเวลา และดังที่ได้กล่าวไว้ในบทต้น ๆ ว่า การย้ายถิ่นส่วนมากเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราว ซึ่งชี้ให้เห็นว่า มีครัวเรือนจำนวนมากที่พึ่งพิงเงินสนับสนุนจากผู้ย้ายถิ่นเป็นค่าใช้จ่ายของครัวเรือนตลอดปี โดยเฉพาะการพึ่งพิงในรูปของเงินสด อย่างไรก็ตาม ยังเป็นการยากที่จะคาดประมาณจำนวนเงินที่ส่งกลับบ้านให้ชัดเจน รวมทั้งระดับของการพึ่งพิงของครอบครัวต่อรายได้ที่หาได้นอกครัวเรือนนี้ เหตุผลประการหนึ่งก็คือ คำถามในแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่นิยมถามกันในงานวิจัยต่าง ๆ ไม่สามารถถามถึงวิธีการที่ครัวเรือนได้รับเงินช่วยเหลือตามความเป็นจริงได้ **คำถามในเรื่องนี้มักจะถามถึงเงิน (หรือสิ่งของ) ที่ผู้ที่อยู่ที่อื่นส่งมาให้** ซึ่งคำถามลักษณะนี้ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการคือ **ประการที่หนึ่ง** เงินช่วยเหลือนี้มักจะไม่ได้ส่งมาจากผู้ย้ายถิ่นที่ย้ายไปอยู่ที่อื่น แต่มักจะเป็นเงินที่ผู้ย้ายถิ่นนำติดตัวกลับมาด้วยหลังจากไปทำงานที่อื่น เช่น ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ส่วนผู้ย้ายถิ่นที่ยาวนานกว่านั้นมักจะนำเงินกลับมาบ้านเมื่อกลับมาเยี่ยมบ้าน **ประการที่สอง** มักจะมีคำถามที่ให้ผู้ตอบประมาณจำนวนเงินโดยเฉลี่ยที่เขาได้รับจากผู้ย้ายถิ่นทั้งหมดในช่วงเวลาหนึ่ง (ซึ่งมักจะเป็นภายใน 1 ปี) ซึ่งการคาดประมาณนี้ทำได้ยากเนื่องจากการย้ายถิ่นมีระดับสูง การที่ผู้ตอบจะรำลึกถึงเรื่องในอดีตได้แม่นยำนั้น คำถามควรจะต้องถามถึงการย้ายถิ่นที่เฉพาะเจาะจงถึงผู้ย้ายถิ่นแต่ละคน และถามในช่วงเวลาที่สั้นกว่า 1 ปี เช่น ในช่วง 1 ฤดู และ**ประการสุด-**

ท้ายเมื่อคำถามถามถึงผู้ที่อาศัยอยู่นอกครัวเรือนเท่านั้น ทำให้คำตอบมักจะละเลยเงินช่วยเหลือจากสมาชิกในครัวเรือนปัจจุบันที่เคยเป็นผู้ย้ายถิ่นแต่ได้กลับมาอาศัยในครัวเรือนเดิมแล้ว

ดังนั้นเพื่อที่จะแก้ปัญหาคาดประมาณเงินช่วยเหลือที่ต่ำกว่าความเป็นจริง การวิจัยครั้งนี้จึงได้วางแผนที่จะถามถึงวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้อยู่จริงในการส่งเงินกลับบ้าน โดยการตั้งคำถามเกี่ยวกับวิธีการ 3 ประการที่ครัวเรือนได้รับเงินช่วยเหลือจากภายนอก ดังปรากฏรูปคำถามดังนี้

- ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา ครัวเรือนของท่านเคย
- [] ได้รับสิ่งของใด ๆ จากผู้อื่นที่มาเยี่ยมหรือไม่
 - [] ได้รับสิ่งของใด ๆ ที่ส่งมาจากที่อื่นโดยผ่านทางไปรษณีย์, ธนาคาร หรือมีผู้นำมาให้หรือไม่
 - [] ได้รับสิ่งของใด ๆ จากสมาชิกในครัวเรือนที่น่าติดตัวกลับมาด้วยหลังจากที่เขาได้เคยไปอยู่ที่อื่นมาหรือไม่

ในการวิจัยได้ใช้ช่วงระยะเวลา 2 ปีหลังจากการวิจัยครั้งก่อนที่ทำเมื่อปี พ.ศ.2535 เป็นกรอบสำหรับการตอบคำถามเกี่ยวกับเงินที่ส่งกลับบ้าน ซึ่งช่วยให้ผู้ตอบสามารถทบทวนความทรงจำได้เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ยังจดจำได้ดี เพราะผู้ตอบเพิ่งเสร็จสิ้นจากการให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากการวิจัยครั้งแรก โดยคำถามเรื่องเงินที่ส่งกลับบ้านจะถูกถามทันทีหลังจากผู้ตอบได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือนแต่ละคนในแบบ

สอบถามฉบับครัวเรือน หรือเพ่งให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของตนเองในแบบสอบถามฉบับบุคคล ดังนั้นพนักงานสัมภาษณ์จึงสามารถระบุถึงประเภทของการย้ายถิ่นของสมาชิกครัวเรือนแต่ละคนได้โดยตรง

คำถามเกี่ยวกับเงินที่ส่งกลับบ้านได้บรรจุไว้ในแบบสอบถามทั้ง 2 ชุด คือ ทั้งแบบสอบถามฉบับครัวเรือนและฉบับบุคคล ในแบบสอบถามครัวเรือนจะสอบถามถึงเงินช่วยเหลือทั้งหมดที่ครัวเรือนได้รับ ส่วนแบบสอบถามฉบับบุคคลจะถามถึงเงินช่วยเหลือที่แต่ละคนส่งกลับบ้าน กลุ่มตัวอย่างในฉบับหลังนี้คือ บุคคลที่ถูกคัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2535 ซึ่งหากว่าเขาไม่ได้อยู่ในครัวเรือนแล้ว ก็จะถามจากสมาชิกครัวเรือนคนอื่นเกี่ยวกับเงินช่วยเหลือที่ได้รับจากบุคคลผู้นั้น ซึ่งผลของการศึกษาที่จะนำเสนอต่อไปนี้ เป็นข้อมูลจากการสำรวจครัวเรือนที่ได้วิเคราะห์ถึงเงินช่วยเหลือทั้งหมดที่ครัวเรือนได้รับและระดับของการพึ่งพิงที่มีต่อเงินช่วยเหลือนี้ ส่วนการสำรวจระดับบุคคลจะศึกษาว่าผู้ย้ายถิ่นประเภทใดที่ส่งเงินกลับบ้านมากกว่ากัน รวมทั้งจำนวนเงินที่ส่งด้วย นอกจากจะเสนอผลการวิเคราะห์จากการวิจัยทั้งระดับครัวเรือนและระดับบุคคลแล้ว ในการศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาถึงลงไปถึงกระบวนการส่งเงินกลับบ้าน โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ด้านลึกมาประกอบอีกด้วย

4.1 เงินช่วยเหลือที่ครัวเรือนได้รับ และวิธีการส่งเงินกลับบ้าน

โดยภาพรวมแล้ว การวิจัยครั้งนี้พบว่าในช่วงเวลาสองปีที่ผ่านมา 80% เต็มของครัวเรือน

นั้นได้รับความช่วยเหลือไม่ว่าในรูปของสิ่งของเงินหรือทั้งสองอย่าง และวิธีการส่งความช่วยเหลือทั้ง 3 วิธีก็มีความสำคัญมาก (ตารางที่ 4.1) โดย 2 ใน 3 ของครัวเรือนได้รับเงินและสิ่งของจากสมาชิกครอบครัวที่กลับมาเยี่ยมบ้าน มากกว่า 40% ของครัวเรือนได้รับความช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นที่ส่งเงินมาจากที่อื่น (44%) และ/หรือจากสมาชิกครัวเรือนที่นำเงินหรือสิ่งของติดตัวกลับมาให้หลังจากได้เคยไปอยู่ที่อื่น (42%) ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของคำถามที่ต้องถามอย่างละเอียดและสมบูรณ์เกี่ยวกับกระบวนการของการส่งเงินกลับบ้าน ถ้าเป็นการช่วยเหลือที่ไม่ได้อยู่ในรูปของตัวเงิน ส่วนใหญ่ครัวเรือนจะได้รับจากผู้กลับมาเยี่ยมบ้าน มีเพียงไม่กี่ครัวเรือนเท่านั้นที่ได้รับสิ่งของจากผู้ย้ายถิ่นที่ส่งมาให้หรือมีสมาชิกในครอบครัวนำกลับมาเอง สิ่งที่ถูกนำมาเยี่ยมมักจะนำมาเป็นของฝากมากที่สุดนอกจากรเงินแล้วก็คืออาหาร (42% ของครัวเรือนที่ได้รับ) และเสื้อผ้า (34%) มีบางครอบครัวเท่านั้นที่ได้สิ่งของชนิดอื่น ๆ 71% ของครัวเรือนได้รับเงินช่วยเหลือในช่วงสองปีที่ผ่านมา และเงินที่ได้มีราคาค่างวรมากกว่าสิ่งของอื่น ๆ ข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ จำนวนเงินที่ผู้ย้ายถิ่นนำกลับมาเองมีจำนวนต่ำกว่าค่าเฉลี่ย (3,900 บาท) เมื่อเทียบกับเงินที่ผู้มาเยี่ยมนำมาให้ (4,000 บาท) หรือถูกส่งมาจากที่อื่น (5,000 บาท) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าผู้ย้ายถิ่นที่กลับมาอยู่บ้านได้ย้ายถิ่นเป็นช่วงเวลานาน ๆ และมักจะย้ายอยู่ในเขตชนบท จึงทำรายได้ต่ำกว่าผู้ที่ย้ายถิ่นออก ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 ว่าผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมักจะเป็นผู้ที่ย้ายถิ่นไปทำงานด้านการเกษตรในเขตชนบท ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นออกมักจะย้ายสู่เขตเมือง โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร

ตารางที่ 4.1: ร้อยละของครัวเรือนที่ได้รับเงินส่งกลับจากสมาชิกของครอบครัวที่อาศัยอยู่นอกครัวเรือน ในช่วงสองปีที่ผ่านมา และค่าเฉลี่ยมูลค่าที่ได้รับ จำแนกตามประเภทของเงินช่วยเหลือและวิธีการส่งเงินกลับ

ประเภทของเงินช่วยเหลือ \nวิธีการส่งเงินกลับ	นำมาเมื่อ กลับมาเยี่ยม	ส่งมาให้	นำมาเมื่อ กลับบ้าน	วิธีอื่น ๆ
รวม	67	44	42	80
มูลค่าเฉลี่ยรวม**	4575	4000	4000	9950
อาหาร	42	7	12	48
เสื้อผ้า	34	6	11	41
ของใช้ในบ้าน	16	2	4	29
เครื่องใช้ไฟฟ้า	14	<1	8	21
มอเตอร์ไซด์	<1	*	<1	1
วัสดุซ่อม/สร้างบ้าน	4	<1	2	5
ทอง	9	<1	2	11
มูลค่าเฉลี่ยของสิ่งของ**	1000	500	600	1240
เงินสด	55	41	40	71
มูลค่าเฉลี่ยของเงินสด**	4000	5000	3900	9050

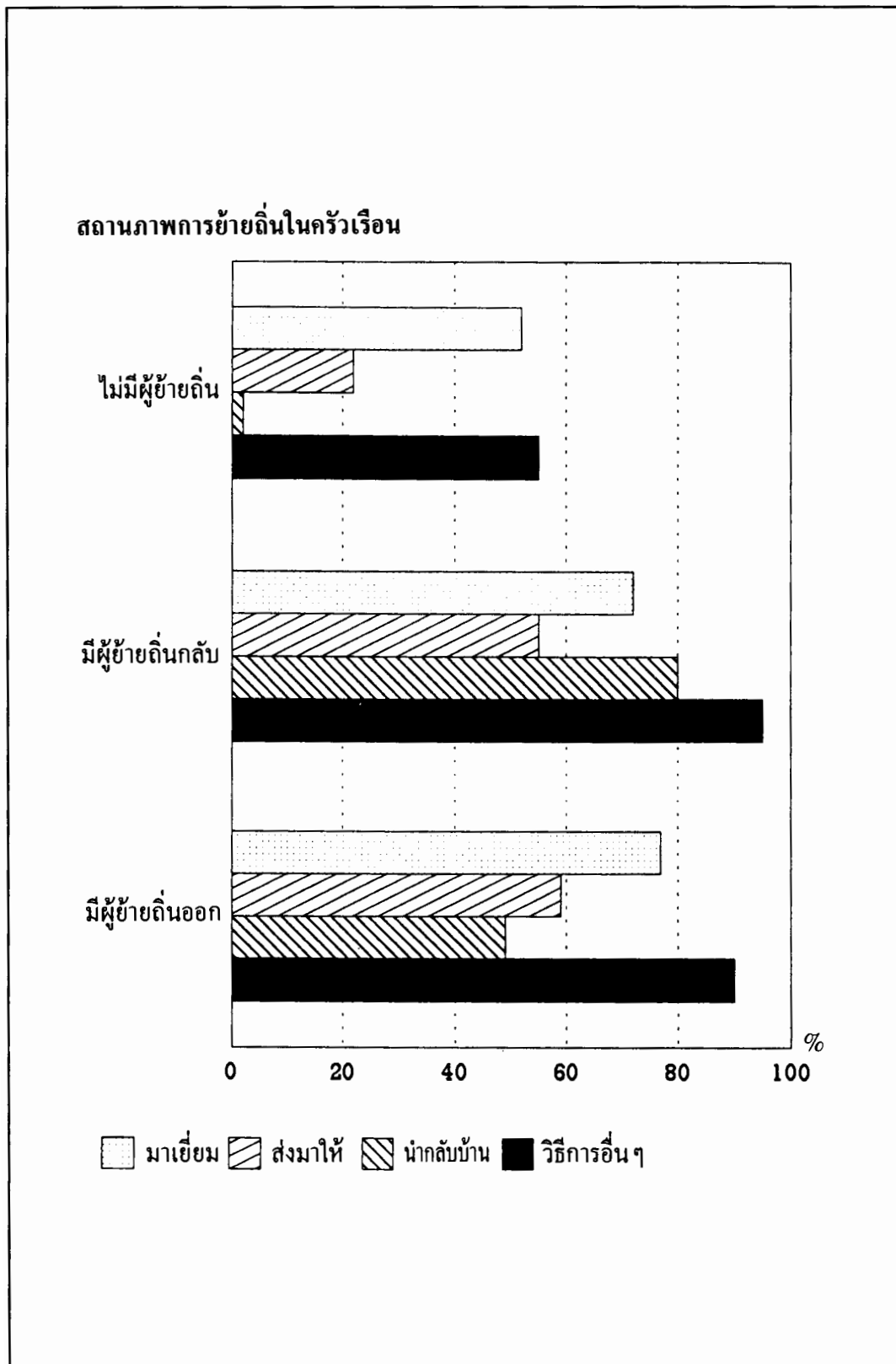
* ไม่ได้ถาม ** ที่ได้รับจากผู้ย้ายถิ่น

โอกาสที่ครัวเรือนจะได้รับเงินช่วยเหลือจะเพิ่มขึ้นถ้าครัวเรือนนั้นมีผู้ย้ายถิ่นในช่วงเวลาสองปีที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้ในแผนภาพที่ 4.1 ประมาณครึ่งหนึ่งของครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นได้รับเงินหรือสิ่งของส่วนใหญ่จากผู้ที่มาเยี่ยมเยือน และประมาณ 1 ใน 5 ได้รับจากผู้ส่งมาให้จากที่อื่น ในขณะที่ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นได้รับเงินช่วยเหลือในสัดส่วนที่สูงกว่ามาก (มากกว่า 90%) แต่วิธีการได้เงินช่วยเหลือนี้จะแตกต่างกันตามประเภทของผู้ย้ายถิ่นว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นกลับ (return

migrants) หรือเป็นผู้ย้ายถิ่นออก (out migrants) ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับมีสัดส่วนของการได้เงินช่วยเหลือสูงที่สุด โดยการที่สมาชิกครัวเรือนนำติดตัวกลับมาเองเมื่อกลับมาอยู่บ้าน (เกือบ 80%) แต่ก็ได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ที่มาเยี่ยมด้วยเช่นกัน โดยที่ผู้ย้ายถิ่นนั้นยังคงอาศัยอยู่ที่อื่น ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกได้รับเงินช่วยเหลือส่วนใหญ่จากผู้ที่มาเยี่ยม ซึ่งก็อาจเป็นเพราะว่าผู้ย้ายถิ่นออกกลับมาเพื่อเยี่ยมเยือนเท่านั้น แต่ก็มีจำนวนมากเช่นเดียวกันกับที่ได้เงินจากผู้ส่งมาให้จากที่อื่น

แผนภาพที่ 4.1

ครัวเรือนที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามวิธีการส่งเงินและสถานภาพของผู้ย้ายถิ่น

ในแผนภาพที่ 4.2 แสดงให้เห็นว่า ค่าเฉลี่ยของจำนวนเงินที่ส่งกลับบ้านแตกต่างกันตามวิธีการส่งเงิน ในกลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่น และที่มีผู้ย้ายถิ่นประเภทต่าง ๆ ครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นได้รับเงินช่วยเหลือจากสมาชิกคนอื่นเท่านั้น และมีจำนวนเงินไม่มากนัก คือโดยเฉลี่ยตลอดช่วงสองปีต่ำกว่า 2,000 บาท ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับได้รับเงินช่วยเหลือประมาณครึ่งหนึ่งของเงินช่วยเหลือทั้งหมดจากการที่มีสมาชิกครัวเรือนกลับมาอยู่บ้าน และเงินที่ได้รับจากสมาชิกอื่นก็มีจำนวนมากขึ้น (ประมาณ 2,150 บาท) ซึ่งอาจจะเงินที่มาจากผู้ย้ายถิ่นกลับที่ได้เคยกลับมาเยี่ยมบ้านก็ได้ ในทางตรงกันข้าม ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกได้รับเงินช่วยเหลือจำนวนสูงมากจากผู้ที่มาเยี่ยม ซึ่งก็น่าจะหมายถึงผู้ย้ายถิ่นออกที่นำเงินมาให้เมื่อกลับมาเยี่ยม มีข้อที่น่าสังเกตว่า เงินที่ส่งมาจากที่อื่นมีสัดส่วนที่ต่ำกว่าวิธีอื่นมาก ซึ่งน่าจะชี้ให้เห็นถึงการคาดประมาณที่ต่ำกว่าความเป็นจริงของเงินช่วยเหลือซึ่งเป็นผลมาจากคำถามที่ถามเฉพาะเงินที่ส่งมาจากที่อื่นเท่านั้น

4.2 รูปแบบการส่งเงินกลับบ้านของผู้ย้ายถิ่น

นอกจากคำถามเกี่ยวกับเงินช่วยเหลือทั้งหมดที่ครัวเรือนได้รับในช่วงสองปีที่ผ่านมาแล้ว การวิจัยครั้งนี้ยังได้ถามถึงเงินช่วยเหลือที่ผู้ย้ายถิ่นแต่ละคนได้ส่งกลับบ้าน ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ถ้าผู้ย้ายถิ่นเป็นผู้ย้ายถิ่นกลับ ข้อมูลเหล่านี้จะได้จากผู้ย้ายถิ่นเป็นผู้ตอบเอง ถ้ากลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ย้ายถิ่นออก สมาชิกคนอื่นในครอบครัวจะเป็นผู้ตอบคำถามแทนเกี่ยวกับเงินที่คนผู้นั้นได้ส่งกลับบ้าน

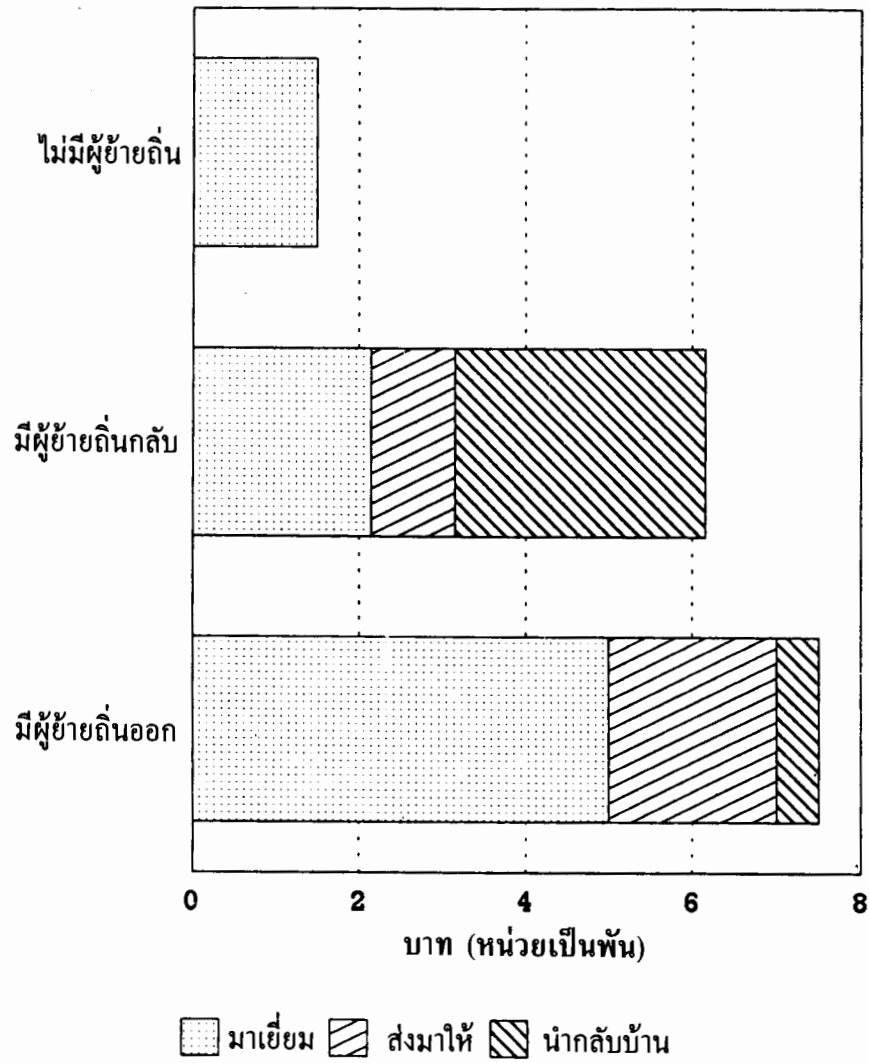
รูปแบบการส่งเงินช่วยเหลือที่แตกต่างกันระหว่างผู้ย้ายถิ่นสองกลุ่มนี้ อาจเป็นผลมาจากประเภทของผู้ย้ายถิ่น หรือไม่ก็จากแหล่งของผู้ให้ข้อมูล

ตารางที่ 4.2 แสดงถึงสัดส่วนที่สูงของผู้ย้ายถิ่นกลับ (89%) และผู้ย้ายถิ่นออก (94%) ที่ได้ส่งเงินกลับบ้าน รูปแบบของเงินช่วยเหลือนี้จะแตกต่างกันตามประเภทของผู้ย้ายถิ่น ผู้ย้ายถิ่นกลับเกือบทั้งหมดจะนำเงินหรือสิ่งของติดตัวมาไว้เมื่อกลับมาอยู่บ้าน และประมาณ 1 ใน 3 ส่งเงินมาให้ขณะที่ยังอาศัยอยู่ที่อื่น หรือนำกลับมาให้เมื่อกลับมาเยี่ยม ผู้ย้ายถิ่นออกมีวิธีการส่งเงินช่วยเหลือที่หลากหลายกว่า แต่วิธีการที่ใช้มากที่สุดคือนำมาไว้เมื่อมาเยี่ยม ผลจากการศึกษายังพบความแตกต่างระหว่างเพศ โดยที่ผู้ย้ายถิ่นกลับเพศชายส่งเงินกลับบ้านมากกว่าเพศหญิง (92% เปรียบเทียบกับ 85%) ซึ่งข้อค้นพบนี้แตกต่างจากที่เคยพบในงานวิจัยอื่น ๆ ว่า หญิงไทยส่งเงินกลับบ้านมากกว่าชายไทย (Guest, Richter and Archavanitkul; 1993) อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างเพศนี้หมดไปเมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ ดังที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ว่า ผู้หญิงจำนวนมากย้ายถิ่นด้วยเหตุผลที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำงาน และก็ยังพบว่า ระดับของการส่งเงินกลับบ้านในกลุ่มเพศชายโดยเฉพาะผู้ย้ายถิ่นออกเพศชายสูงมาก (92%) ซึ่งสูงกว่าที่เคยพบในงานวิจัยก่อนหน้านี้มาก ผู้ย้ายถิ่นออกเพศชายใช้วิธีส่งเงินกลับบ้านจากที่อื่นสูงกว่าเพศหญิง (43% และ 24% โดยเปรียบเทียบ) ซึ่งอาจจะเนื่องจากการที่ครัวเรือนพึ่งพิงการสนับสนุนจากเพศชายมากกว่าเพศหญิง หรืออาจเป็นไปได้ว่าเพศชายกลับไปเยี่ยมบ้านน้อยครั้งกว่าเพศหญิง

แผนภาพที่ 4.2

ค่าเฉลี่ยของจำนวนเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามวิธีการส่งเงินและสถานภาพของผู้ย้ายถิ่น

สถานภาพการย้ายถิ่นในครัวเรือน

จากผู้ที่ได้รับเงินส่งกลับในช่วง 2 ปี

ตารางที่ 4.2: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นที่ส่งเงินกลับบ้าน จำแนกตามประเภทการย้าย เพศ และคุณลักษณะอื่น ๆ ของผู้ย้ายถิ่น

คุณลักษณะอื่น ๆ ของผู้ย้ายถิ่น	ผู้ย้ายถิ่นกลับ			ผู้ย้ายถิ่นออก		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
รวม	92	85	89	92	96	94
วิธีส่งเงิน:						
นำมาเมื่อมาเยี่ยม	28	33	30	58	54	56
ส่งไปให้	22	38	28	43	24	35
นำมาเมื่อกลับบ้าน	92	81	88	24	13	19
เหตุผลของการย้าย:						
ทำงาน	96	97	96	76	80	73
ตามครอบครัว	67	0	33	67	53	58
อื่น ๆ	93	73	79	62	44	61
สถานภาพในครัวเรือน:						
หัวหน้า/คู่สมรส	98	82	93	100	-	100
บุตรที่ยังไม่สมรส	87	83	86	67	77	69
บุตรที่สมรสแล้ว	100	86	91	56	67	58
ถิ่นปลายทาง:						
กรุงเทพมหานคร	100	89	94	86	76	82
เขตเมืองอื่น ๆ	92	75	88	60	81	69
ชนบท	92	76	86	72	53	65
(N)	(72)	(48)	(120)	(80)	(54)	(134)

ดังที่ได้กล่าวแล้ว ผู้ที่ย้ายถิ่นเพื่อหางานทำโดยทั่วไปจะส่งเงินกลับบ้าน แม้ว่าจะมีความแตกต่างระหว่างเพศชายและหญิงก็ตาม แต่เพศชายที่ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลของครอบครัวและเหตุผลอื่นก็ส่งเงินกลับบ้านในสัดส่วนที่สูงด้วยเช่นกัน เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพของผู้ย้ายถิ่นในครัวเรือน ผู้ย้ายถิ่นกลับมักจะส่งเงินกลับบ้านไม่ว่าจะมีความสัมพันธ์ใดกับหัวหน้าครัวเรือน ผู้ย้ายถิ่นที่เป็นบุตรของหัวหน้าครัวเรือนมักจะไม่นำส่งเงินกลับบ้านถ้าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก โดยเฉพาะเมื่อเป็นผู้ที่สมรสแล้ว และบุตรสาวที่ได้จากบ้านไปมีแนวโน้มจะส่งเงินกลับบ้านมากกว่าบุตรชาย มีข้อน่าประหลาดใจว่า ผู้ย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพ-

มหานครส่งเงินกลับบ้านมากกว่าผู้ที่ย้ายไปในถิ่นอื่น โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออก แม้ว่าข้อค้นพบนี้อาจจะเกี่ยวเนื่องกับการที่ผู้ย้ายถิ่นสู่กรุงเทพมหานครมีรายได้ที่สูงกว่า แต่ค่าใช้จ่ายที่กรุงเทพมหานครก็สูงมากด้วยเช่นเดียวกัน ข้อค้นพบนี้จะสัมพันธ์กับสัดส่วนที่สูงของผู้ย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ซึ่งย้ายมาเพื่อหางานทำเป็นหลัก

ถ้าผู้ย้ายถิ่นกลับหรือผู้ให้ข้อมูลแทนผู้ย้ายถิ่นออกตอบว่า ในช่วงเวลาสองปีที่ผ่านมาพวกเขาไม่ได้ส่งเงินกลับบ้านไม่ว่าด้วยวิธีใดก็ตาม ก็จะมีข้อถกเถียงถึงเหตุผลที่ไม่ส่งเงินกลับบ้าน (ตารางที่ 4.3) ซึ่งจำนวนของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ได้

ส่งเงินกลับบ้านในแต่ละกลุ่มมีค่อนข้างน้อย ผู้ย้ายถิ่นกลับเพศหญิงที่ไม่ได้ส่งเงินกลับบ้านส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าไม่ได้ย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ (78%) เช่นเดียวกับ 1 ใน 3 ของผู้ย้ายถิ่นออกเพศหญิงที่ให้เหตุผลเดียวกัน และผู้ย้ายถิ่นออกอีก

ส่วนหนึ่งทั้งเพศหญิงและชายตอบว่า หารายได้ไม่เพียงพอในถิ่นที่ย้ายไปอยู่ จะเห็นว่าหลายคนให้เหตุผลที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งก็เป็นเหตุผลที่ขึ้นกับสถานการณ์เฉพาะบุคคล

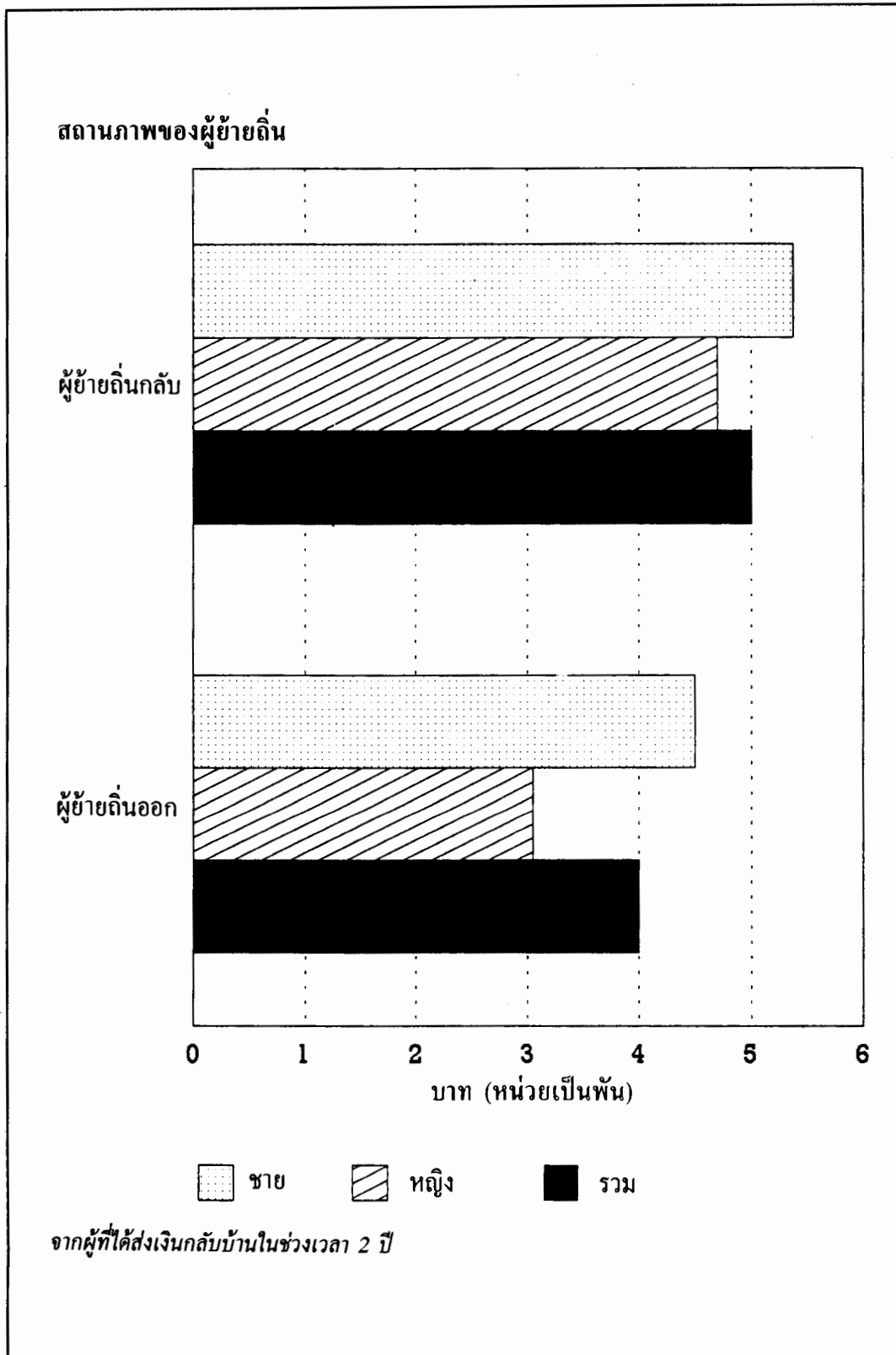
ตารางที่ 4.3: เหตุผลที่ไม่ส่งเงินกลับบ้าน จำแนกตามสถานภาพและเพศของผู้ย้ายถิ่น

เหตุผลที่ไม่ส่งเงินกลับ	ผู้ย้ายถิ่นกลับ		ผู้ย้ายถิ่นออก	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
หาเงินได้ไม่เพียงพอ	25	0	30	25
มีปัญหาเกิดขึ้น	0	11	5	0
ไม่ได้ย้ายไปทำงาน	25	78	15	31
ครอบครัวไม่ต้องการเงินช่วยเหลือ	0	0	20	0
อื่น ๆ	50	11	30	44
(N)	(4)	(9)	(20)	(16)

แผนภาพที่ 4.3 แสดงให้เห็นถึงจำนวนเงินโดยเฉลี่ยที่ส่งกลับบ้านจำแนกตามเพศและสถานภาพการย้ายถิ่น แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าจำนวนตัวอย่างในแต่ละกลุ่มมีน้อยเกินกว่าจะตัดแบ่งให้ย่อยลงไปอีกเพื่อศึกษาต่อไป แต่อย่างไรก็ตามผลที่ได้จากการศึกษาเป็นดังที่คาดหมายไว้นั้นคือ เพศชายส่งเงินกลับบ้านมากกว่าเพศหญิง

เนื่องจากความสามารถในการหารายได้สูงกว่าเพศหญิง และแม้ว่าผู้ย้ายถิ่นออกจะส่งเงินกลับบ้านมากกว่า แต่จำนวนเงินที่ส่งกลับบ้านในช่วงเวลาสองปีกลับมีจำนวนน้อย การวิเคราะห์ในลำดับต่อไปนี้จะเป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนเงินที่ส่งกลับบ้านกับจำนวนเดือนที่ผู้ย้ายถิ่นได้จากบ้านไป

แผนภาพที่ 4.3
ค่าเฉลี่ยของเงินที่ส่งกลับบ้าน จำแนกตามเพศและสถานภาพของผู้ย้ายถิ่น

4.3 การพึ่งพิงเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น

การศึกษาเรื่องเงินช่วยเหลือในพื้นที่ที่มีการย้ายถิ่นสูงเช่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับระดับการพึ่งพิงที่ครัวเรือนมีต่อรายได้จากต่างถิ่น การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้คำถามอย่างระมัดระวังเพื่อประมาณรายได้ของครัวเรือน ซึ่งมักเป็นข้อมูลที่ศึกษายากในครัวเรือนเกษตรกรรม ซึ่งไม่มีแหล่งเงินได้ที่แน่นอน โดยพนักงานสัมภาษณ์ได้พยายามถามถึงจำนวนผลผลิตทางการเกษตรที่ขายได้ในช่วงปีที่ผ่านมาและจำนวนเงินที่ได้รับ เพื่อที่คณะผู้วิจัยจะได้ใช้ข้อมูลนี้ในการคาดประมาณรายได้จากแหล่งอื่น ๆ เพื่อคำนวณหารายได้เฉลี่ยต่อเดือน แต่ก็ไม่ได้มีการถามคำถามเพื่อคาดประมาณรายได้ในรูปของสิ่งของ เช่นจำนวนผลผลิตทางการเกษตรที่ครัวเรือนใช้ในการอุปโภคและบริโภค ดังนั้นค่าที่คาดประมาณได้จึงเป็นรายได้รวม (gross income) เพราะไม่มีการหักค่าใช้จ่ายที่ลงทุนไปในการทำเกษตรกรรม การนำเสนอเรื่องระดับการพึ่งพิงจากเงินช่วยเหลือที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ได้ปรับเปลี่ยนข้อมูลเงินช่วยเหลือในช่วงสองปีให้เป็นค่าเฉลี่ยต่อเดือน

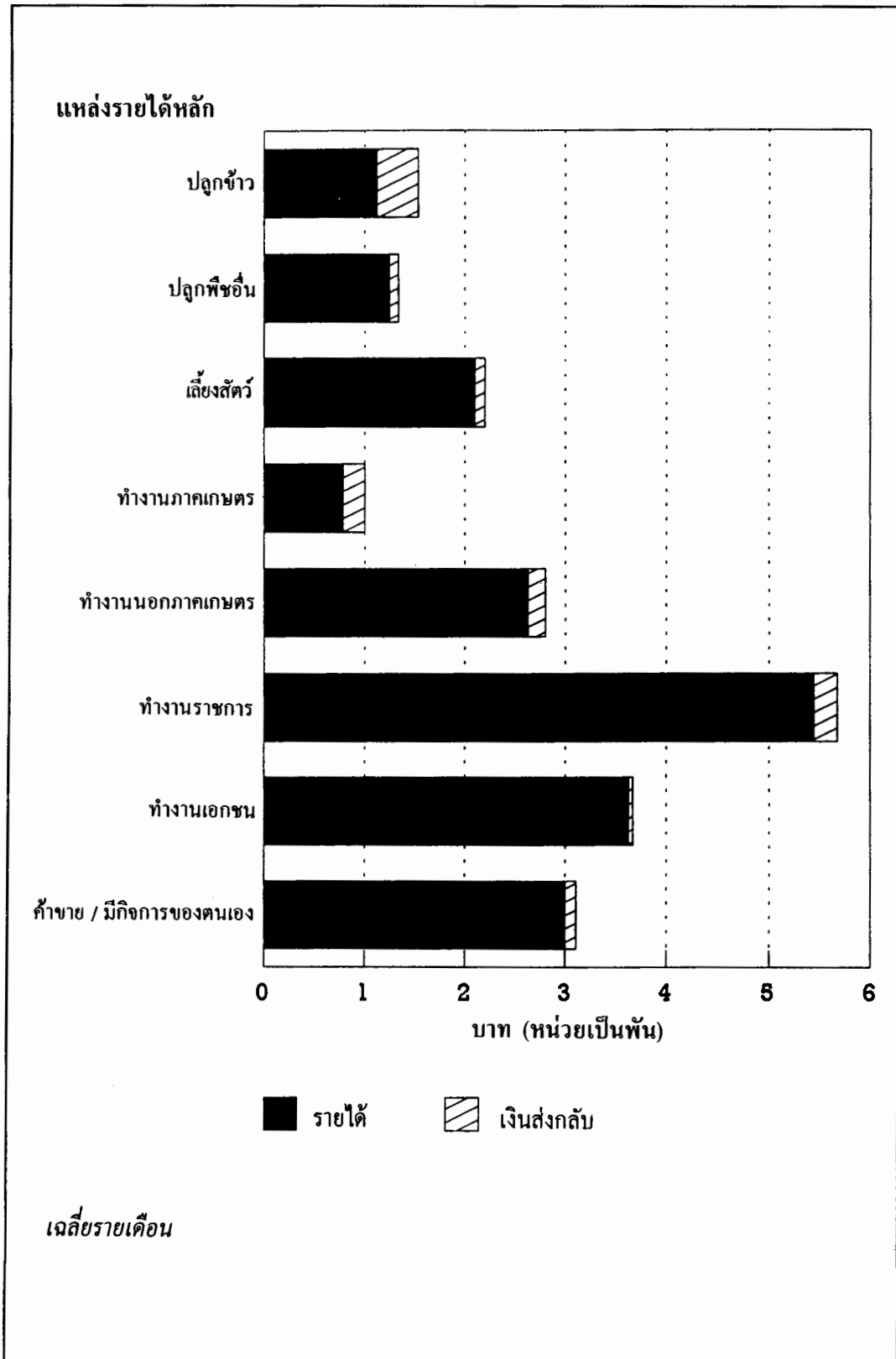
การที่เงินพึ่งพิงหรือเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นแตกต่างกันอย่างมากรุนแรง ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับแหล่งที่มาของรายได้ในครัวเรือน ดังปรากฏในแผนภาพที่ 4.4 ครัวเรือนที่รายได้ส่วนใหญ่มาจากงานที่ไม่ใช่เกษตรกรรม มีรายได้ต่อเดือนอยู่ในระดับสูงกว่ามาก ดังนั้นแม้ว่ารายได้เฉลี่ยต่อเดือนจากเงินช่วยเหลือจะสูงเกือบเท่าครอบครัวเกษตรกรรม แต่ก็เป็นส่วนที่น้อยกว่ามากเมื่อพิจารณารายได้โดยรวมทั้งหมด ครอบครัวที่ปลูกข้าวมีรายได้จากเงินช่วยเหลือในระดับที่สูงที่สุด รองลงมาคือครอบครัวที่ทำเกษตรกรรม แต่ครอบครัวทั้งสองกลุ่มนี้ก็มีระดับของรายได้ในครัวเรือนต่ำที่

สุด มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ แม้ว่าครัวเรือนที่ปลูกพืชชนิดอื่นที่ไม่ใช่ข้าวจะมีรายได้สูงกว่าครัวเรือนที่ปลูกข้าว แต่การที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นน้อยกว่า ทำให้รายได้โดยรวมของครัวเรือนนี้ต่ำกว่าครัวเรือนที่ปลูกข้าว ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่า การเพาะปลูกพืชชนิดอื่นต้องการการดูแลตลอดทั้งปี ทำให้สมาชิกในครัวเรือนไม่สามารถย้ายถิ่นตามฤดูกาลไปทำงานที่อื่นได้

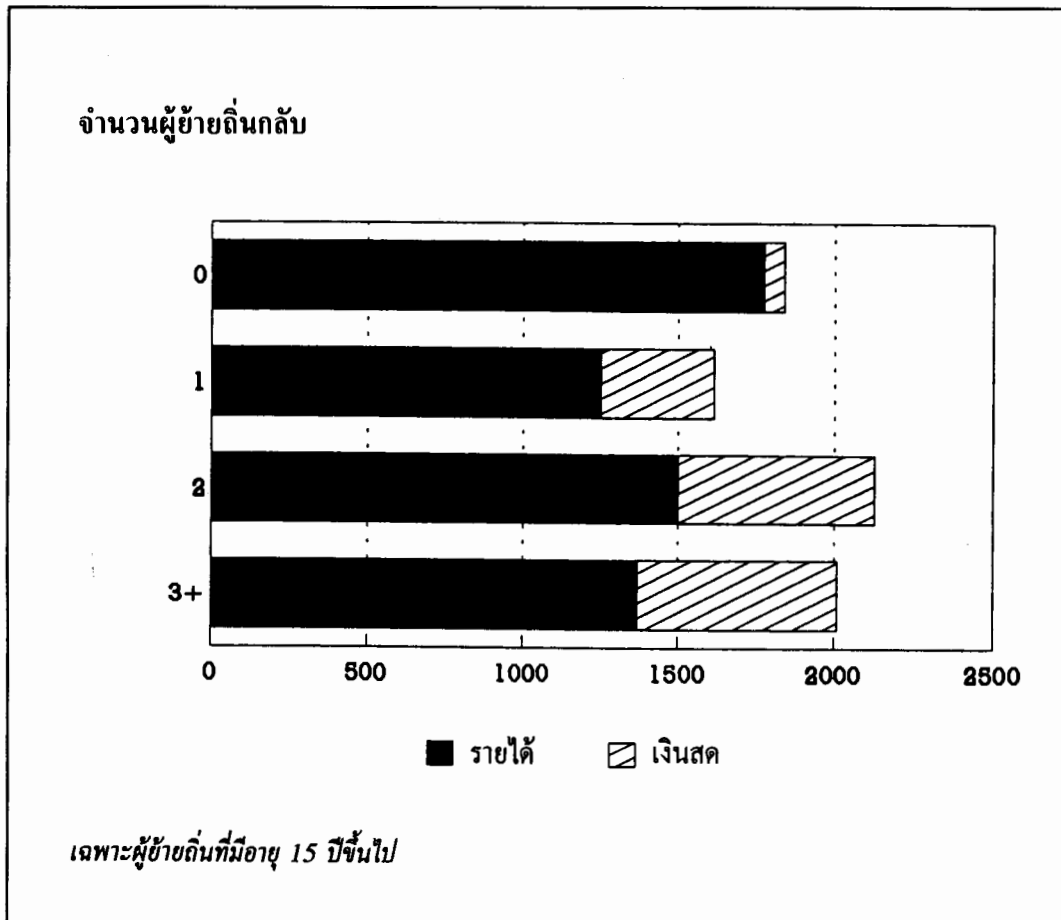
การพึ่งพิงเงินช่วยเหลือก็ยังแตกต่างกันตามจำนวนผู้ย้ายถิ่นและประเภทของผู้ย้ายถิ่นในแต่ละครัวเรือน ดังปรากฏในแผนภาพที่ 4.5 ครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกย้ายถิ่นไปที่อื่นและกลับมาในช่วงสองปีที่ผ่านมา มีระดับรายได้สูงกว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นและได้รับเงินช่วยเหลือนี้บ้างเล็กน้อย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนที่มีรายได้สูงไม่ได้ใช้การย้ายถิ่นชั่วคราวเป็นยุทธวิธีเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งน่าจะเป็นเพราะว่าครัวเรือนเหล่านี้ไม่มีความจำเป็นต้องย้ายถิ่น ในครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับหนึ่งคนจะได้รับเงินช่วยเหลือที่ค่อนข้างมาก แต่ก็ยังไม่มากพอที่จะทำให้รายได้ของครัวเรือนทัดเทียมกับครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่น แต่ถ้ามีผู้ย้ายถิ่นกลับสองคนในครัวเรือน ระดับของเงินช่วยเหลือนี้จะสูงขึ้น จนทำให้ครัวเรือนนี้มีระดับรายได้โดยรวมสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่น ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นสองคนอาจมีแหล่งรายได้ที่สูงอยู่ก่อนแล้ว เช่น มีที่ดินหรือมีแรงงานผู้ใหญ่ และยังพบว่าในครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นตั้งแต่สามคนขึ้นไปไม่ได้ได้รับเงินช่วยเหลือมากกว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเพียงสองคน และยังเป็นครัวเรือนที่มีฐานรายได้ต่ำกว่าด้วย ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าครัวเรือนแบบนี้มีระดับความเกี่ยวพันระหว่างครัวเรือนกับผู้ย้ายถิ่นต่ำ เช่น อาจไม่ใช่บุตรในครัวเรือนหรือไม่ก็เป็นครัวเรือนที่มีบุตรหลายคน

แผนภาพที่ 4.4

รายได้และเงินส่งกลับต่อเดือน จำแนกตามแหล่งรายได้หลักของครัวเรือน

แผนภาพที่ 4.5
รายได้และเงินส่งกลับต่อเดือน จำแนกตามจำนวนของผู้ย้ายถิ่นกลับ

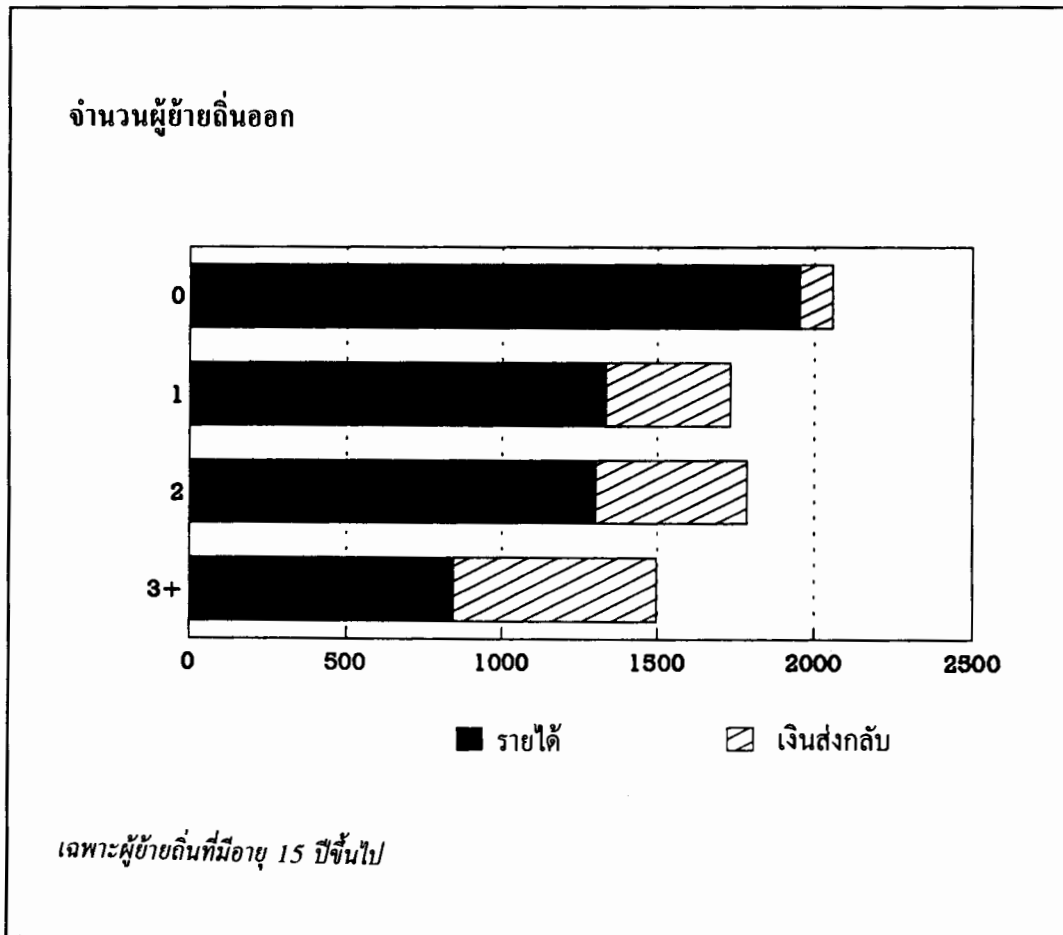

แผนภาพที่ 4.6 แสดงให้เห็นถึงระดับของการช่วยเหลือในครัวเรือนจำแนกตามจำนวนของผู้ย้ายถิ่นออกในช่วงสองปีที่ผ่านมา ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่ามีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันกับผู้ย้ายถิ่นกลับ กล่าวคือ ครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นมีฐานของรายได้สูงที่สุด แต่ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นหนึ่งคนและสองคนมีความแตกต่างกันเล็กน้อย ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นสองคนเริ่มต้นฐานรายได้ที่

ต่ำกว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นคนเดียวเพียงเล็กน้อย แต่กลับได้รับเงินช่วยเหลือที่มากกว่า ซึ่งส่งผลให้ครัวเรือนประเภทนี้มีรายได้โดยรวมสูงกว่าเล็กน้อย ส่วนครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นตั้งแต่สามคนขึ้นไปมีระดับรายได้ต่ำ และแม้ว่าพวกเขาจะได้รับเงินช่วยเหลือนี้มากที่สุด แต่ก็ไม่มากพอที่จะทำให้มีรายได้ใกล้เคียงกับครัวเรือนที่มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกน้อยกว่าได้

แผนภาพที่ 4.6

รายได้และเงินส่งกลับต่อเดือน จำแนกตามจำนวนของผู้ย้ายถิ่นออก

เมื่อเปรียบเทียบผลการศึกษาในแผนภาพที่ 4.5 และ 4.6 พบว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีฐานของรายได้ต่ำกว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับตั้งแต่สองคนขึ้นไป และยังได้รับเงินช่วยเหลือน้อยกว่าด้วย แต่ในครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกหนึ่งคนมีรายได้โดยรวมสูงกว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับแต่ก็เป็นผลเนื่องมาจากมีฐานรายได้เดิมสูงกว่าอยู่ก่อน โดยรวมแล้วปรากฏว่าครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุดคือ ครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นออก และครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับตั้งแต่สองคนขึ้นไป ซึ่งข้อค้นพบนี้ยืนยันว่าครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้เพียงพอมักจะเพิ่มรายได้ด้วย

การย้ายถิ่นตามฤดูกาลหรือการย้ายถิ่นชั่วคราว ในขณะที่ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า ซึ่งอาจเป็นผู้ที่ไม่มีที่ดินหรือไม่มีแหล่งรายได้อื่น มักจะมีสมาชิกย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนเป็นเวลานานกว่า และก็ไม่ได้รับเงินช่วยเหลือในระดับที่มากพอจะช่วยให้พ้นจากภาวะความยากจนได้ ซึ่งในประเด็นนี้จะได้ศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้นถึงปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการย้ายถิ่นและการส่งเงินช่วยเหลือกลับบ้าน โดยที่จะทำการปรับแก้วิธีการคำนวณรายได้ของครัวเรือนใหม่ โดยใช้รายได้ต่อหัวของแต่ละคน (per capita income) และความคุมปัจจัยเรื่องจำนวนผู้ย้ายถิ่นในครัวเรือนและระยะเวลาที่ย้ายไป

4.4 การใช้จ่ายเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น

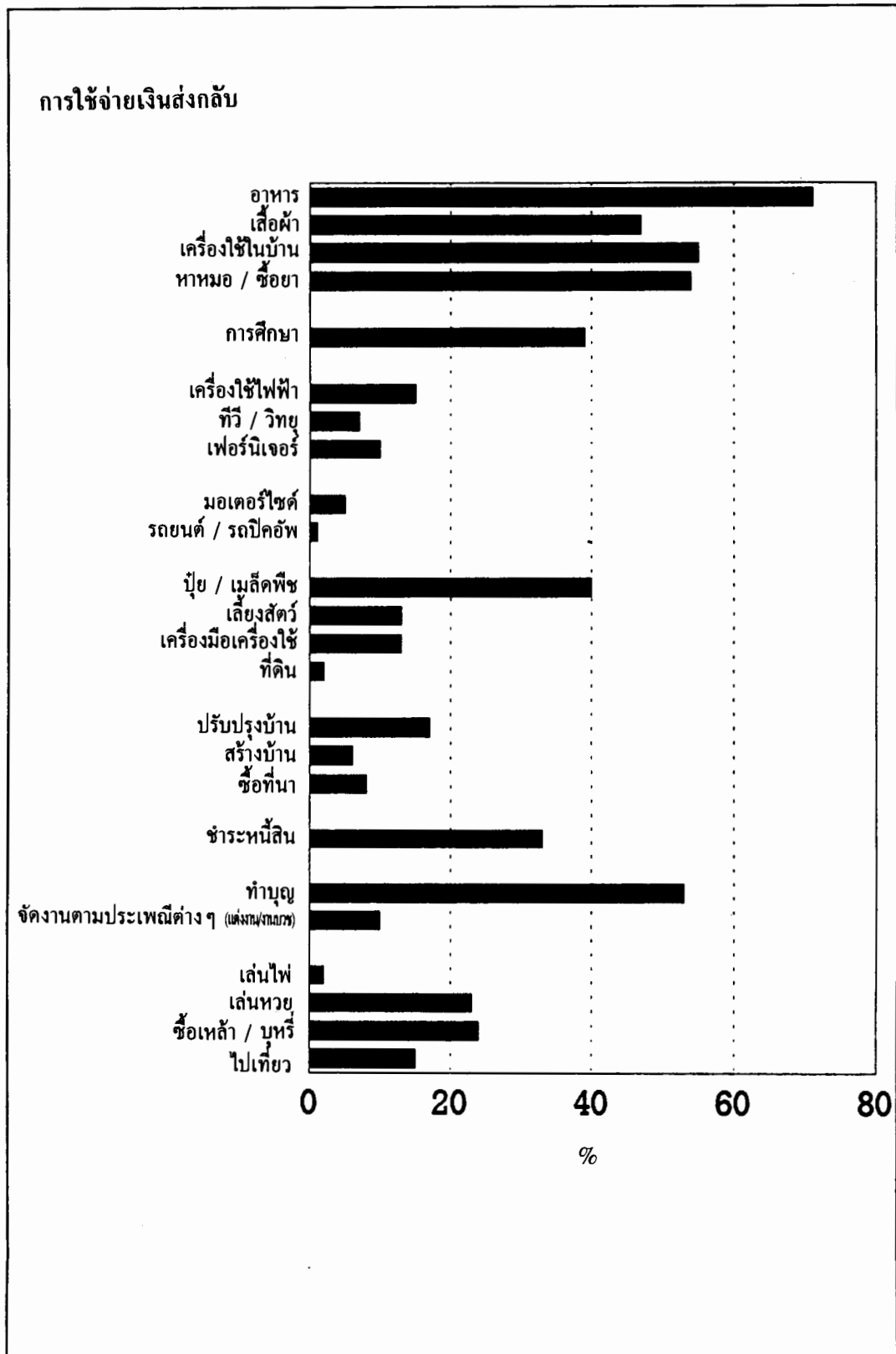
ในการวิจัยครั้งนี้ ทั้งแบบสอบถามในระดับครัวเรือนและระดับบุคคล ได้ถามถึงการที่ครัวเรือนนำเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นไปใช้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาว่าเงินช่วยเหลือเหล่านี้ได้ตอบสนองความต้องการของครัวเรือนหรือไม่อย่างไร ซึ่งผลการศึกษาพบว่า มีครัวเรือนที่ต้องการความช่วยเหลือนี้สูงสุดจำนวนหนึ่งซึ่งไม่อาจจะมีชีวิตรอดได้ถ้าปราศจากรายได้ส่วนนี้ โดยครัวเรือนเช่นนี้จะไม่สามารถซื้อหาอาหารและเครื่องใช้จำเป็นอื่นๆ ได้ ถ้าไม่ได้รับเงินจำนวนนี้ และก็มีครัวเรือนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งผลิตอาหารได้เพียงพอ แต่ต้องการเงินช่วยเหลือนี้เพื่อซื้อสิ่งของที่ต้องชำระด้วยเงินสด เช่น ซื้อปุ๋ย เมล็ดพืช ชำระหนี้สิน จ่ายค่ารักษาพยาบาล หรือลงทุนเพื่อการศึกษาของบุตรในอนาคต และมีบางส่วนที่ใช้เงินนี้เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิต เช่น ซ่อมแซมบ้านหรือซื้อยานพาหนะ และบางครัวเรือนก็อาจใช้เงินนี้ไปในการพักผ่อน และจัดงานพิธีต่าง ๆ หรือซื้อสิ่งของที่ฟุ่มเฟือย

ในการสัมภาษณ์ พนักงานสัมภาษณ์จะอ่านรายการใช้จ่ายต่าง ๆ แก่ผู้ตอบแบบสอบถามในระดับครัวเรือน เพราะพวกเขาอาจนำเงินช่วยเหลือที่เพิ่งตอบว่าได้รับในช่วงสองปีที่ผ่านมาไปใช้ โดยถามว่าพวกเขาได้ใช้เงินไปในกิจกรรมต่าง ๆ ตามรายการเหล่านี้หรือไม่ ส่วนผู้ตอบแบบ

สอบถามระดับบุคคลจะถูกถามเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินที่เขาเป็นผู้ส่งให้ครัวเรือน ถ้าเป็นผู้ย้ายถิ่นกลับก็จะเป็นผู้ตอบคำถามโดยตรง แต่ถ้าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกก็จะให้สมาชิกอื่นตอบแทนว่าได้นำเงินที่ผู้ย้ายถิ่นออกส่งมาให้ไปใช้จ่ายอะไรบ้าง ในคำถามระดับบุคคลยังได้ถามด้วยว่าครัวเรือนจะสามารถซื้อสิ่งของนั้น ๆ ได้เองหรือไม่ ถ้าไม่ได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น รวมทั้งให้ระบุถึงความสำคัญ 3 อันดับแรกของการใช้จ่ายเงินช่วยเหลือนี้

ในแผนภาพที่ 4.7 จะเห็นได้ว่า การใช้จ่ายเงินช่วยเหลือนี้จะหนักไปในทางซื้อสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับครัวเรือน เช่น อาหาร เสื้อผ้าของใช้ในบ้าน พบแพทย์หรือซื้อยารักษาโรค โดยส่วนใหญ่มากกว่า 70% ใช้เงินช่วยเหลือในการซื้ออาหาร รองลงมาใช้เพื่อการศึกษาของตนเองหรือให้การศึกษาแก่บุตร รวมทั้งซื้อปุ๋ยหรือเมล็ดพืชหรือชำระหนี้สิน ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้จะต้องจ่ายในรูปของเงินสด โดยเฉพาะในสองกรณีหลังอาจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเกษตรต่อไป การใช้จ่ายที่พบว่าสูงอีกประเภทหนึ่งก็คือ การทำบุญให้วัด ซึ่งก็ต้องใช้เงินสดเช่นเดียวกัน และหลายครัวเรือนอาจรู้สึกว่าจะจำเป็นต้องแบ่งเงินจำนวนหนึ่งไว้เพื่อทำบุญ และยังพบว่าครัวเรือนมากกว่า 20% ใช้เงินนี้ในการซื้อหอย ซื้อเหล้าหรือบุหรี่ และบางครัวเรือนก็ใช้ซื้อสิ่งของที่ไม่จำเป็น เช่น เครื่องใช้ในบ้านหรือเฟอร์นิเจอร์

แผนภาพที่ 4.7
การใช้จ่ายเงินส่งกลับจากผู้ย้ายถิ่นตามรายงานของครัวเรือน

ในตารางที่ 4.4 ผู้ย้ายถิ่นกลับและผู้ย้ายถิ่นออก จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการที่ครัวเรือนนำเงินช่วยเหลือที่ได้รับไปใช้จ่ายในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งผลการศึกษาคบว่าคล้ายคลึงกันกับคำตอบที่ได้จากข้อมูลในระดับครัวเรือน เพียงแต่ระดับการใช้จ่ายที่ได้จากคำถามระดับบุคคลในหลายรายการนั้นสูงขึ้น โดยผู้ย้ายถิ่นกลับมีแนวโน้มจะรายงานการใช้จ่ายเงินช่วยเหลือในการซื้อสิ่งของต่าง ๆ สูงกว่าครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นออก สิ่งของเหล่านี้ได้แก่ เสื้อผ้า ของใช้ในบ้าน การศึกษา การซ่อมแซมบ้าน ชำระหนี้สิน การทำบุญ การซื้อหอย การซื้อเหล้าหรือบุหรี่ ซึ่งข้อพบนี้อาจเป็นผลจากการที่ผู้ย้ายถิ่นกลับให้เงินสนับสนุนแก่ครัวเรือนสูงกว่าเงินที่ผู้ย้ายถิ่นออกส่งกลับมาให้ หรืออาจเป็นเพราะว่าผู้ย้ายถิ่นกลับให้ความสำคัญกับเงินช่วยเหลือที่ตนเองนำมาให้สูงกว่าครอบครัวที่ได้รับเงินนั้น และในบางกรณีอาจเป็นไปได้ที่ได้นำเอาเสื้อผ้าหรือเครื่องใช้ที่นำมาให้ว่าเป็นของขวัญที่ได้นำกลับมาให้แก่ครัวเรือน

แม้ว่าครัวเรือนที่ตอบว่าได้ใช้เงินที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับมาให้เป็ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนจะมีสัดส่วนที่สูง แต่ก็มีเพียงส่วนน้อยที่ตอบว่า ถ้าปราศจากเงินช่วยเหลือเหล่านี้แล้ว จะไม่สามารถซื้อสิ่งของเหล่านี้ได้ ซึ่งอาจแสดงให้เห็นว่าในกรณีสิ่งของที่จำเป็นเช่นอาหาร ครัวเรือนจะต้องดิ้นรนหาให้ได้แม้จะไม่มีเงินจำนวนนี้มาช่วยเหลือหรือถึงแม้ว่าอาจจะเป็นเรื่องที่ยากลำบากมากก็ตาม ด้วยเหตุนี้แม้ว่าเงินที่ผู้ย้ายถิ่นกลับส่งมาให้อาจถูกใช้ไปเพื่อซื้ออาหาร (94%) ของใช้ในครัวเรือน (79%) และทำบุญ (73%) เป็นจำนวนมาก แต่ครัวเรือนที่ไม่สามารถซื้อสิ่งของเหล่านี้ได้ถ้าปราศจากเงินช่วยเหลือก็มีเพียง 12-14% สิ่งที่ครอบครัวผู้ย้ายถิ่นกลับตอบว่าไม่สามารถซื้อหาได้ถ้าไม่มีเงินจำนวนนี้มากที่สุด คือ การจ่ายหนี้สิน (15%) การซ่อมแซมบ้าน (14%) การซื้อ

เสื้อผ้า (14%) หรือการซื้อปุ๋ยและเมล็ดพืช (13%) การใช้จ่ายเพื่อการศึกษาที่มีจำนวนมากเช่นกัน (10%) ค่าใช้จ่ายเหล่านี้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่แบ่งแยกครัวเรือนที่สามารถซื้อหาเองได้ออกจากครัวเรือนที่ไม่มีความสามารถในการซื้อหาเองได้ ดังนั้นสำหรับผู้ย้ายถิ่นกลับ แม้ว่าครัวเรือนส่วนใหญ่จะใช้จ่ายเงินช่วยเหลือไปเพื่อการดำรงชีพ แต่เงินจำนวนนี้ก็มีผลทำให้เกิดความแตกต่างกันระหว่างครัวเรือนในการใช้จ่ายที่ต้องจ่ายเป็นเงินสด โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก สำหรับผู้ย้ายถิ่นออกก็พบรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน เว้นแต่ว่าการใช้จ่ายเพื่ออาหาร (18%) และยารักษาโรค (13%) จะมีสัดส่วนที่สูงกว่า และดังที่การศึกษาได้ค้นพบแล้วว่า ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกมักจะมีรายได้ต่ำกว่า จึงไม่น่าประหลาดใจที่ครัวเรือนเหล่านี้จะพึ่งพิงเงินช่วยเหลือนี้เพื่อการดำรงชีพของครัวเรือนมากกว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับ

ในอีกด้านหนึ่ง ตารางที่ 4.4 ในสองคอลัมน์สุดท้ายได้แสดงให้เห็นถึงสัดส่วนของผู้ที่ใช้เงินส่งกลับ ซึ่งตอบว่าเงินรายได้ส่วนนี้เป็นสิ่งที่จำเป็น โดยครัวเรือนของผู้ย้ายถิ่นกลับมีสัดส่วนน้อยที่ใช้เงินจากผู้ย้ายถิ่นไปในการซื้อรถจักรยานยนต์ (5%) และพบว่าเกือบ 2 ใน 3 (63%) ของครัวเรือนกลุ่มนี้จะไม่สามารถซื้อสิ่งของนี้ได้ ถ้าไม่มีเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสิ่งของที่ไม่จำเป็นที่ครัวเรือนจำนวนหนึ่งซื้อหาจากเงินของผู้ย้ายถิ่นจะไม่สามารถสำเร็จได้ถ้าปราศจากรายได้ส่วนนี้ เช่น ซื้อรถจักรยานยนต์ ซื้อที่ดิน สร้างบ้านใหม่ หรือเล่นไพ่ แต่ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกมีถึง 1 ใน 3 ที่ใช้จ่ายเงินเพื่อการศึกษา และจะไม่สามารถศึกษาต่อหรือส่งบุตรให้ศึกษาต่อได้ถ้าไม่มีเงินส่วนนี้ นอกจากนี้ยังพบด้วยว่าเกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนจะไม่สามารถซื้อปุ๋ยหรือเมล็ดพืชได้ถ้าไม่มีเงินนี้ และประมาณ 1 ใน 3 ก็จะไม่สามารถชำระหนี้สินได้เช่นกัน

ตารางที่ 4.4: การใช้จ่ายเงินส่งกลับจากผู้ย้ายถิ่นตามรายงานของผู้ย้ายถิ่นกลับ (N=107) และครอบครัว
ของผู้ย้ายถิ่นออก (N=92) ที่ได้รับเงินช่วยเหลือ

สิ่งต่าง ๆ ที่ครัวเรือน ใช้จ่ายจากเงินส่งกลับ	การให้เงิน		ไม่สามารถจัดหาได้เองถ้าไม่มีเงินส่งกลับ			
	ส่งกลับ		รวม		ใช้เงินจากผู้ย้ายถิ่น	
	ผู้ย้ายถิ่น กลับ	ผู้ย้ายถิ่น ออก	ผู้ย้ายถิ่น กลับ	ผู้ย้ายถิ่น ออก	ผู้ย้ายถิ่น กลับ	ผู้ย้ายถิ่น ออก
สิ่งของจำเป็น:						
อาหาร	94	88	12	18	13	20
เสื้อผ้า	68*	53*	14	12	21	23
เครื่องใช้ในบ้าน	79*	65*	12	12	16	19
หาหมอ/ซื้อยา	68	65	12	14	18	22
การศึกษา	56**	39**	10*	13*	18	34
สิ่งของไม่จำเป็น:						
เครื่องใช้ไฟฟ้า	20	15	9	8	48	50
ทีวี/วิทยุ	9	9	4	6	40	63
เฟอร์นิเจอร์	13	8	6	4	46	43
ยานพาหนะ:						
มอเตอร์ไซด์	7	5	5	3	63	75
รถยนต์/ปิกอัพ	2	1	1	0	50	0
การเกษตร:						
ปุ๋ย/เมล็ดพืช	49	39	13	17	27	44
ซื้อ/เลี้ยงสัตว์	16	13	7	3	41	25
ที่ดิน	1	3	1	0	100*	0*
ค่าแรง	6	9	0	1	0	13
สร้างเตียงนา หรือขึงข้าว	8	10	0	2	0	22
บ้าน:						
ปรับปรุง	27**	10**	14**	4**	52	50
สร้างบ้านใหม่	3	5	2	1	67	25
ชำระหนี้สิน	50*	32*	15*	11*	31	36
กิจกรรมต่าง ๆ :						
ทำบุญ	73*	59*	8	9	10	15
จัดงาน (แต่งงาน/งานบวช)	8	12	1	6	13	46
พักผ่อน:						
เล่นไพ่	5	1	5	1	80	100
เล่นหอย	36	24	7*	10*	18	41
ซื้อเหล้า/บุหรี่	40*	21*	10*	7*	26	32
ไปเที่ยว	22	17	5	3	21	20

ค่านัยสำคัญทางสถิติเมื่อวัดด้วยไคสแควร์: ** .01 * .05

เมื่อให้กลุ่มตัวอย่างจัดลำดับความสำคัญของการนำเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นไปใช้ในกิจการต่าง ๆ (ตารางที่ 4.5) ผลปรากฏว่าครัวเรือนที่รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นออกให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในครัวเรือนมากกว่าผู้ย้ายถิ่นกลับ (62% เปรียบเทียบกับ 48%) แต่อย่างไรก็ตาม สัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นกลับและผู้ย้ายถิ่นออกให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในครอบครัว

ที่มีความสำคัญสูงเป็น 3 อันดับแรกนั้น มีความใกล้เคียงกันมาก คือ การลงทุนเพื่อการเกษตร เช่น การซื้อปุ๋ย โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับจะสูงมาก ซึ่งอาจเป็นเพราะเป็นกลุ่มที่ทำงานด้านเกษตรกรรมมากกว่ากลุ่มที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออก นอกจากนี้ รองลงมาคือ ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา การสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือน รวมทั้งการจ่ายหนี้สิน

ตารางที่ 4.5: ลำดับความสำคัญของการใช้เงินส่งกลับในรายการต่าง ๆ จำแนกตามสถานภาพของการย้ายถิ่น

การใช้จ่ายเงินส่งกลับ	ความสำคัญอันดับแรก		ความสำคัญสามอันดับแรก	
	ผู้ย้ายถิ่นกลับ	ผู้ย้ายถิ่นออก	ผู้ย้ายถิ่นกลับ	ผู้ย้ายถิ่นออก
ของใช้จำเป็น	48	62	89	84
การศึกษา	4	4	14	19
ของใช้ไม่จำเป็น	1	0	6	2
พาหนะ	4	2	6	5
ปุ๋ย/เมล็ดพืช	20	14	43	28
ที่อยู่อาศัย	9	8	14	13
ชำระหนี้สิน	8	6	18	11
จัดงานต่าง ๆ	3	2	8	12
พักผ่อน	4	1	6	4
รวม	100	100	*	*
(N)	(106)	(84)	(107)	(92)

4.5 การศึกษาเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการใช้และการพึ่งพิงเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น

ในการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ด้านลึก (in-depth interview) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังของผู้ย้ายถิ่นและครัวเรือนที่พึ่งพิงการช่วยเหลือจากภายนอกครัวเรือนค่อนข้างมาก เมื่อถามผู้ย้ายถิ่นในการสัมภาษณ์ด้านลึกเกี่ยวกับความต้องการของครอบครัวต่อเงินช่วยเหลือที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับและการใช้เงินจำนวนนั้น การศึกษา

ระดับลึกได้ให้คำตอบที่หลากหลาย ซึ่งคำตอบที่ได้ต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการเงินช่วยเหลือที่แตกต่างกัน ครัวเรือนส่วนหนึ่งไม่ได้มีความต้องการพึ่งพิงเงินช่วยเหลือเหล่านี้เลย เพราะมีผู้ย้ายถิ่นบางคนให้ข้อมูลว่าครอบครัวของตนไม่มีความต้องการเงินรายได้เหล่านี้ และเงินที่พวกเขาได้จากการย้ายถิ่นส่วนใหญ่ พวกเขาจะเป็นผู้ใช้จ่ายเงินเหล่านี้เอง และในหลายกรณีก็พบว่า เป็นสมาชิกของครัวเรือนคนอื่น ๆ เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการเลี้ยงดูครัวเรือน ซึ่งในกรณีเหล่านี้พบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้ย้ายถิ่นวัยหนุ่มสาวและเป็นโสด ซึ่งย้ายถิ่นออกจากบ้านเป็นครั้งแรก

ถาม: เมื่อคุณจากบ้านไป ทั้งตอนไปซาอุฯ และกรุงเทพฯ คุณเป็นห่วงครอบครัว ทางนี้ไหม

ตอบ: ไม่

ถาม: ทำไมถึงไม่ห่วง

ตอบ: ก็มันอยู่กับการหาเงินเลี้ยงตัวเอง ไม่มีแม่ แต่เงินจะส่งกลับ คิดว่าพี่ชายคนโตดูแล ครอบครัวได้อยู่แล้ว

ถาม: แสดงว่าคุณคิดว่าพวกเขามีคนดูแลดี

ตอบ: คิดว่าพวกเขาคงห่วงฉันมากกว่า เพราะ ตอนเด็ก ๆ ขี้โรค แล้วก็หุ้มเพื่อย คงกลัวว่างานจะหนักไปสำหรับฉัน

ถาม: คุณส่งเงินมาให้ที่บ้านบ้างไหม จากซาอุฯ หรือจากกรุงเทพฯ

ตอบ: ตอนอยู่ที่ซาอุฯ ฉันส่งเงินทั้งหมดกลับบ้าน พ่อแม่เก็บเงินไว้ให้เพื่อเก็บไว้ทำบ้าน ตอนอยู่กรุงเทพฯ 2 ปี ฉันส่งเงินกลับไม่ถึง 4,000

ถาม: คุณส่งเงินมาทางไปรษณีย์หรือ

ตอบ: ใช่ แต่ไม่มีใครเอาเงินไปใช้เลย เขาเก็บไว้ซื้อเฟอร์นิเจอร์ให้ฉัน ซื้อชุดรับแขกหนึ่งชุด บางทีเขาก็มีปัญหาเรื่องเงิน แต่พ่อแม่มีลูกหลายคนคอยช่วยเหลือ ฉันก็เลยไม่ค่อยต้องห่วงมาก
(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง หย่า)

ถาม: คุณส่งเงินกลับได้มากเท่ากับที่ตั้งใจไว้ไหม

ตอบ: บางทีก็ได้

ถาม: เงินที่คุณส่งมาให้ พ่อเอาไปทำอะไร

ตอบ: พ่อแทบจะไม่เคยใช้เลย

ถาม: เป็นยังงั้นหรือ

ตอบ: ใช่ พ่อเก็บไว้

ถาม (ถามพ่อ): พ่อเอาเงินที่ไหนซื้อข้าวปลา อาหารเลี้ยงครอบครัว

ตอบ (พ่อตอบ): อยู่ที่นี่ไม่ต้องใช้อะไร แค่วันละ 10-20 บาทก็พอแล้ว
(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย โสด)

นอกจากนี้ผู้ย้ายถิ่นคนอื่น ๆ ที่ย้ายถิ่นเพื่อหาเงินส่งกลับ โดยมีจุดประสงค์เฉพาะ เช่น เพื่อเริ่มกิจการของตนเองในกรุงเทพฯ หรือที่บ้านเกิด เพื่อสร้างบ้านใหม่ให้ครอบครัว หรือสร้างบ้านให้กับตนเองในถิ่นฐานเดิม ซึ่งจุดประสงค์เหล่านี้มีทั้งที่เป็นเป้าหมายส่วนตัว และเป้าหมายเพื่อครอบครัว

ตอบ: ฉันส่งเงินกลับไปให้แม่ของแฟนเพื่อซื้อไม้มาสร้างบ้าน

ถาม: แต่ละเดือนส่งเงินประมาณเท่าไร

ตอบ: ถ้าส่งไปให้ซื้อพวกสิ่งก่อสร้าง ก็จะส่งไปปีละ 3 ครั้ง ครั้งละ 3,000 บาท

ถาม: แล้วเวลากลับบ้านเอาเงินกลับไปให้ด้วยหรือเปล่า

ตอบ: ให้ เวลากลับก็เอาไปให้ด้วย

(ผู้ย้ายถิ่นออก เพศหญิง แต่งงานแล้ว)

มีผู้ย้ายถิ่นบางคนที่พิจารณาว่าสมาชิกครอบครัวฝ่ายใดที่ต้องการเงินช่วยเหลือนี้มากที่สุด ยกตัวอย่างเช่น คู่สามีภรรยาหนุ่มสาวหลายคู่ที่ยังไม่มีบุตรกล่าวว่า พวกเขาส่งเงินกลับไปให้พ่อแม่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ซึ่งอาจจะเป็นฝ่ายที่มีความจำเป็นที่สุด หรือพ่อแม่ที่เป็นเจ้าของที่ดินที่ผู้ย้ายถิ่นตั้งใจจะตั้งรกรากอยู่ด้วย แสดงให้เห็นว่าบางครั้งความต้องการของครอบครัวก็อาจจะต้องมาก่อนความต้องการส่วนตัว

ถาม: คุณพอจะบอกได้ไหมว่าทำไมถึงย้ายมาอยู่ที่นี่

ตอบ: คิดว่าถ้ามาทำงานที่นี่และเก็บเงินได้บ้างจะเอาไปเรียนตัดเย็บเพิ่มเติม พอมาถึงกรุงเทพฯ ถ้ามหาวิทยาลัยทำงานอยู่ด้วยกัน เขาบอกว่าค่าเรียนแพงหลายพัน ไม่เหมือนเรียนที่บ้าน เมื่อวานนี้ก็ได้จดหมายจากน้องสาวบอกว่าแม่เขียนจดหมายมาให้เราส่งเงินกลับบ้าน 3 หมื่นบาท เคยบอกพ่อ

แม้ว่าถ้าต้องการก็ให้บอกมา ตอนนี้มีพอมิเงินเก็บอยู่บ้าง แต่จะต้องส่งไปให้แม่ก่อน (ผู้ย้ายถิ่นออก เพศหญิง โสด)

เมื่อถามผู้ย้ายถิ่นเกี่ยวกับความจำเป็นของครอบครัวในการพึ่งพิงรายได้จากผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เห็นว่าจำเป็นเพราะบางอย่างต้องใช้เงินสด หลายคนเห็นว่า เงินนี้ไม่จำเป็นสำหรับค่าใช้จ่ายประจำวันเพราะครอบครัวที่ท้องถิ่นเดิมยังทำการเพาะปลูกอยู่ อย่างน้อยก็มีข้าวกิน แต่เงินช่วยเหลือก็จำเป็นสำหรับการซื้อของที่ต้องใช้เงินสด เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของครัวเรือนตามที่ได้เคยกล่าวไว้แล้วข้างต้น มีผู้ย้ายถิ่นออกบางคนกล่าวว่าพวกเขาส่งเงินกลับบ้านในช่วงฤดูการเพาะปลูกเพื่อให้ครอบครัวนำเงินไปซื้อปุ๋ยหรือสิ่งของที่จำเป็นต่อการเกษตร

ถาม: ถ้าไม่ส่งเงินกลับบ้าน คุณคิดว่าพวกเขาจะอยู่ได้ไหม

ตอบ: ก็อยู่ได้ เพราะว่า (แม่) มีรายได้พิเศษจากการตัดผม ผมส่งเงินไปจ่ายค่าตู้เย็นที่เราซื้อ ถ้าจ่ายหมดแล้วก็ไม่ต้องส่งเงินให้อีก

ถาม: ถ้าเกิดคุณไม่ส่งไปเลยแม้แต่บาทเดียว เขาจะมีปัญหาไหม

ตอบ: โอ้โฮ เกิดปัญหาใหญ่เลย

ถาม: คุณเพิ่งพูดว่าพ่อแม่อยู่ได้ โดยไม่ต้องการความช่วยเหลือจากคุณ

ตอบ: ก็หาได้แค่พอกิน แต่ไม่พอที่จะจ่ายค่าตู้เย็น

ถาม: พวกเขาไม่สามารถซื้อสิ่งของต่าง ๆ ได้หรือ

ตอบ: ไม่ได้เลย เพราะมีพอกินไปวัน ๆ เท่านั้น (ผู้ย้ายถิ่นออก เพศชาย โสด)

ถาม: คุณคิดจะกลับไป (กรุงเทพฯ) ในอีก 2 ปีข้างหน้าหรือ

ตอบ: ใช่ มีโอกาสราว ๆ 70 เปอร์เซ็นต์ที่จะกลับไป ต้องไปหารายได้พิเศษช่วงฤดูแล้ง

ถาม: แล้วกลับมาอีกในช่วงฤดูเพาะปลูกหรือ

ตอบ: ใช่...ถ้าเด็ก ๆ ไปโรงเรียน ผมต้องหาเงินมากขึ้น

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย แต่งงานแล้ว)

สำหรับผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลบางคน เช่น คนที่ย้ายไปจังหวัดอื่นเพื่อตัดอ้อย เป็นพวกที่มีการตกลงจ้างงานกันที่หมู่บ้านเดิมและรับเงินก่อนล่วงหน้า หลังจากนั้นจะคิดค่าจ้างเป็นหน่วยตามจำนวนอ้อยที่ตัดได้ ถ้าคนงานตัดอ้อยไม่ได้เท่ากับจำนวนเงินที่ได้รับไปล่วงหน้า ก็จะต้องกลับมาทำงานต่อในฤดูตัดอ้อยครั้งต่อไป

ถาม: ตอนไปครั้งแรกเดือนเมษา คุณได้รับเงินล่วงหน้าเท่าไร

ตอบ: หนึ่งหมื่นบาท

ถาม: แล้วเดือนเมษารั้งหลังสุดมีล่ะ

ตอบ: ได้ไม่มากกว่า 6 พันบาท เพราะหนี้ปีที่แล้ว ยังไม่ได้จ่ายคืน

ถาม: เขาให้เงินน้อยลงหรือ ถ้าคุณยังไม่จ่ายที่เป็นหนี้คืนให้หมด

ตอบ: ใช่

ถาม: แล้วคุณจ่ายคืนหมดหรือยัง

ตอบ: ยังเลย เพราะหนี้เพิ่มขึ้น ปีนี้เราเอาเงินเขามาอีก

ถาม: อ้อ! เอามาอีกเท่าไร

ตอบ: 2 หมื่น

ถาม: คุณต้องการเงินไปทำไม

ตอบ: ไปซื้อน้ำมันซื้อนี้ แล้วก็ซื้อปุ๋ยใส่ที่นาด้วย

ถาม: แล้วซื้อของมาขายด้วยหรือเปล่า

ตอบ: ไม่มี ซื้อแต่ของกินแล้วก็เสื้อผ้าให้เด็ก ๆ

ถาม: ก็คือค่าใช้จ่ายประจำวัน

ตอบ: ใช่

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย แต่งงานแล้ว)

จะเห็นว่าผู้ย้ายถิ่นคนนี้คิดว่า เขาจะหาเงินได้มากกว่านี้ถ้าย้ายไปทำงานก่อสร้างที่อื่น แต่

ต้องกลับไปตัดอ้อยเพื่อขายให้ที่นี่ อย่างไรก็ตามเงิน 20,000 บาทเป็นเงินจำนวนมากที่จะต้องใช้เวลาหามากกว่าหนึ่งฤดูกาล แม้จะทำงานในเขตเมืองก็ตาม ดังนั้นผู้ย้ายถิ่นคนนี้จึงจะต้องมีหนี้สินไปอีกหลายปี

สำหรับผู้ย้ายถิ่นคนอื่น ๆ ระดับการพึ่งพิงเงินจากผู้ย้ายถิ่นก็เป็นสิ่งที่ล่อแหลมมาก โดยเฉพาะในครัวเรือนที่เงินเลี้ยงดูครอบครัวส่วนใหญ่มาจากสมาชิกครอบครัวที่ย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น ดังที่ได้ให้รายละเอียดแล้วในบทที่ 1 ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการสัมภาษณ์ครัวเรือนหลายครัวเรือนที่อยู่ในสถานการณ์เช่นนี้ ซึ่งได้แก่ครัวเรือนที่มีผู้หญิงซึ่งมีลูกเล็ก ๆ ที่ต้องพึ่งพิงเงินที่สามีส่งกลับมาให้ และครัวเรือนที่ปู่ย่าตายายต้องดูแลหลานซึ่งพ่อแม่ย้ายถิ่นออกไป นอกจากกรณีเหล่านี้ การวิจัยครั้งนี้ยังได้สัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นหลายคนที่มีสมาชิกครอบครัวที่รอเงินช่วยเหลืออยู่ทางบ้าน มีผู้หญิงคนหนึ่งให้สัมภาษณ์เป็นผู้ย้ายถิ่นกลับ ซึ่งสามียังคงอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และเธอก็ตั้งใจที่จะกลับไปอยู่กับสามีเมื่อเขาหาเงินทำได้

ถาม: ถ้าคุณหรือสามีไม่สามารถส่งเงินกลับบ้านได้ เพราะเกิดไม่สบายขึ้นมาจะเกิดอะไรขึ้น

ตอบ: ก็นับเป็นเวรกรรม

ถาม: ของใคร

ตอบ: ของพ่อแม่ฉัน เพราะพวกเขาไม่มีรายได้ เขาจะไม่มีเงินซื้อข้าวกิน

ถาม: เขาหาเงินจากที่อื่นไม่ได้หรือ

ตอบ: แม่พอจะทอผ้าได้ พ่อก็ไปจับปูปลาได้บ้าง (ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศหญิง แต่งงานแล้วแต่สามีไม่ได้อยู่ด้วย)

มีผู้ย้ายถิ่นเพศชายคนหนึ่งที่กลับบ้านในฤดูเพาะปลูกที่ได้รับการสัมภาษณ์ในครั้งนี้อด้วยเช่นกัน

ถาม: ตอนที่คุณจากบ้านไปทำงาน เป็นห่วงครอบครัวไหม

ตอบ: เป็นห่วงมาก ห่วงว่าเขาจะอดตาย ห่วงว่าไม่มีใครช่วยทำงาน แม้ก็แก่แล้วอยู่ที่นี้ไม่มีงานทำ ผมช่วยได้ก็คือส่งเงินกลับบ้าน

ถาม: หมายความว่า ลูกเมียแล้วก็แม่ของคุณทั้งหมดนี้ต้องรอเงินที่คุณส่งมาให้หรือ

ตอบ: ใช่

ถาม: แสดงว่าพวกเขาไม่ได้ทำอะไรทำนา เขาใช้แต่เงินที่คุณส่งมาให้ใช่ไหม

ตอบ: ใช่แล้ว

ถาม: สมมติว่าคุณเกิดไม่สบาย พวกเขาจะช่วยตัวเองได้ไหม

ตอบ: ไม่ได้เลย ต้องไปขอยืมเงินหรือขายของบางอย่างไป

(ผู้ย้ายถิ่นกลับ เพศชาย แต่งงานแล้วแต่คู่สมรสไม่ได้อยู่ด้วย)

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า มีผู้ย้ายถิ่นอีกหลายคนได้ทิ้งพ่อแม่ที่แก่เกินกว่ามีผลกำลังในการทำอะไรทำนาได้ไว้เบื้องหลัง การวิจัยครั้งนี้จึงได้สัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นหลายคนในกรุงเทพฯ ซึ่งได้ทิ้งลูกไว้กับพ่อแม่สูงอายุที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูหลานทั้งหมด

ถาม: จะเกิดอะไรขึ้น ถ้าคุณหยุดส่งเงินไปให้พ่อแม่ คุณคิดว่าพวกเขาจะอยู่ได้ไหม

ตอบ: คิดว่าลำบากมาก คงต้องไปยืมที่โน้นที่นี่เพื่อจ่ายหนี้

ถาม: เขาไม่มีรายได้อื่นที่บ้านเลยหรือ

ตอบ: ไม่มี

ถาม: เขาปลูกข้าวไม่พอกินใช่ไหม

ตอบ: เขาแก่เกินกว่าจะทำนาแล้ว แต่พ่อก็ยังออกไปที่นาทุกวัน

ถาม: เขาพอทำหาเลี้ยงตัวเองได้ใช่ไหม

ตอบ: ไม่พอ เพราะว่าแก่มากแล้ว (ผู้ย้ายถิ่นออก เพศหญิง หย่า)

เมื่อทำการสัมภาษณ์ผู้หญิงในชนบทหลายคนที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากสามี พบว่าผู้หญิงเหล่านี้ไม่มีบทบาทในการตัดสินใจใด ๆ เพราะไม่ได้มีแผนการอย่างอื่นเตรียมไว้ในกรณีที่สามีไม่สามารถส่งเสียครอบครัวได้

ถาม: ถ้าเกิดสามีไม่ส่งเงินมาให้ เพราะว่าป่วยหรือออกจากงาน คุณจะทำอย่างไร

ตอบ: ก็ต้องเลี้ยงตัวเอง อาจจะหางานเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำ

ถาม: คุณทำงานอะไรได้บ้าง

ตอบ: เย็บผ้าได้ แต่ตัดและออกแบบไม่เก่ง (เพศหญิง แต่งงานแล้ว สามีไม่ได้อยู่ด้วย แต่ส่งเงินช่วยเหลือกลับบ้าน)

ถาม: สมมติว่าสามีคุณไม่สบายและหาเงินส่งมาให้ไม่ได้ คุณจะทำอย่างไร

ตอบ: ฉันไม่รู้

ถาม: คุณเคยวางแผนในเรื่องนี้ไหม

ตอบ: ไม่ ไม่เคยเลย

ถาม: ถ้าเกิดเหตุการณ์อย่างนี้ล่ะ คุณจะทำอย่างไร

ตอบ: จะหางานทำ

ถาม: งานชนิดไหน คุณทำงานอะไรได้บ้าง

ตอบ: ฉันจะไปกรุงเทพฯ หางานทำ แต่จะทำงานอะไรเป็นบ้างก็ไม่รู้

ถาม: คุณจะพาลูก ๆ ไปด้วยไหม

ตอบ: ไม่ จะทิ้งไว้ให้อยู่กับยาย

ถาม: คุณเป็นห่วงบ้างไหมว่าสามีจะส่งเงินมาให้หรือเปล่า

ตอบ: เป็นห่วงอยู่เหมือนกัน

ถาม: แล้วอย่างอื่นล่ะ ความประพฤติดังนั้น

ตอบ: ไม่เลย เขาเป็นคนดี ซื่อสัตย์

ถาม: ถ้าเขาอยู่ที่นั่นไปนาน ๆ คุณคิดว่าเขาจะยังส่งเงินมาให้ไหม

ตอบ: ส่งให้แน่ เพราะเขารักลูก ๆ มาก (เพศหญิง แต่งงานแล้ว สามีไม่ได้อยู่ด้วย แต่ส่งเงินกลับบ้าน)

การศึกษาครั้งนี้ยังได้สัมภาษณ์ผู้สูงอายุหลายคนซึ่งต้องดูแลหลาน ๆ เนื่องจากพ่อแม่ได้ย้ายถิ่นไป แม้ว่าสถานการณ์เช่นนี้จะเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นทั่วไปในชนบทอีสาน แต่ก็น่าประหลาดใจที่ว่าในหลาย ๆ กรณี ผู้สูงอายุเหล่านี้ไม่ได้รับเงินช่วยเหลือจากลูก ๆ ตัวอย่างเช่น ผู้สูงอายุชายวัย 77 ปีที่ดูแลหลานต่างพ่อแม่ 2 คน อายุ 7 และ 8 ปี ซึ่งแม่ของหลานคนหนึ่งอยู่บ้านหลังถัดไปแต่ไม่เคยมายุ่งเกี่ยวกับเด็กเลย

ถาม: แม่ของเด็กทำงานอะไร

ตอบ: ไม่ทำอะไรเลย เขาไม่เคยอยู่กับที่ พังพาอะไรไม่ได้

ถาม: แล้วสามีของเธอล่ะ

ตอบ: หนีไปแล้ว ทั้งแต่ลูกไว้ให้ฉัน เขาไปแต่งงานกับคนอื่น

ถาม: แล้วลูกสาวหย่าหรือเปล่า

ตอบ: ใช่ หย่า เขาเป็นคนอย่างนั้นแหละ เค้าได้เลขว่ามันต้องเป็นอย่างนี้

ถาม: เธอกลับมาอนบ้านทุกคืนใช่ไหม

ตอบ: ใช่ แต่ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับ

ถาม: แล้วตอนกลางวัน เธอไปอยู่ที่ไหน

ตอบ: เล่นการพนัน เล่นไพ่ เป็นคนเชื่อถือไม่ได้ติดการพนัน

ส่วนเด็กอีกคนหนึ่งเป็นลูกของลูกชาย

ถาม: ตอนนี้ (ลูกชายของลุง) อยู่ที่ไหน

ตอบ: ไม่เคยได้ข่าว หายไปเลย

ถาม: ทุกวันนี้ ลุงอยู่กับยัง

ตอบ: บางทีก็มีคนใจบุญเอาอาหารมาให้ แล้วเพื่อนบ้านก็ช่วยด้วย

ถาม: แล้วเด็กไปโรงเรียนยังไหม ลุงเอาเงินที่ไหนจ่ายค่าเล่าเรียน

ตอบ: ลุงกู้เงินเอา บางทีก็ยืมจากกองทุนของหมู่บ้าน

ถาม: แล้วลุงจ่ายค่านักเรียน

ตอบ: ก็ทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เผลอ่น แล้วก็เลี้ยงไก่ พอขายได้ตัวละ 50-60 บาท

ถาม: แล้วเงินค่าขนมเด็กล่ะ

ตอบ: ลูกให้ไปโรงเรียนวันละ 2-3 บาท

ถาม: ลูก ๆ ให้เงินลูกเป็นค่าเลี้ยงลูกให้เขาบ้างไหม

ตอบ: ตอนแรก ๆ ก็ให้ แต่ตอนหลังพอแยกทางกับแฟนก็ไม่เคยให้อะไรอีกเลย

ถาม: นานแค่ไหนแล้วที่พวกเขาไม่ให้เงินลูก

ตอบ: สามปี

ส่วนอีกรายหนึ่ง เป็นหญิงชราวัย 65 ปี ที่ต้องดูแลหลาน ๆ 3 คนโดยที่พ่อแม่ของเด็กไม่เคยส่งเลี้ยงดูเลย

ถาม: ลูกสาวชายเอาหลานมาให้ตอนไหน

ตอบ: ตอนเด็กเริ่มเข้า ป.1

ถาม: แล้วเธออยู่ด้วยหรือเปล่า หรือว่าไปเลย

ตอบ: ไปเลย

ถาม: ตอนที่เอาหลานมาให้ เธอบอกว่ายัง

ตอบ: บอกว่า จะฝากหลานไว้เรียนหนังสือ

ถาม: แล้วทั้งเงินไว้ให้หรือเปล่า

ตอบ: ไม่มี เขาว่าเขาไม่มีเงินเลย

ถาม: แล้วเขาคิดว่าจะเอาเงินที่ไหนมาเลี้ยงหลาน

ตอบ: เขาก็ถามเขายังไงล่ะ

ถาม: แล้วเธอตอบว่ายังไง

ตอบ: เขาไม่พูดอะไร เขายกบอกว่าแกคิดว่าฉันจะไปเอาเงินที่ไหนมาเลี้ยงลูกแก

ถาม: แล้วทีนี้เธอว่ายังไง

ตอบ: เขาบอกว่า “ที่ไหนก็ได้” พูดเหมือนกับว่าเงินมันชุกออกมาได้จากในดิน ถ้ายังงั้นเขายกก็ชุกไปนานแล้ว แม่ฉันบอกว่า “ฉันจะไม่ส่งเงินมาให้” แล้วก็ไม่เคยส่งมาเลย

ถาม: แล้วเขายังได้หลานอีกคนนั่งตั้งแต่ตอนที่ยังแบเบาะอยู่

ตอบ: ใช่ เด็กเล็กนิดเดียว แม่ฉันมาทิ้งไว้แล้วก็ไป เขาคิดว่ามั่นคงตายไปแล้ว

ถาม: หลาน ๆ เคยเห็นแม่บ้างไหม

ตอบ: เคยเห็นครั้งหนึ่งที่เขากลับมา แต่เด็ก ๆ ไม่รู้จัก

ถาม: แล้วเธอไม่เคยส่งเงินมาเลยหรือ

ตอบ: ไม่เคยเลย หนีไป ตามแฟนใหม่

แต่ก็มีผู้สูงอายุอีกจำนวนหนึ่งที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากบุตร และหลานที่อยู่ด้วยก็ช่วยดูแลและช่วยทำงานบ้านให้ด้วย

ถาม: เขาคิดว่าจะเลี้ยงหลานสองคนให้โตได้ไหม

ตอบ: ก็ไม่ยาก

ถาม: เด็ก ๆ ชนไหม

ตอบ: ชน

ถาม: เขายเลี้ยงเขามาตั้งแต่เกิดหรือ

ตอบ: ใช่

ถาม: พวกเขาช่วยทำงานบ้านไหม

ตอบ: ช่วยมากทีเดียว

ถาม: แล้วเวลาตาเขาป่วย เขาช่วยพยาบาลไหม

ตอบ: ช่วย

ถาม: แล้วเรื่องเงินทองล่ะ เขายเอามาไหนใช้

ตอบ: อี๋ม เรื่องนี้ แม่กับป้าของเด็กส่งมาให้

ถาม: แล้วถ้าเกิดเขาไม่ส่งมา เขาคิดว่าจะหาเลี้ยงพวกเด็ก ๆ ได้เองไหม

ตอบ: ไม่รู้ว่าจะไปหาเงินยังไง ก็ต้องรอพ่อแม่ (ผู้สูงอายุดูแลหลาน)

ในการศึกษารั้วนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุหลายคน และพบว่าพวกเขาต้องพึ่งพิงลูกคนอื่น ๆ ที่ยังอยู่ในหมู่บ้านค่อนข้างมาก เพราะฉะนั้น ความช่วยเหลือส่วนใหญ่มิได้มาจากพ่อแม่ของเด็กที่พวกเขาต้องเลี้ยงดูอยู่ และพวกเขาจะลำบากมากถ้าลูกคนอื่น ๆ จะไม่ให้การ-

ช่วยเหลือ และเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ย้ายถิ่นหลายคน ที่ให้สัมภาษณ์ไม่ว่าที่อยู่ในกรุงเทพฯ หรือที่ได้ย้าย กลับมาบ้านแล้ว ได้ทิ้งลูก ๆ ไว้ยังถิ่นเดิมและส่ง เงินกลับไปช่วยเหลือ แต่เนื่องจากจำนวนตัวอย่าง ที่สัมภาษณ์มีน้อยราย ในการศึกษาครั้งนี้จึงยังไม่ อาจสรุปได้ว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่ดูแลหลาน ๆ ไม่ได้รับเงินช่วยเหลือจากพ่อแม่ของเด็ก แต่ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในหมู่บ้านตัวอย่างที่ศึกษา พบกรณีเช่นนี้อยู่ทั่วไป ทำให้อาจยืนยันได้ว่า สถานการณ์เช่นนี้ไม่ใช่เรื่องผิดปกติ และในหลาย กรณีความไม่มั่นคงของชีวิตสมรสเป็นเหตุผลที่ทำให้พ่อแม่ทิ้งลูก ๆ ไว้กับปู่ย่าตายายที่อยู่ในชนบท

4.6 สรุป

ผลการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพล้วนยืนยันความสำคัญของเงินที่ผู้ย้ายถิ่นส่ง กลับที่มีต่อครัวเรือนในชนบทภาคอีสาน ครัวเรือน ที่ให้ข้อมูลว่าได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นในช่วงเวลาสองปีหลังจากการวิจัยครั้งแรกมีสัดส่วน ที่สูง โดยได้รับเงินจากหลายวิธีด้วยกัน และมี จำนวนมากที่ได้รับเมื่อสมาชิกครอบครัวกลับมา บ้าน ไม่ว่าจะมาเยี่ยมเยือนหรือกลับมาอยู่เลย ซึ่ง ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์ของ ข้อคำถามที่มักใช้กันในการวิจัยทั่วไปเพื่อคาด- ประเมินรายได้ที่ได้รับจากผู้ย้ายถิ่น นอกจากนี้ ผู้ย้ายถิ่นแต่ละคนที่ให้ข้อมูลว่าได้ส่งเงินกลับบ้าน ก็มีสัดส่วนที่ค่อนข้างสูงเช่นกัน และเป็นดังที่คาด- หวังไว้คือ ผู้ย้ายถิ่นกลับส่งเงินช่วยเหลือกลับบ้าน มากกว่าผู้ย้ายถิ่นออก เพศชายส่งเงินกลับบ้านมากกว่าเพศหญิง ซึ่งอาจเนื่องมาจากว่ามีเพศชายย้าย- ถิ่นเพื่อทำงานมากกว่าเพศหญิง และบุตรสาวที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกก็ส่งเงินกลับบ้านมากกว่าบุตร ชายที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออก ซึ่งข้อค้นพบนี้สอดคล้อง กับผลการศึกษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการ- ส่งเงินกลับบ้านในชนบทไทย

ในการศึกษายังพบอีกว่า เงินช่วยเหลือนี้ มีส่วนสำคัญยิ่งต่อรายได้ของครัวเรือน โดยเฉพาะ

ครัวเรือนที่ทำการเกษตร ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำมี ผู้ย้ายถิ่นในช่วงสองปีที่ผ่านมาสูงกว่ากลุ่มอื่น และ ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกมีระดับรายได้ของครัว- เรือนต่ำที่สุด ดังนั้น แม้ว่าการย้ายถิ่นจะเป็น ยุทธวิธีเชิงเศรษฐกิจในการช่วยเหลือครัวเรือน แต่ ประโยชน์จำนวนมากที่ได้รับก็ยังไม่สามารถช่วย ให้ครอบครัวที่มีผู้ย้ายถิ่นมีฐานะที่ “ทัดเทียม” กับ ครอบครัวที่คาดว่าไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่น ข้อค้นพบ นี้เป็นจริงอย่างมากโดยเฉพาะในครัวเรือนที่มี ผู้ย้ายถิ่นออก ซึ่งน่าจะเป็นเพราะว่าครัวเรือนที่มี ผู้ย้ายถิ่นชั่วคราวมีแหล่งทรัพยากรทางเศรษฐกิจ อื่น ๆ ที่ช่วยตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานใน ครอบครัว ซึ่งเงินสดที่ได้จากการย้ายถิ่นตามฤดูกาลก็อาจมีส่วนช่วยด้วย ในขณะที่ครัวเรือนที่มี ผู้ย้ายถิ่นออกมีความสามารถในการตอบสนอง ความจำเป็นพื้นฐานนี้ต่ำกว่า จึงต้องย้ายถิ่นเป็น ระยะเวลาที่ยาวนานกว่า อย่างไรก็ตาม ข้อถกเถียง นี้ยังต้องการการศึกษาวิเคราะห์ให้ละเอียดยิ่งขึ้น ถึงปัจจัยอื่น ๆ เช่น ครัวเรือนเหล่านี้อาจมีจำนวน สมาชิกที่ช่วยเหลือยุดครอบครัวน้อยกว่าก็เป็นได้

การศึกษาถึงประเด็นการใช้เงินช่วย เหลือที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับให้แก่ครอบครัวทำให้ผล ของการศึกษาข้างต้นมีความชัดเจนยิ่งขึ้น ครัวเรือน ส่วนใหญ่ใช้จ่ายเงินช่วยเหลือนี้ไปในการตอบ- สอนของความจำเป็นพื้นฐาน เช่น อาหารและเสื้อผ้า ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับใช้จ่ายเงินนี้ไปในราย- การสิ่งของที่ฟุ่มเฟือยมากกว่า และครัวเรือนที่มี ผู้ย้ายถิ่นออกเห็นว่าเงินช่วยเหลือนี้จำเป็นสำหรับ การดำรงชีพของพวกเขามากกว่าครัวเรือน ประเภทแรก เงินช่วยเหลือนี้มักถูกใช้เพื่อซื้อของ จำเป็นสำหรับการทำเกษตรกรรม เช่น เชื้อปุ๋ย เมล็ดพืช หรือชำระหนี้สิน การลงทุนเพื่อการศึกษา และการซ่อมแซมบ้านก็มีความสำคัญเช่นกัน การ- ศึกษาเชิงคุณภาพได้สนับสนุนความสำคัญของ ระดับการพึ่งพิงที่ครัวเรือนชนบทมีต่อเงินที่ผู้ย้าย- ถิ่นส่งกลับบ้าน และพบว่ามีความแตกต่างกันอย่าง มาก ผู้ย้ายถิ่นบางคน โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวที่เป็นโสดและจากบ้านเป็นครั้งแรก ไม่ได้คาดหวัง

ว่าจะส่งเงินกลับไปช่วยครอบครัวมากเท่าใดนัก บางคนทำงานเพื่อปรับฐานะของครอบครัว เช่น ซ่อมแซมบ้าน หรือซื้อข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้าน แต่ก็มีหลายคนที่ตระหนักว่าครอบครัวกำลังรอการพึ่งพิงเงินจำนวนนี้เพื่อการดำรงชีวิต ส่วนในกรณีที่สมาชิกครอบครัวพึ่งตัวเองไม่ได้ เช่น เด็ก ๆ และคนที่เลี้ยงดู เช่น แม่ที่สามีย้ายถิ่นหรือผู้สูงอายุที่ต้องดูแลหลาน ๆ ในการศึกษาพบว่าในหลายครัวเรือนไม่เคยได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นเลย หรือได้รับเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ ในระยะแรก ๆ เท่านั้น ซึ่งในกรณีเช่นนี้ การย้ายถิ่นมักจะเกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนในชนบท และความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสของผู้ย้ายถิ่นด้วย

ความตั้งใจย้ายถิ่น

การวิจัยครั้งนี้ได้มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับความตั้งใจที่จะย้ายถิ่นในอีกสองปีข้างหน้า แต่ถามเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในครัวเรือน ณ ช่วงเวลาที่ทำการศึกษา (คือถามผู้ย้ายถิ่นกลับและผู้ที่ไม่ได้ย้ายถิ่น) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจที่มีผลต่อการตัดสินใจที่จะย้ายหรือไม่ย้ายถิ่น โดยเน้นเฉพาะกลุ่มผู้ที่ตั้งใจจะย้ายถิ่น เนื่องจากข้อค้นพบที่ได้จากบุคคลกลุ่มนี้จะยังประโยชน์โดยตรงต่อผู้กำหนดนโยบาย ผู้วางแผนและปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นและกำลังแรงงาน นอกจากนี้ในการวิจัยยังได้เพิ่มคำถามอีก 3 ข้อ เพื่อศึกษากลุ่มคนที่ตั้งใจจะย้ายถิ่นในอีกสองปีข้างหน้า คือคำถามที่เกี่ยวกับเหตุผลในการย้ายถิ่น เหตุการณ์ที่ตัดสินใจจะย้าย และความตั้งใจว่าจะยังคงย้ายอยู่หรือไม่ถ้ารัฐให้เงินสนับสนุนรายเดือนเพื่อไม่ให้ย้ายถิ่น คำถามเหล่านี้จะให้คำตอบจำแนกตามคุณลักษณะทางประชากรสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนของกลุ่มประชากรผู้ตั้งใจจะย้ายถิ่นในอีกสองปีข้างหน้า ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนในการลดหรือแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นซึ่งจะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.1 ความสามารถของคำถามที่ใช้ ในการทำนายความตั้งใจย้ายถิ่น

ในการวิจัยระดับชาติเรื่องการย้ายถิ่นเมื่อปี พ.ศ.2535 ได้มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับความตั้งใจที่จะย้ายถิ่นในอนาคต โดยมีรูปแบบคำถามดังนี้

“ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา คุณเคยคิดจะย้ายออกจากสถานที่นี้หรือไม่”

- ไม่เคย (ข้ามไปถามคำถามต่อไป)
- เคย : ในปัจจุบัน คุณยังต้องการจะย้ายไปจากที่นี่หรือไม่
 - ต้องการ
 - ไม่ต้องการ

คำถามนี้สามารถทำนายการย้ายถิ่นในช่วงปี พ.ศ.2535 ถึง 2537 ซึ่งแสดงผลไว้ในตารางที่ 5.1 โดยตารางในครึ่งบนแรกแสดงค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามประเภทของผู้ย้ายถิ่นที่ตอบคำถามว่าพวกเขากำลังคิดว่าจะย้ายในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาครั้งแรก (คือผู้ที่ตอบรับกับคำถามทั้งสองข้อข้างต้น) โดยภาพรวมพบว่า 16% ของกลุ่มตัวอย่างตอบรับว่าคิดถึงเรื่องการย้ายถิ่น และ 11% หรือ 66% ของประชากรกลุ่มนี้ได้มีการย้ายถิ่นจริง อย่างไรก็ตามในกลุ่มที่เหลืออีก 84% ซึ่งระบุว่าไม่ได้คิดเรื่องการย้ายมีถึง 34% ที่ได้ทำการย้ายถิ่น (40% ของกลุ่มนี้) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าถ้าผลการวิจัยนี้ถูกใช้เพื่อทำนายการย้ายถิ่นระหว่างปี พ.ศ.2535 ถึง 2537 การทำนายจะต่ำกว่าความเป็นจริง 64% (16% กล่าวว่าจะตั้งใจจะย้ายในขณะที่มีการย้ายจริงถึง 44%) แต่ถ้านับเอาความตั้งใจจะย้ายถิ่นรวมไปถึงผู้ที่เคยคิดว่าจะย้ายก่อนหน้าการสำรวจ การคาดประมาณจะต่ำกว่าความเป็นจริงเพียง 27% (กล่าวคือ 32% ระบุว่าเคยคิดเรื่องการย้ายถิ่นในขณะที่มีผู้ย้ายถิ่นจริง 44%)

ตารางที่ 5.1: ความสำเร็จของคำถามเรื่องความตั้งใจย้ายถิ่นปี พ.ศ.2535 ในการทำนายการย้ายถิ่นจริงระหว่างปี พ.ศ.2535-2537

ก. คำถามว่าคิดจะย้ายถิ่นในช่วงปี 2535 หรือไม่

คำตอบในปี 2535	สถานภาพการย้ายถิ่นในปี พ.ศ.2537			
	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	ผู้ย้ายถิ่นกลับ	ผู้ย้ายถิ่นออก	รวม
คิด	5.6	4.0	6.5	16.1
ไม่คิด	50.3	16.1	17.5	83.9
รวม	55.9	20.1	24.0	100.0

ข. คำถามว่าเคยคิดจะย้ายถิ่นในช่วง 3 ปีก่อนปี พ.ศ.2535 หรือไม่

คำตอบในปี 2535	สถานภาพการย้ายถิ่นในปี พ.ศ.2537			
	ผู้ไม่ย้ายถิ่น	ผู้ย้ายถิ่นกลับ	ผู้ย้ายถิ่นออก	รวม
คิด	14.6	7.1	10.2	31.9
ไม่คิด	41.3	13.1	13.8	68.1
รวม	55.9	20.1	24.0	100.0

อาจเป็นไปได้ว่าภาษาที่ใช้ในคำถามดังกล่าวข้างต้นทำให้การทำนายการย้ายถิ่นคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เนื่องจากผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนมากอาจเห็นว่า “การย้าย” ที่ใช้ในคำถามหมายถึงการย้ายที่อยู่อย่างถาวร แม้แต่ผู้ที่ไม่ได้อยู่ในครัวเรือนในการวิจัยเมื่อปี พ.ศ.2537 (ซึ่งถูกนิยามว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกในงานวิจัยนี้) ก็ยังถือว่าอีสานเป็นบ้านที่แท้จริง และการย้ายถิ่นก็เป็นเพียงภาวะชั่วคราวเพื่อหางานทำหรือเพื่อเหตุผลอื่น คำอธิบายนี้น่าจะเป็นไปได้มากเนื่องจากการทำนายการย้ายถิ่นในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกมีความแม่นยำมากกว่ากลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับเล็กน้อย แต่ไม่ว่าด้วยเหตุใดก็ตาม คำถามเกี่ยวกับความตั้งใจจะย้ายในการวิจัยครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ.2537 ก็ได้รับการปรับปรุงใหม่โดยมีข้อคำถามดังนี้

“คุณคิดว่า คุณจะย้ายจากสถานที่นี้ในอีก 2 ปีข้างหน้าไหม เพื่อไปอยู่ที่ตำบลอื่นสักเดือนหรือกว่านั้นเพื่อทำงานหรือเพื่อเหตุผลอื่นไม่ว่าในช่วงฤดูแล้งหรือฤดูอื่น ๆ”

- ย้าย
- ไม่ย้าย
- ไม่เคยคิดเลย

การปรับปรุงคำถามข้างต้นน่าจะช่วยให้การอธิบายการย้ายถิ่นในกลุ่มประชากรนี้มีความแม่นยำมากขึ้น ซึ่งจะได้นำเสนอในตอนต่อไป สำหรับร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่ระบุว่ามีความตั้งใจจะย้ายในช่วงปี พ.ศ.2537-2539 มีจำนวนสูงกว่ามากเมื่อเปรียบเทียบกับผลการวิจัยครั้งก่อน จึงเป็นที่คาดหวังว่าความเข้าใจเกี่ยวกับประชากรที่ระบุว่า

มีความตั้งใจที่จะย้ายถิ่น ที่จะนำเสนอในการศึกษานี้จะช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายสามารถวางแผนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะผู้ที่มีความตั้งใจจะย้ายถิ่นนี้ส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ย้ายถิ่นแบบชั่วคราว

5.2 รูปแบบทางประชากรเศรษฐกิจสังคม ที่เกี่ยวข้องกับความตั้งใจจะย้ายถิ่น

โดยรวมภาพจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า ในจำนวนตัวอย่างที่เป็นผู้ไม่เคยย้ายถิ่นและผู้ย้ายถิ่นกลับเกือบครึ่งหนึ่ง หรือราวร้อยละ 48 มีความตั้งใจที่จะย้ายถิ่นภายในอีกสองปีข้างหน้า ส่วนผู้ที่ไม่ตั้งใจจะย้ายภายในอีกสองปีข้างหน้ามีประมาณ 1 ใน 3 ของตัวอย่างทั้งหมด หรือราวร้อยละ 35 และผู้ที่ไม่เคยคิดเรื่องการย้ายเลยมีเพียงร้อยละ 17 อย่างไรก็ตามดังได้กล่าวแล้วว่า กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งแรกมีจำนวนผู้ย้ายถิ่นในสัดส่วนที่

มากเกินไปความจริง ทำให้ตัวเลขที่ได้อาจไม่เป็นตัวแทนของประชากรในชนบทภาคอีสาน แต่การมีจำนวนผู้ย้ายถิ่นมาก ๆ ในกลุ่มตัวอย่างก็มีข้อดีคือ ทำให้ได้รายละเอียดของผู้ย้ายถิ่นมากขึ้น ซึ่งจะประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายเฉพาะเพื่อประชากรกลุ่มนี้

เมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มผู้ตั้งใจจะย้าย จำแนกตามลักษณะทางด้านประชากรเศรษฐกิจและสังคมแล้วพบว่า ผู้ที่ตั้งใจจะย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ประมาณร้อยละ 60 เป็นผู้ที่อายุน้อย และสัดส่วนของผู้ที่ตั้งใจจะย้ายลดน้อยลงในกลุ่มอายุที่มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มอายุที่มากขึ้นก็มีความตั้งใจที่จะย้ายในสัดส่วนที่สูงไม่น้อย (มากกว่า 40%) ซึ่งจากข้อมูลนี้แสดงให้เห็นได้ค่อนข้างชัดว่าเพศและอายุกับความตั้งใจที่จะย้ายนั้นมีความเกี่ยวเนื่องกันเช่นเดียวกับที่มีต่อการย้ายถิ่นจริง

ตารางที่ 5.2: ความตั้งใจจะย้ายถิ่นในอีก 2 ปีข้างหน้า จำแนกตามคุณลักษณะของบุคคลและครัวเรือน

คุณลักษณะของบุคคลและครัวเรือน	ความตั้งใจย้ายถิ่น			รวม (N)
	ตั้งใจย้าย	ไม่ตั้งใจย้าย	ไม่เคยคิดย้าย	
รวม	48.2	35.1	16.7	100 (442)
เพศ				
ชาย	54.3	28.7	17.0	100 (188)
หญิง	43.7	39.8	16.5	100 (254)
อายุ				
17-24	59.8	29.5	10.7	100 (112)
25-34	45.8	35.1	19.0	100 (168)
35-47	42.6	38.9	18.5	100 (162)
การศึกษา				
ประถม 4 และต่ำกว่าประถม 4	44.9	36.8	18.2	100 (247)
ประถม 5-7	49.0	36.4	14.6	100 (151)
สูงกว่าประถม 7	63.6	20.5	15.9	100 (44)

(ยังมีต่อ)

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะของบุคคลและครัวเรือน	ความตั้งใจย้ายถิ่น			รวม (N)
	ตั้งใจย้าย	ไม่ตั้งใจย้าย	ไม่เคยคิดย้าย	
สถานภาพสมรส				
โสด	59.7	27.8	12.5	100 (72)
สมรส	45.3	37.2	17.5	100 (349)
หม้าย/หย่า/แยก	57.1	23.8	19.0*	100 (21)
อาชีพ (ในปีที่ผ่านมา)				
เกษตรกร	53.1	29.9	17.0	100 (271)
นอกเกษตรกร	37.1	46.7	16.2	100 (105)
ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน	45.5	37.9	16.7	100 (66)
อาชีพ (ในปีที่ผ่านมา)				
เกษตรกร	53.1	29.9	17.0	100 (271)
ทำงานในครอบครัว	31.4	54.3	14.3	100 (35)
รับจ้าง/งานบริการ	41.0	43.6	15.4	100 (39)
ทำงานบริษัท/งานราชการ	38.7	41.9	19.4	100 (31)
ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน	45.5	37.9	16.7	100 (66)
สถานภาพการย้ายถิ่น				
ผู้ไม่ย้ายถิ่น	38.6	41.6	19.8	100 (329)
ผู้ย้ายถิ่นกลับ	76.1	15.9	8.0	100 (113)
รูปแบบครอบครัว				
ครอบครัวเดี่ยว	44.6	37.8	17.6	100 (193)
ครอบครัวขยาย	51.0	32.9	16.1	100 (249)
มีเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปีในครัวเรือน				
ไม่มี	42.5	36.7	20.8	100 (226)
มี	54.2	33.3	12.5	100 (216)
มีเด็กอายุต่ำกว่า 13 ปีในครัวเรือน				
ไม่มี	44.2	39.5	16.3	100 (86)
1-2 คน	48.6	33.8	17.6	100 (290)
3 คนขึ้นไป	51.5	34.8	13.6	100 (66)
มีผู้สูงอายุสูงกว่า 50 ปีในครัวเรือน				
ไม่มี	46.8	36.1	17.2	100 (233)
มี	49.8	34.0	16.3	100 (209)
มีผู้สูงอายุสูงกว่า 60 ปีในครัวเรือน				
ไม่มี	48.0	36.2	15.8	100 (323)
มี	48.7	31.9	19.3	100 (119)

(ยังมีต่อ)

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะของบุคคลและครัวเรือน	ความตั้งใจย้ายถิ่น			รวม (N)
	ตั้งใจย้าย	ไม่ตั้งใจย้าย	ไม่เคยคิดย้าย	
จำนวนผู้พึ่งพิง				
ไม่มี	43.9	42.4	13.6	100 (66)
1-2 คน	48.3	35.1	16.6	100 (259)
3 คนขึ้นไป	50.4	30.8	18.8	100 (117)
มีผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน				
ไม่มี	45.5	37.7	16.8	100 (310)
มี	54.5	28.8	16.7	100 (132)
รายได้รวมของครัวเรือนต่อเดือน				
ต่ำกว่า 1,000	58.4	31.2	10.4	100 (125)
1,000 - 2,000	53.8	29.2	17.0	100 (106)
2,001 - 4,000	41.2	40.2	18.6	100 (102)
มากกว่า 4,000	37.6	40.4	22.0	100 (109)
แหล่งสำคัญของรายได้ครัวเรือน				
งานเกษตร	50.8	34.1	15.0	100 (246)
รับค่าจ้างงานนอกเกษตร	45.4	33.0	21.6	100 (97)
งานอื่นๆ	44.4	39.4	16.2	100 (99)
จำนวนที่ดินในครอบครองของครัวเรือน				
ไม่มี	44.9	39.7	15.4	100 (78)
1 - 10 ไร่	50.0	36.8	13.2	100 (114)
11 - 20 ไร่	47.5	31.1	21.3	100 (122)
มากกว่า 20 ไร่	49.2	34.4	16.4	100 (128)

* จำนวนน้อยกว่า 5 ราย

เมื่อพิจารณาในด้านการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษา มีความตั้งใจที่จะย้ายถิ่นภายในอีกสองปีข้างหน้าถึงร้อยละ 60 ในขณะที่กลุ่มที่มีการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า มีความตั้งใจจะย้ายถิ่นเพียงร้อยละ 46 ซึ่งจากข้อมูลที่ได้นี้แสดงให้เห็นว่าผู้มีการศึกษาสูงมีความตั้งใจที่จะย้ายถิ่นมากกว่าผู้มีการศึกษาน้อย และแสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้ที่ตั้งใจย้ายว่ามีการเลือกสรร (selectivity) นอกจากนี้ผู้ที่เป็นโสด หม้าย หย่า และแยก ก็มีความตั้งใจที่จะ

ย้ายมากกว่าผู้ที่สมรส ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในกลุ่มของผู้ที่ตั้งใจจะย้ายถิ่นนั้นส่วนใหญ่คือผู้ที่ไม่มีพันธะผูกพัน ไม่มีคู่สมรส และไม่มียารักของตนเอง

สำหรับลักษณะอาชีพกับความตั้งใจที่จะย้ายถิ่นพบว่า ผู้ที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา มีสัดส่วนของผู้ที่ตั้งใจจะย้ายมากที่สุดคือร้อยละ 53 รองลงมา คือ ผู้ที่ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน เช่น เป็นแม่บ้าน นักเรียน ผู้สูงอายุ

คนพิการ เป็นต้น และรองลงมาอีกเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เช่น รับจ้าง เป็นแรงงาน เป็นลูกจ้าง ทำงานบริการ เป็นต้น และเมื่อพิจารณาสถานภาพการย้ายถิ่น พบว่า ผู้ย้ายถิ่นกลับ (return migrants) มีความตั้งใจจะย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่ไม่เคยย้ายถิ่นเลยในช่วงสองปีที่ผ่านมา ซึ่งตรงจุดนี้แสดงให้เห็นว่าผู้ที่มีประสบการณ์การย้ายถิ่นมาแล้ว มีความตั้งใจที่จะย้ายมากกว่าผู้ที่ไม่เคยย้ายถิ่นเลย หรือเคยย้ายแต่ย้ายมานานแล้ว ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะผู้ที่เคยย้ายถิ่นนั้นมักจะมีเครือข่ายทางสังคมอยู่แล้ว เช่น ญาติ หรือเพื่อนฝูงในถิ่นปลายทางตลอดไปจนถึงแหล่งงานด้วย ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ผู้ย้ายถิ่นกลับเหล่านี้คำนึงถึงการย้ายถิ่นครั้งต่อไป

ส่วนในเรื่องโครงสร้างของครอบครัวกับความตั้งใจที่จะย้ายนั้นพบว่า ผู้ที่มีลักษณะครอบครัวเป็นแบบครอบครัวขยาย มีความตั้งใจจะย้ายถิ่นมากกว่าผู้มีลักษณะครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว (ร้อยละ 51 และ 45 ตามลำดับ) นอกจากนี้ยังพบว่ามีความตั้งใจย้ายถิ่นในครอบครัวที่มีเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี มากกว่าครอบครัวที่ไม่มีเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี (ร้อยละ 54 และ 43 ตามลำดับ) เมื่อพิจารณาถึงจำนวนเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 13 ปีที่อยู่ในครัวเรือนของผู้ให้สัมภาษณ์ก็พบผลในทำนองเดียวกันคือ ร้อยละของผู้ที่ตั้งใจจะย้ายเพิ่มขึ้นตามจำนวนเด็กอายุต่ำกว่า 13 ปีที่อยู่ด้วยกัน ซึ่งตรงจุดนี้แสดงให้เห็นว่าขนาดของครอบครัวจำนวนเด็กที่เป็นภาระมีส่วนเกี่ยวข้องกับความตั้งใจที่จะย้ายถิ่น เพราะสิ่งเหล่านี้แสดงถึงภาระที่จะต้องรับผิดชอบ นอกจากจะพิจารณาถึงโครงสร้างของครอบครัวและเด็กที่ต้องเป็นภาระพึ่งพิงแล้ว ที่ขาดไม่ได้ในปัจจุบันที่ต้องนำมาพิจารณาด้วยคือผู้สูงอายุ เพราะผู้สูงอายุถือเป็นภาระของครอบครัวที่จะต้องเลี้ยงดูและเอาใจใส่นานยิ่งขึ้นไปกว่าเด็ก ผลจากการศึกษาพบว่า เมื่อนิยามให้ผู้สูงอายุหมายถึงผู้มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุมีความตั้งใจจะย้ายถิ่นมากกว่าครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุเพียงเล็กน้อย กล่าวคือ ร้อยละ 50 และ

47 ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาผู้สูงอายุโดยนับจากบุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ยิ่งไม่พบว่ามีความแตกต่างกันในเรื่องความตั้งใจที่จะย้ายถิ่นระหว่างครอบครัวที่มีผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปกับครอบครัวที่ไม่มีผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งตรงจุดนี้แสดงให้เห็นว่าการมีบุคคลที่เป็นภาระอยู่ในครัวเรือนมาก อาจมีผลทำให้เกิดความตั้งใจในการที่จะย้ายมากด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว ขณะเดียวกันการที่มีบุคคลที่เป็นภาระอยู่ในครัวเรือนมากก็อาจมีผลทำให้ไม่คิดที่จะย้ายเลยก็ได้ เพราะต้องอยู่ดูแลผู้เป็นภาระ ไม่สามารถทอดทิ้งไปได้ และหากจะเปรียบเทียบภาระจากการมีเด็กกับภาระจากการมีผู้สูงอายุในครัวเรือนต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น จะเห็นว่าการมีเด็กอยู่ในครัวเรือนเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดความคิดที่จะย้ายถิ่นมากกว่าการมีผู้สูงอายุอยู่เล็กน้อย

ส่วนเรื่องของความตั้งใจในการย้ายถิ่นกับการที่มีผู้อยู่ในครัวเรือนเดียวกันได้ย้ายออกไปทำงานยังที่อื่น พบว่ามีความเกี่ยวเนื่องกันคือ ในกลุ่มที่มีคนในครัวเรือนเดียวกันย้ายออกไปอยู่หรือทำงานที่อื่นมีสัดส่วนของผู้ที่ตั้งใจจะย้ายถิ่นมากกว่ากลุ่มที่ไม่มีคนในครัวเรือนย้ายออกไปอยู่หรือไปทำงานที่อื่นเลย ซึ่งการที่มีคนในครัวเรือนเดียวกันย้ายออกไปอยู่หรือไปทำงานที่อื่นอาจถือเป็นปัจจัยสนับสนุน หรือเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความตั้งใจที่จะย้ายในอนาคต เพราะอย่างน้อยผู้ที่ตั้งใจจะย้ายก็มีรูทางในถิ่นที่ตั้งใจจะย้ายไป หรืออาจย้ายไปอยู่ดินเดียวกันกับคนในครอบครัวที่ย้ายไปก่อน เพราะจะมีข้อมูลข่าวสารที่ได้รับในเรื่องแหล่งงาน รายได้ ค่าใช้จ่าย ที่อยู่อาศัย ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะอำนวยความสะดวกในการย้ายมากกว่าผู้ที่ไม่มีคนในครัวเรือนเดียวกันย้ายไปอยู่ที่อื่นเลย

ในเรื่องรายได้ของครัวเรือนอันเป็นปัจจัยบ่งบอกถึงสภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำจะมีความตั้งใจย้ายถิ่นสูงกว่าครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่า ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนของผู้ตั้งใจที่จะย้ายถิ่นลดลงเรื่อย ๆ ในกลุ่มที่

มีรายได้ครัวเรือนสูงขึ้น โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่าความยากจนเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งมีแรงผลักดันให้คนเกิดความคิดที่จะย้ายถิ่น และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมักเป็นความคาดหวังของผู้คิดจะย้ายถิ่นทุกคน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนพบว่า ผู้ที่มีรายได้หลักของครัวเรือนมาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีความตั้งใจที่จะย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่มาจากครัวเรือนที่มีรายได้หลักมาจากงานอาชีพอื่น ๆ ซึ่งผลการศึกษานี้มีความสอดคล้องกับรายได้ของครัวเรือนที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นการศึกษาในอนาคตจึงควรใช้เทคนิคการวิเคราะห์ตัวแปรหลายตัว เพื่อศึกษาอิทธิพลของตัวแปรต่าง ๆ ข้างต้นด้วย

5.3 เหตุผลที่ตั้งใจจะย้ายถิ่น

เมื่อพิจารณาเหตุผลที่ตั้งใจจะย้ายในอีกสองปีข้างหน้าพบว่า 89% ของกลุ่มตัวอย่างตั้งใจที่จะย้ายเพื่อหางานทำ หรือไม่ก็เพราะไม่มีงานให้ทำในหมู่บ้าน (ตารางที่ 5.3) กลุ่มที่เหลือ (ประมาณ 11%) ตั้งใจที่จะย้ายด้วยเหตุผลอื่น เช่น ติดตามครอบครัวหรือเพื่อการศึกษา แต่ในกลุ่มที่ให้เหตุผลอื่น ๆ นั้นมีจำนวนน้อย ในกลุ่มนี้ 7% (N = 14) ให้เหตุผลว่าเบื่องานหรือเบื่อบ้าน 2% ตั้งใจที่จะย้ายเพื่อการแต่งงานหรือเพื่อการศึกษา (แต่ละคำตอบมีผู้ตอบ 4 คน) ส่วนผู้ให้เหตุผลอื่น ๆ มีจำนวนน้อยเกินกว่าจะแจกแจงรายละเอียดได้

ตารางที่ 5.3: เหตุผลที่ตั้งใจจะย้ายถิ่นจำแนกตามคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง

คุณลักษณะของผู้ตั้งใจจะย้ายถิ่น	เหตุผลที่ตั้งใจจะย้ายถิ่น		รวม (N)
	หางานทำ/ไม่มีงานให้ทำในหมู่บ้าน	เหตุผลอื่น	
รวม	88.7	11.3	100 (213)
เพศ			
ชาย	87.3	12.7	100 (102)
หญิง	90.1	9.9	100 (111)
อายุ			
17-24	79.1	20.9	100 (67)
25-34	92.2	7.8	100 (77)
35-47	94.2	5.8*	100 (69)
การศึกษา			
ประถม 4 และต่ำกว่าประถม 4	92.8	7.2	100 (111)
ประถม 5-7	89.2	10.8	100 (74)
สูงกว่าประถม 7	71.4	28.6	100 (28)
สถานภาพสมรส			
โสด	67.4	32.6	100 (43)
สมรส	94.3	5.7	100 (158)
หม้าย/หย่า/แยก	91.7	8.3*	100 (12)
อาชีพ (ในปีที่ผ่านมา)			
เกษตร	92.4	7.6	100 (144)
นอกภาคเกษตร	84.6	15.4	100 (39)
ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน	76.7	23.3	100 (30)

* จำนวนน้อยกว่า 5 ราย

นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้หญิงตั้งใจจะย้ายถิ่นเพื่อหางานทำมากกว่าผู้ชายเล็กน้อย ผู้ที่มีอายุมากกว่าตั้งใจจะหางานทำมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า และผู้ที่มีการศึกษาค่ำกว่าตั้งใจจะย้ายถิ่นเพื่อหางานทำสูงกว่าผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่า เมื่อพิจารณาสถานภาพการสมรสพบว่า ผู้ที่ตั้งใจจะย้ายถิ่นเพื่อหางานทำเป็นผู้ที่แต่งงานแล้วหรือเป็นหม้าย หย่า แยกมากกว่าคนโสด ซึ่งตั้งใจจะย้ายเพื่อเหตุผลอื่นมากกว่า เช่น เบื่อบ้านหรือต้องการหาประสบการณ์ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยด้านสถานภาพสมรสมีความสัมพันธ์กับปัจจัยเรื่องอายุด้วยเนื่องจากคนโสดมีแนวโน้มจะมีอายุน้อยกว่า และผู้ที่ทำงานในภาคเกษตรกรรมตั้งใจที่จะย้ายถิ่นเพื่อหางานทำมากกว่าผู้ที่ทำงานนอกภาคเกษตรกรรมและผู้ที่ไม่ได้อยู่ในกำลังแรงงาน

5.4 ฤดูกาลที่ตั้งใจจะย้ายถิ่น

เนื่องจากการย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯ ในช่วงฤดูแล้งเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในการเก็บข้อมูลจึงตั้งคำถามถึงฤดูกาลที่ต้องการจะย้ายตารางที่ 5.4 แสดงให้เห็นว่ากลุ่มที่ตั้งใจจะย้ายส่วนใหญ่ (70%) ตั้งใจที่จะย้ายในช่วงฤดูแล้งมากกว่าช่วงฤดูกาลอื่น ๆ และต้องการจะย้ายไปเพื่อทำงาน โดยในกลุ่มของผู้ที่ตั้งใจจะย้ายในช่วงฤดูแล้งนั้น มีสัดส่วนของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีอายุ 25 ปีขึ้นไป คิดจะย้ายไปในช่วงฤดูแล้งมากกว่าคนในวัยเด็ก (อายุ 17-24 ปี) และคนที่มีการศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาหรือต่ำกว่าต้องการย้ายไปในช่วงฤดูแล้งมากกว่าคนที่มีการศึกษาสูง นอกจากนี้ผู้ที่สมรสหรือผู้ที่เป็นหม้าย หย่า และแยก มีความต้องการที่จะย้ายไปในช่วงหน้าแล้งมากกว่าผู้ที่เป็นโสด

ผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรมมีสัดส่วนของผู้ที่ต้องการย้ายในช่วงฤดูแล้งมากกว่าผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและผู้ที่ไม่ได้ทำงาน นอกจากนี้ผู้ตั้งใจจะย้ายถิ่นในช่วงฤดูแล้งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่เคยย้ายถิ่นในช่วงสองปีที่ผ่านมา หรือเคยย้ายแต่ก็ย้ายมานานแล้วมากกว่าผู้ย้ายถิ่นกลับ ซึ่งอาจจะเพียงกลับมาเยี่ยมบ้านชั่วคราวและกลับออกไปใหม่โดยไม่ได้เกี่ยวข้องกับฤดูกาล เมื่อพิจารณาถึงแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนพบว่าผู้ที่ครัวเรือนมีรายได้หลักจากงานรับจ้างที่ไม่ใช่แรงงานเกษตรกรรมมีสัดส่วนของผู้ที่ตั้งใจจะย้ายถิ่นในช่วงฤดูแล้งสูงกว่ากลุ่มอื่น ๆ

5.5 ผลกระทบของโครงการของรัฐต่อการลดการย้ายถิ่นตามฤดูกาล

เนื่องจากในปี พ.ศ.2536 กระทรวงแรงงานและสวัสดิการได้ประกาศนโยบายเพื่อลดอัตราการย้ายถิ่นตามฤดูกาลโดยเฉพาะการย้ายถิ่นที่มุ่งสู่กรุงเทพฯ โดยการจ่ายค่าแรงวันละ 50 บาท ให้แก่สมาชิกหนึ่งคนในครัวเรือนชนบท เพื่อให้เข้ารับการอบรมในหมู่บ้านและยินยอมที่จะไม่ย้ายถิ่น การวิจัยครั้งนี้จึงได้ศึกษาผลกระทบของโครงการดังกล่าว โดยถามกลุ่มตัวอย่างที่ระบุว่าตั้งใจจะย้ายถิ่นในฤดูแล้งว่าจะยังคงย้ายถิ่นหรือไม่ ถ้ามีรายได้เดือนละ 1,200 บาท (โดยคำนวณจากรายได้ 50 บาทเป็นเวลา 24 วันทำงาน โดยประมาณต่อเดือน) ผู้ที่ยืนยันว่าจะยังคงย้ายถิ่นอยู่จะถูกถามต่อไปว่าถ้ามีรายได้เพิ่มเป็น 1,800 บาทต่อเดือน (คำนวณจากอัตราวันละ 75 บาท) จะยังคงย้ายถิ่นหรือไม่ ผลจากการศึกษาที่ได้จากข้อคำถามเหล่านี้จะสามารถชี้ให้เห็นว่าการเพิ่มค่าแรงจะสามารถลดความตั้งใจในการย้ายถิ่นของชาวชนบทอีสานได้หรือไม่เพียงไร

ตารางที่ 5.4: ฤดูกาลที่ตั้งใจจะย้ายถิ่น จำแนกตามคุณลักษณะของบุคคลและครัวเรือน

คุณลักษณะของบุคคลและครัวเรือน	ฤดูกาล		รวม (N)
	ฤดูแล้ง	ฤดูอื่น ๆ	
รวม	69.9	30.1	100 (206)
เพศ			
ชาย	66.3	33.7	100 (98)
หญิง	73.1	26.9	100 (108)
อายุ			
17-24	65.6	34.4	100 (64)
25-34	73.0	27.0	100 (74)
35-47	70.6	29.4	100 (68)
การศึกษา			
ประถม 4 และต่ำกว่าประถม 4	72.7	27.3	100 (110)
ประถม 5-7	72.2	27.8	100 (72)
สูงกว่าประถม 7	50.0	50.0	100 (24)
สถานภาพสมรส			
โสด	53.7	46.3	100 (41)
สมรส	74.8	25.2	100 (155)
หม้าย/หย่า/แยก	60.0	40.0*	100 (10)
อาชีพ (ในปีที่ผ่านมา)			
เกษตรกร	73.4	26.6	100 (143)
นอกภาคเกษตร	63.6	36.4	100 (33)
ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน	60.0	40.0	100 (30)
อาชีพ (ในปีที่ผ่านมา)			
เกษตรกร	73.4	26.6	100 (143)
ทำงานให้ครอบครัว	72.7	27.3*	100 (11)
แรงงาน/บริการ	64.3	35.7	100 (14)
ถูกจ้าง	50.0	50.0*	100 (8)
ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน	60.0	40.0	100 (30)
สถานภาพการย้ายถิ่น			
ผู้ไม่ได้ย้ายถิ่น	73.0	27.0	100 (126)
ผู้ย้ายถิ่นกลับ	65.0	35.0	100 (80)
แหล่งสำคัญของรายได้			
งานเกษตร	68.0	32.0	100 (122)
รับจ้าง	79.1	30.9	100 (43)
อื่น ๆ	65.9	34.1	100 (41)

* จำนวนน้อยกว่า 5 ราย

ผลจากการศึกษา ซึ่งแสดงในตารางที่ 5.5 ได้จากข้อมูลที่มีการปรับแล้ว (weighted data) เพื่อให้สัดส่วนประชากรสามารถเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างจากชนบทภาคอีสานได้ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่ถูกคัดเลือกในปี พ.ศ.2535 มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นในสัดส่วนที่มากเกินไป ดังที่ได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ 1 แต่อย่างไรก็ตาม การวิจัยพบว่าใน 25% ของกลุ่มตัวอย่างที่ระบุว่าจะตั้งใจจะย้ายถิ่นในฤดูแล้ง มีเพียง 4% เท่านั้นที่ยังคงตั้งใจจะย้ายถิ่นถ้ามีรายได้เดือนละ 1,200 บาท ซึ่งแสดงให้เห็นว่า 21% ของประชากรได้รับผลกระทบจากโครงการนี้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ 85% ของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลจะไม่ย้ายถิ่น การเพิ่มรายได้อีก 600 บาท (หรือ 1,800 บาทต่อเดือน) มีผลกระทบน้อยมาก มีเพียง 1% ของประชากรหรือเพียง 5% ของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่จะเปลี่ยนใจเมื่อมีรายได้เพิ่มอีก 600 บาท (ดูภาพที่ 5.1) ผลการศึกษานี้อาจอธิบายได้ว่าผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลส่วนใหญ่ไม่คิดว่าพวกเขาจะทำรายได้เกินกว่า 50 บาทต่อวันในถิ่นปลายทาง (ส่วนใหญ่หมายถึงกรุงเทพฯ) เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายในการย้ายถิ่นและการอยู่อาศัยในถิ่นใหม่ และจากผลการศึกษาในเรื่องเงินที่ส่งกลับบ้าน (ในบทที่ 4) ซึ่งพบว่าค่าเฉลี่ยของเงินที่ส่งกลับบ้านน้อยกว่า 5,000 บาทต่อปี ซึ่งตรงจุดนี้สามารถช่วยสนับสนุนค่าอธิบายข้างต้นได้ ดังนั้นเมื่อพิจารณาเชิงนโยบายแล้วการกำหนดรายได้วันละ 50 บาท น่าจะเกิดประสิทธิภาพมากกว่า แต่ก็มีความเป็นไปได้ว่าด้านนโยบายนี้ให้สิทธิแก่สมาชิกเพียงหนึ่งคนในครัวเรือนเดียวกัน สมาชิกคนอื่นๆ ก็ยังอาจเลือกที่จะย้ายถิ่น

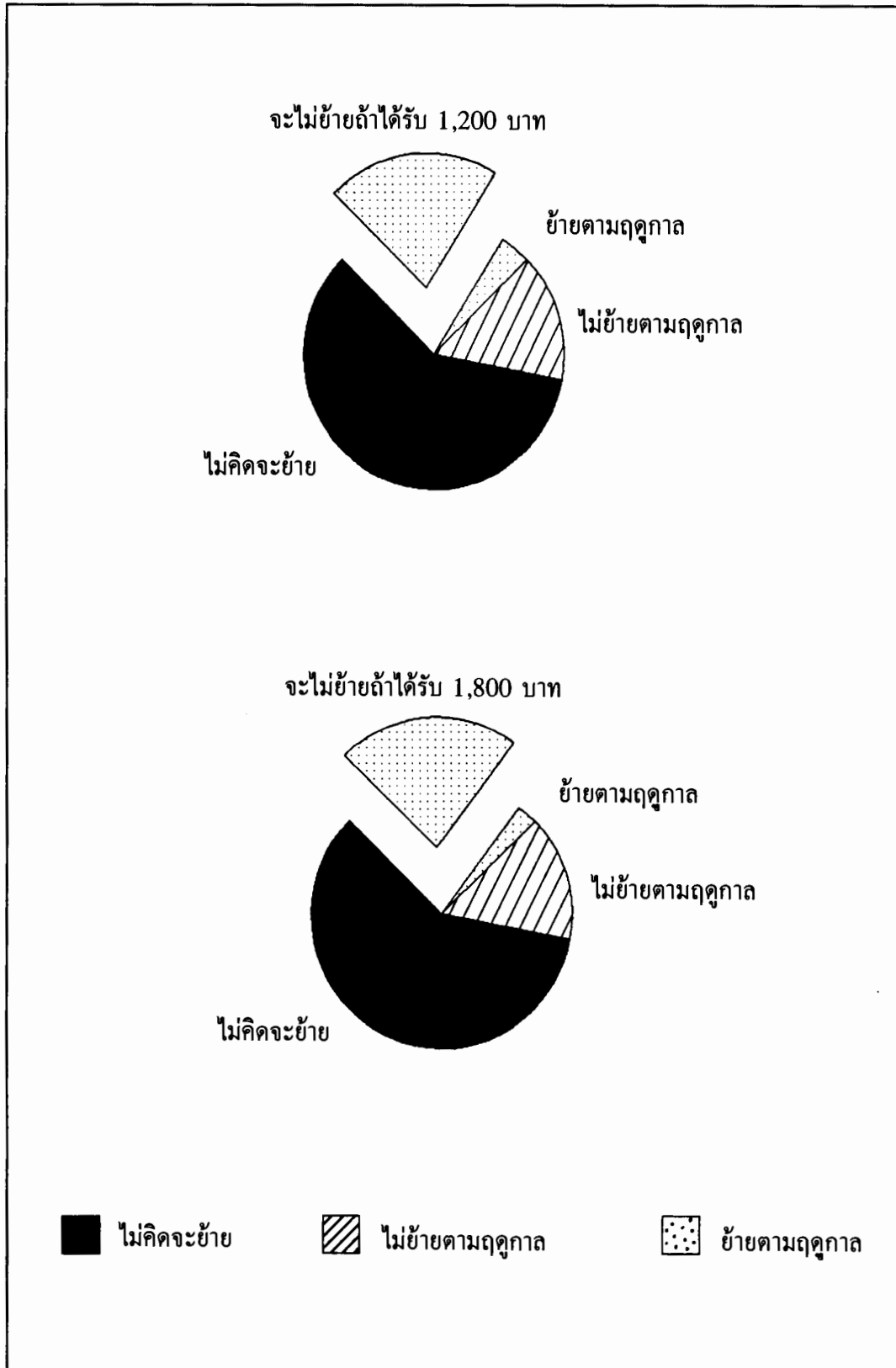
การที่จะช่วยให้การดำเนินโครงการของรัฐในเรื่องนี้เกิดประสิทธิภาพ การศึกษาผู้ย้ายถิ่นที่น่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการนี้มากที่สุด จะช่วยให้เกิดความเข้าใจในเรื่องนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่นแม้ว่าผู้หญิงตั้งใจจะย้ายถิ่นในฤดู-

แล้งน้อยกว่าผู้ชาย (22% เปรียบเทียบกับ 30% ในเพศชาย) แต่ผู้หญิงจำนวนมากกว่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการนี้ (88% ของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลเพศหญิงเปรียบเทียบกับ 81% ของเพศชายในกลุ่มเดียวกัน) (ดูแผนภาพที่ 5.2) แต่ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลเพศชายเปลี่ยนใจมากกว่าถ้ารายได้เพิ่มเป็น 1,800 บาทต่อเดือน (7% ต่อ 4%) ซึ่งอาจเนื่องจากพวกเขาได้รับค่าจ้างที่สูงกว่า เช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่างอื่น ๆ ที่สามารถทำรายได้สูงกว่ากลุ่มอื่น เช่นผู้มีการศึกษาสูงกว่า จากการศึกษพบว่าผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาสนใจไม่ย้ายถิ่นถ้ามีรายได้ 1,200 บาทต่อเดือน สูงกว่าผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่า (86% เปรียบเทียบกับ 77%) และถ้ารายได้เพิ่มเป็น 1,800 บาท พวกเขาจะเปลี่ยนใจมากกว่าเล็กน้อย (6% และ 5%) ผู้ที่สมรสแล้วและผู้สมรสใหม่ได้รับผลกระทบมากกว่าคนโสด เช่นเดียวกับผู้ทำงานในภาคเกษตรกรรมดังที่ได้เห็นในบทก่อน ๆ ว่า ครัวเรือนเหล่านี้ต้องพึ่งพิงเงินที่ผู้ย้ายถิ่นนำกลับมาให้มาก ข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ ผู้ที่ไม่ได้ย้ายถิ่นในช่วงสองปีที่ผ่านมายินยอมที่จะไม่ย้ายถิ่นถ้ามีรายได้เดือนละ 1,200 บาทมากกว่าผู้ย้ายถิ่นกลับ (89% และ 77% ตามลำดับ) และผู้ย้ายถิ่นกลับเปลี่ยนใจมากกว่าถ้ามีรายได้เพิ่มขึ้นอีก 600 บาท (12% เปรียบเทียบกับ 1%) ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าผู้ที่เคยย้ายถิ่นจะมีความตั้งใจจะย้ายถิ่นสูงกว่า แต่ประสบการณ์ของพวกเขาช่วยให้พวกเขารู้จักคาดประมาณผลประโยชน์และค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจตามสภาพความเป็นจริงมากขึ้น สำหรับผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้ การเพิ่มรายได้อีก 600 บาท ให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่ามากกว่า อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าคนส่วนใหญ่ไม่ต้องการที่จะจากครอบครัวหรือจากบ้าน และถ้าพวกเขาสามารถหารายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว เขาก็ไม่มีความตั้งใจจะย้ายถิ่น

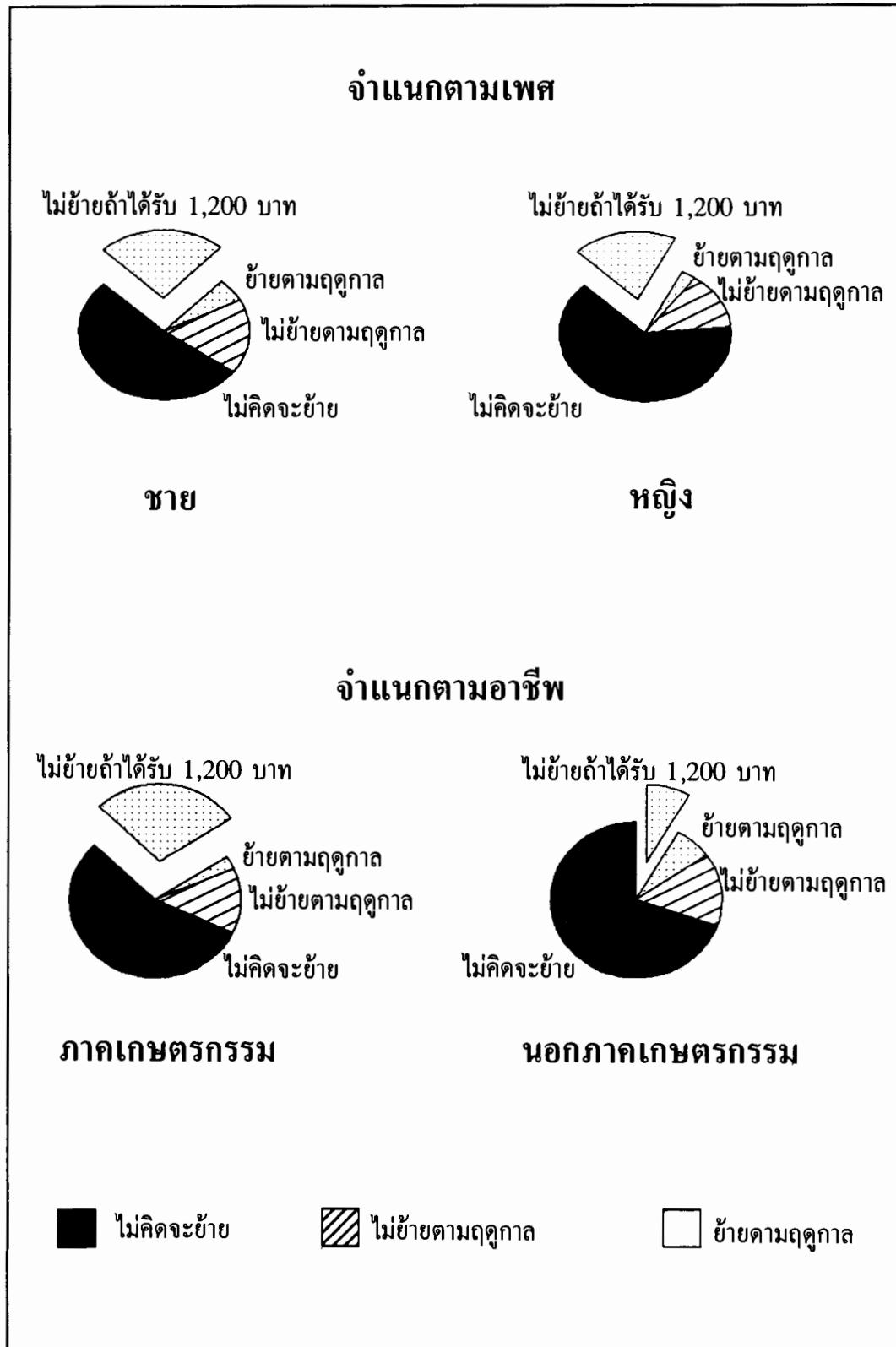
ตารางที่ 5.5: สัดส่วนของผู้ตั้งใจจะย้ายถิ่นในฤดูแสงในอีก 2 ปีข้างหน้า และผลกระทบของโครงการของรัฐที่จะให้รายได้ 1,200 บาท หรือ 1,800 บาทต่อเดือน เพื่อลดการย้ายถิ่น (ข้อมูลที่ปรับแล้ว)

คุณลักษณะ ของผู้ตั้งใจจะย้าย	ตั้งใจ จะ ย้าย ใน ฤดู แสง	ยังคง จะย้าย แม้ได้ รับเงิน ช่วยเหลือ 1,200 บาท	จำนวนผู้ย้ายถิ่นที่ จะลดลงจากการ ได้เงินช่วยเหลือ 1,200 บาท		ยังคง จะย้าย แม้ได้ รับเงิน ช่วยเหลือ 1,800 บาท	จำนวนผู้ย้ายถิ่นที่ จะลดลงจากการ เพิ่มเงินช่วยเหลือ อีก 600 บาท		จำนวน
			% ทั้ง หมด	% ของ ผู้ย้าย ถิ่นตาม ฤดูกาล		% ทั้ง หมด	% ของ ผู้ย้าย ถิ่น ตาม ฤดูกาล	
รวม	25.2	3.9	-21.3	-84.5	2.6	-1.3	-5.2	(148)
เพศ:								
ชาย	29.7	5.6	-24.1	-81.1	3.6	-2.0	-6.7	(68)
หญิง	22.3	2.7	-19.6	-87.9	1.9	-0.8	-3.6	(80)
อายุ:								
17-24	29.4	5.6	-23.8	-81.0	4.9	-0.7	-2.4	(44)
25-34	23.3	3.9	-19.4	-83.3	2.4	-1.5	-6.4	(55)
35-47	24.8	2.9	-21.9	-88.3	1.5	-1.4	-5.6	(49)
การศึกษา:								
ประถม	25.1	3.6	-21.5	-85.7	2.3	-1.3	-5.2	(129)
สูงกว่าประถม	26.4	6.1	-20.3	-76.9	4.6	-1.5	-5.7	(19)
สถานภาพสมรส:								
โสด	24.1	7.3	-16.8	-69.7	7.0	-0.3	-1.2	(24)
สมรส	25.5	3.5	-22.0	-86.3	1.9	-1.6	-6.3	(118)
เคยสมรส	23.6	0.0	-23.6	-100.0	0.0	0.0	0.0	(6)
อาชีพ:								
เกษตรกร	31.0	2.8	-28.2	-91.0	1.9	-0.9	-2.9	(107)
นอกภาคเกษตร	15.3	7.1	-8.2	-53.6	4.6	-2.5	-16.3	(23)
ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน	15.8	3.3	-12.5	-79.1	2.3	-1.0	-6.3	(18)
สถานภาพการย้ายถิ่น:								
ผู้ไม่ได้ย้ายถิ่น	20.2	2.2	-18.0	-89.1	2.0	-0.2	-1.0	(94)
ผู้ย้ายถิ่นกลับ	42.1	9.5	-32.6	-77.4	4.5	-5.0	-11.9	(54)
รายได้หลักของครัวเรือน:								
งานเกษตร	25.8	2.8	-23.0	-89.1	2.4	-0.4	-1.6	(64)
แรงงานในภาคเกษตร	31.4	0.0	-31.4	-100.0	0.0	0.0	0.0	(20)
อื่นๆ	23.6	5.7	-17.9	-75.8	3.2	-2.5	-10.6	(64)

แผนภาพที่ 5.1
ผลกระทบของนโยบายรัฐในการลดการย้ายถิ่นตามฤดูกาล

แผนภาพที่ 5.2
ผลกระทบของนโยบายรัฐในการจัดการย้ายถิ่น จำแนกตามเพศและอาชีพ

5.6 สรุป

เมื่อศึกษาความตั้งใจย้ายถิ่น เอนอนาคตพบว่า กลุ่มตัวอย่างจำนวนมากแสดงความจำนงจะย้ายถิ่น ไม่ว่าชั่วคราวหรือถาวร ความตั้งใจจะย้ายถิ่นและการย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นจริงมีความสัมพันธ์กับความเป็นเพศชาย อายุน้อย ได้รับการศึกษาสูง ทำงานในภาคเกษตรกรรมและมีรายได้ต่ำ ผู้ตั้งใจจะย้ายส่วนใหญ่ (70%) วางแผนจะย้ายในฤดูแล้ง ส่วนการศึกษาผลกระทบของโครงการของรัฐที่จะเพิ่มรายได้ให้ชาวชนบทถ้ายินยอมที่จะไม่ย้ายถิ่นพบว่าผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลส่วนใหญ่ (85%) ยินยอมจะไม่ย้ายถิ่นถ้ามีรายได้ 1,200 บาทต่อเดือน และถ้าเพิ่มรายได้เป็น 1,800 บาท จะมีผู้ยินยอมไม่ย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่คนในกลุ่มนี้คือผู้ที่มีความสามารถในการหารายได้สูงกว่า เช่น เพศชาย และผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงกว่า ซึ่งผลจากการศึกษาและข้อเสนอแนะสำหรับนโยบายของรัฐจะได้นำเสนอต่อไปในบทที่ 7

ผลกระทบของการย้ายถิ่นและนโยบายที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้จะพิจารณาถึงการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีต่อนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่น เช่น ความคิดเห็นต่อผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อชุมชนบ้านเกิด และแรงงานผิดกฎหมายที่อาจเกิดขึ้นโอกาสการจ้างงานของแรงงานไทย รวมทั้งภาระการให้บริการทางสังคมที่เกิดขึ้นในถิ่นปลายทางของผู้ย้ายถิ่น นอกจากนี้ ได้ศึกษาทัศนคติของผู้ย้ายถิ่นเกี่ยวกับบทบาทของการย้ายถิ่นที่มีผลต่อการแพร่กระจายของโรคเอดส์

6.1 ผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อหมู่บ้าน

ผลกระทบของการย้ายถิ่นสามารถประเมินได้ในเชิงวัดวิสัยจากการรวบรวมตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและสังคม และทำการเปรียบเทียบในช่วงเวลาหนึ่ง การประเมินเชิงวัดวิสัยน่าจะมีผลต่อความตั้งใจย้ายถิ่นในอนาคตมากกว่าการประเมินเชิงอัตวิสัย ซึ่งมีข้อจำกัดคือผู้ย้ายถิ่นอาจไม่มีเครือข่ายข้อมูลที่เหมาะสมเพียงพอ จะเห็นว่าแม้แต่การประเมินเชิงอัตวิสัยเรื่องผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อบุคคลยังไม่มีข้อมูลเพียงพอ ถ้าหากจะประเมินลักษณะดังกล่าวในระดับหมู่บ้านก็จะมีข้อจำกัดมากขึ้น ดังนั้นในการศึกษาบทนี้จึงพิจารณาถึงทัศนคติของผู้ย้ายถิ่นที่มีต่อผลกระทบของการย้ายถิ่นต่อหมู่บ้านของพวกเขาและความแตกต่างในระดับความคิดเห็น ซึ่งจะประเมินโดยใช้คำตอบ 5 ระดับด้วยกันคือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย เฉยๆ ไม่ค่อยเห็นด้วย และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ยังขาดแคลนข้อมูลในระดับหมู่บ้าน ดังนั้นถ้ามีการศึกษาต่อในอนาคตควรคำนึงถึงการเปรียบเทียบผลกระทบ

ของการย้ายถิ่นในระดับหมู่บ้านให้มากขึ้นทั้งในเชิงวัดวิสัยและอัตวิสัย

6.1.1 เศรษฐกิจของหมู่บ้าน

การย้ายถิ่นมีผลทำให้ความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านดีขึ้นหรือเลวลง เนื่องจากประชาชนย้ายถิ่นเป็นจำนวนมาก ผลกระทบจากโลกภายนอกที่มีต่อตัวผู้ย้ายถิ่นเองสามารถประเมินในระดับหมู่บ้านได้ เพราะเศรษฐกิจของหมู่บ้านนั้นขึ้นอยู่กับคุณภาพและปริมาณของทรัพยากรบุคคล รวมทั้งเงินทุนและเทคโนโลยีที่จะช่วยปรับปรุงผลผลิต การที่ทรัพยากรต่าง ๆ ของหมู่บ้านลดลงก็อาจทำให้ความก้าวหน้าของหมู่บ้านลดลง ถ้าทรัพยากรซึ่งน่าจะได้นำไปใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนาด้านอื่น ๆ ต้องนำไปใช้เพื่อชดเชยกับการลงทุนเพื่อการย้ายถิ่น

ผลจากการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (77%) กับความคิดที่ว่าค่าใช้จ่ายที่สูงของการย้ายถิ่นทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านเลวลง (ตารางที่ 6.1) การประเมินผลกระทบในเชิงบวกเช่นนี้จำเป็นจะต้องศึกษาให้ชัดเจนต่อไปถึงความเป็นไปได้ใน 2 กรณี คือ 1) ชาวบ้านอาจจะไม่ได้มองว่าการย้ายถิ่นมีค่าใช้จ่ายที่สูงมากนัก หรือ 2) มองว่าผลที่ได้รับจากการย้ายถิ่นมีค่าเกินกว่าค่าใช้จ่ายที่ลงทุนไป ดังนั้นถ้ามีการศึกษาในอนาคตควรที่จะคลี่คลายสถานการณ์ที่น่าจะเป็นไปได้ทั้งสองกรณีนี้ให้ชัดเจนขึ้น รวมทั้งหาวิธีวัดการลงทุนและผลตอบแทนของการย้ายถิ่นเพื่อให้การวิเคราะห์ผลกระทบของการย้ายถิ่นมีความชัดเจนยิ่งขึ้น

แม้ว่าการศึกษานี้จะไม่ได้นำปัจจัยเรื่องอายุและเพศมาพิจารณาร่วมด้วย แต่ก็พบว่ามี ความแตกต่างกัน ในทัศนคติของชาวบ้านตามสถานภาพการย้ายถิ่น ผู้ย้ายถิ่นกลับมีแนวโน้มที่จะไม่เห็นด้วยมากกว่าผู้ไม่ย้ายถิ่นในเรื่องเดียวกัน ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าผู้ย้ายถิ่นกลับมอง

ผลกระทบของผลประโยชน์ที่พวกเขานำมาสู่หมู่บ้านมากกว่า เช่น การส่งเงินกลับมาให้ครอบครัวระหว่างที่ยังย้ายถิ่นอยู่ หรือการนำเงินกลับมาลงทุนในหมู่บ้าน ในขณะที่ผู้ไม่ย้ายถิ่นซึ่งเป็นผู้รับความช่วยเหลือมองในเรื่องผลกระทบที่เกิดแก่หมู่บ้านมากกว่า

ตารางที่ 6.1: การรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างต่อผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อหมู่บ้านเดิม

ผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อหมู่บ้านเดิม	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	เฉย ๆ กลาง ๆ	ไม่ค่อยเห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	จำนวน
คนในหมู่บ้านมีฐานะแย่ลง เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการส่งคนไปที่อื่นสูง	3.4	11.8	8.2	40.5	36.1	440
การส่งเงินกลับบ้านของคนที่ไม่อยู่หรือไปทำงานที่อื่น ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านดีขึ้น	39.9	46.7	9.1	3.2	1.1	441
คนในหมู่บ้านนี้มีรายได้ดีขึ้น เนื่องจากคนที่ไม่อยู่หรือไปทำงานที่อื่นส่งเงินกลับมาให้	28.9	52.7	8.0	8.6	1.8	440
ผู้ที่ไม่อยู่หรือไปทำงานที่อื่น มีการนำเงินที่หาได้กลับมาลงทุนในหมู่บ้าน เช่น เปิดร้านค้า หรือซื้อที่ดิน	38.0	38.9	8.0	11.4	3.7	437
การที่มีคนย้ายไปอยู่หรือไปทำงานที่อื่นทำให้หมู่บ้านนี้มีแรงงานหรือคนที่จะช่วยงานต่าง ๆ น้อยลง	11.6	36.4	6.8	27.5	17.7	441
การที่มีคนย้ายไปอยู่หรือไปทำงานที่อื่นทำให้หมู่บ้านนี้ต้องการแรงงานหรือคนที่จะช่วยงานต่าง ๆ มากขึ้น	27.1	45.7	8.4	12.0	6.8	442

ผลประโยชน์ของการย้ายถิ่นนอกจากจะวัดจากจำนวนเงินที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับบ้านดังที่แสดงไว้ในบทที่ 4 แล้ว การศึกษานี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเงินที่ผู้ย้ายถิ่นส่งกลับบ้าน ซึ่งได้ช่วยเพิ่มพูนรายได้ของครัว-

เรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกด้วย การเพิ่มค่าตามเกี่ยวกับบทบาทของเงินช่วยเหลือที่มีต่อการปรับมาตรฐานการดำรงชีวิต รายได้ และการลงทุนในระดับหมู่บ้าน ได้ให้ประโยชน์อย่างมากในการประเมินระดับหมู่บ้านจากผลประโยชน์ที่

ได้รับเหล่านี้ และผลจากการศึกษาก็ได้ยืนยันความสำคัญของเงินช่วยเหลือที่มีต่อการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านให้ดีขึ้น มีเพียง 4% ของผู้ตอบเท่านั้นที่ไม่เห็นด้วยกับพรรณนาดังกล่าว นอกจากนี้เงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นก็ได้รับการพิจารณาเช่นกันว่า ช่วยเพิ่มรายได้ของหมู่บ้าน (82%) และเพิ่มการลงทุนทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน (77%) โดยเฉพาะเพศหญิงมีความเห็นในเชิงบวกต่อเรื่องนี้มากกว่าเพศชาย ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากการที่เพศหญิงเป็นผู้ที่รรับเงินช่วยเหลือนี้มากกว่าเพศชายนั่นเอง

6.1.2 ความต้องการด้านแรงงาน

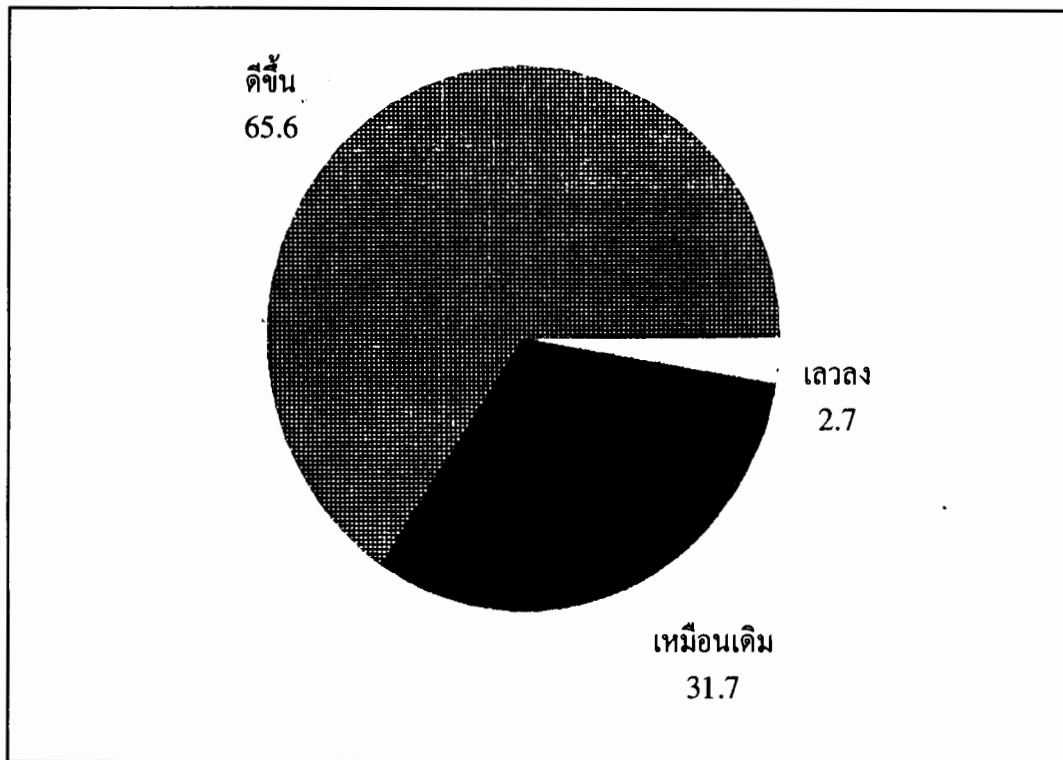
เนื่องจากการย้ายถิ่นเป็นกระบวนการเลือกสรรคนหนุ่มสาวและผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน (ตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2) ดังนั้นผลกระทบที่น่าจะปรากฏมากที่สุดก็คือ แรงงานในหมู่บ้านเกือบครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง (48%) มีพรรณนาที่เห็นด้วยต่อประโยคที่ว่า “การย้ายถิ่นทำให้หมู่บ้านนี้มีแรงงานหรือคนช่วยทำงานลดน้อยลง” ในขณะที่อีก 45% เห็นตรงกันข้าม ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่า การย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นตามฤดูกาล จึงน่าจะเป็นเครื่องชี้ได้ว่าผู้ตอบแบบสอบถามรู้สึกว่ามีแรงงานเพียงพอ เนื่องจากผู้ช่วยทำงานได้กลับบ้านมาในช่วงฤดูกาลเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว อย่างไรก็ตามในกลุ่มผู้ตอบซึ่งมีความเห็นแตกต่างกันนี้ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป มีความคิดเห็นที่สนับสนุนข้อความข้างต้นมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า (52% เปรียบเทียบกับ 44%) ซึ่งน่าจะสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่มีอายุมากกว่าได้มีชีวิตอยู่ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจและสังคม และได้เห็นกระแสการย้ายถิ่นที่หลั่งไหลออกจากชุมชนชัดเจนกว่า

ใน ส่วนความรู้ สึกถึงความต้องการด้านแรงงานในหมู่บ้านต่อผู้ย้ายถิ่นออก ผู้ตอบส่วนใหญ่ (73%) เห็นว่าการย้ายถิ่นทำให้หมู่บ้านมีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้นและมีเพียง 1 ใน 4 เท่านั้นที่คัดค้านความเห็นนี้ ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าการย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นการย้ายถิ่นตามฤดูกาลหรือตามวงจร ซึ่งผู้ย้ายถิ่นจะกลับมาเป็นแรงงานในหมู่บ้านเมื่อถึงฤดูทำการเกษตรที่ต้องการแรงงานก็ตาม แต่ความต้องการแรงงานที่เพิ่มสูงขึ้นน่าจะเป็นสัญญาณเตือนว่าการขาดแคลนแรงงานอาจเกิดขึ้นเนื่องจากการย้ายถิ่นมีความถาวรมากขึ้น หรือมีการทำการผลิตทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการศึกษาในอนาคตจึงน่าที่จะมุ่งความสนใจไปยังปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านคิดว่าหมู่บ้านมีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้น

6.1.3 สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป

แผนภาพที่ 6.1 แสดงให้เห็นว่าผู้ตอบแบบสอบถามเกินครึ่งหนึ่ง (66%) เห็นว่าการย้ายถิ่นช่วยปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น มีเพียง 3% ที่เห็นว่าการย้ายถิ่นทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านเลวลง ผู้ที่มีความเห็นกลาง ๆ หรือเฉย ๆ มีจำนวนค่อนข้างสูงเช่นกัน (32%) ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากขาดข้อมูลที่ชัดเจนถึงผลกระทบที่มีต่อหมู่บ้านทั้งก่อนและหลังการย้ายถิ่น จึงไม่สามารถแสดงความคิดเห็นได้ หรืออาจเป็นเพราะมองไม่เห็นว่าการย้ายถิ่นซึ่งอยู่ห่างไกลและเป็นอิสระจะถูกกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร ซึ่งน่าจะมีการศึกษาต่อไปว่าหลังจากควบคุมความเป็นไปได้แล้ว (เช่น ยกตัวอย่างผลกระทบของการย้ายถิ่นที่ชัดเจนให้ฟัง) คนกลุ่มนี้ยังจะมีพรรณนาที่เฉย ๆ ต่อประเด็นนี้อยู่หรือไม่

แผนภาพที่ 6.1
ผลกระทบของการย้ายถิ่นต่อวิถีชีวิตของประชาชนในหมู่บ้าน

6.2 ภาระในเรื่องบริการทางสังคม ในถิ่นปลายทาง

ผลกระทบของการย้ายถิ่นข้อหนึ่งที่มีมักจะกล่าวถึงเสมอคือ ความต้องการบริการทางสังคมในด้านต่าง ๆ สำหรับผู้ย้ายถิ่นในถิ่นปลายทาง โดยเฉพาะที่ย้ายเข้ากรุงเทพฯ ซึ่งในที่นี้จะมุ่งศึกษาเฉพาะผู้ย้ายถิ่นกลับเท่านั้น ดังนั้นผลการศึกษาก็จะชี้ให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นชั่วคราวได้เพิ่มภาระในเรื่องบริการทางสังคมในถิ่นที่พวกเขาเคยอยู่อย่างไรบ้าง แต่การประเมินเช่นนี้อาจทำให้มีการคาดประมาณผลกระทบที่ต่ำกว่าความเป็นจริง เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นชั่วคราวมีคุณลักษณะและประสบการณ์ที่แตกต่างจากผู้ย้ายถิ่นชัวยาว แต่เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นชั่วคราวเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในนโยบายลดการย้ายถิ่นของรัฐ จึงได้เน้นศึกษาเฉพาะกลุ่มนี้

จากตารางที่ 6.2 จะเห็นได้ว่า ในเรื่องที่อยู่อาศัย ผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่ได้อาศัยอยู่ในบ้านพักซึ่งนายจ้างจัดหาให้ ด้วยเหตุนี้ ไม่อาจกล่าวได้ว่า พวกเขาสร้างปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยในถิ่นปลายทาง ในกลุ่มผู้ที่เช่าบ้าน ค่าเช่าต่อเดือนเฉลี่ยแล้วเท่ากับ 528 บาท ส่วนไฟฟ้าและน้ำประปา เฉลี่ยต่อเดือนแล้วคือ 25 และ 35 บาทตามลำดับ ในเรื่องการกำจัดขยะมีผู้ย้ายถิ่นกลับไม่ถึงกึ่งหนึ่งที่ใช้บริการกำจัดขยะของรัฐหรือเอกชน (47%) ส่วนการใช้รถประจำทางพบว่า ไม่ได้ใช้รถประจำทางเป็นประจำ 43% ไม่เคยขึ้นรถประจำทาง และ 24% ใช้เพียงสัปดาห์ละครั้งเท่านั้น เนื่องจากพักอยู่กับนายจ้างหรือเช่าบ้านพักใกล้ที่ทำงานมากพอที่จะเดินไปทำงานได้

ตารางที่ 6.2: ร้อยละของการใช้บริการทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นกลับในดินที่อยู่ก่อนการย้ายถิ่นกลับ

บริการทางสังคมในดินที่เคยอยู่ก่อนย้ายกลับ	เปอร์เซ็นต์ (%)
ที่อยู่อาศัย	
อยู่กับครอบครัว/เพื่อน	16.9
นายจ้างจัดหาให้	68.6
เช่าห้องอยู่กับครอบครัว	10.2
เช่าบ้านอยู่กับครอบครัว	.8
อื่น ๆ	3.4
รวม	(118)
ค่าเช่าบ้านรายเดือน	
ไม่ได้จ่าย	25.0
ต่ำกว่า 200	12.6
200 - 499	50.2
สูงกว่า 500	12.6
รวม	(16)
ค่าไฟฟ้า	
ต่ำกว่า 20	49.9
20 - 49	24.9
สูงกว่า 50	24.6
รวม	(12)
ค่าน้ำ	
ต่ำกว่า 20	25.0
20 - 49	25.0
สูงกว่า 50	50.0
รวม	(8)
การกำจัดขยะ	
โยนทิ้ง/ฝัง	18.1
เผาทิ้ง	34.5
ใส่ถังขยะรอรถ/คนเก็บขยะของรัฐมาเก็บ	43.1
ใส่ถังขยะรอคนอื่นมาเก็บ	3.4
อื่น ๆ	.9
รวม	(116)
การใช้บริการรถสาธารณะ	
ไม่มีบริการรถสาธารณะที่นั่น	7.8
ไม่เคยใช้บริการ	34.8
น้อยกว่าสัปดาห์ละครั้ง	24.3
1 - 3 ครั้งต่อสัปดาห์	20.0
4 - 6 ครั้งต่อสัปดาห์	5.2
7 - 10 ครั้งต่อสัปดาห์	1.7
11 ครั้งขึ้นไปต่อสัปดาห์	6.1
รวม	(115)

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การสกัดกั้นการย้ายถิ่นชั่วคราวจะไม่ช่วยลดภาระในเรื่องที่พักและการขนส่งมวลชนในถิ่นปลายทาง เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลส่วนใหญ่พักอยู่ในที่ทำงานและบริการทางสังคม เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า การกำจัดขยะ นายจ้างเป็นผู้จัดหาให้อยู่แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ไม่ได้ครอบคลุมข้อมูลในเรื่องบริการทางสังคมที่สำคัญอื่น ๆ ที่ผู้ย้ายถิ่นและครอบครัวต้องใช้ เช่น การศึกษาและบริการสาธารณสุข ดังนั้นหากได้มีการศึกษาต่อในอนาคตควรจะศึกษาเพิ่มเติมในด้านบริการทางสังคมให้กว้างขวางขึ้น เพื่อการประเมินผลกระทบของการย้ายถิ่นจะได้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

6.3 แรงงานผิดกฎหมายและโอกาสการทำงาน

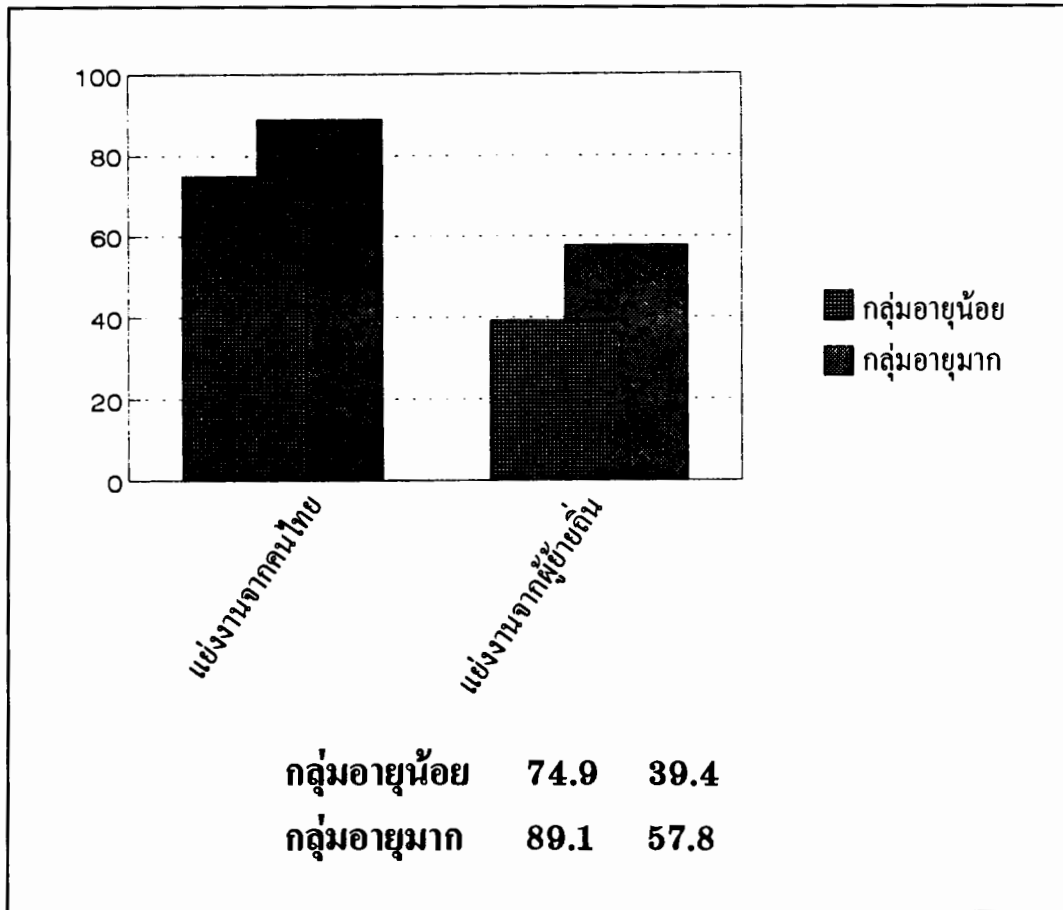
นับเป็นเวลาหลายปีแล้วที่ประเทศไทยได้ประสบกับภาวะการย้ายถิ่นผิดกฎหมายของแรงงานต่างชาติ โดยเฉพาะในระยะหลังนี้ส่วนใหญ่มาจากประเทศพม่า และประเทศเพื่อนบ้าน (Archavanitkul, 1995) การที่ประเทศมีการเติบโตทางเศรษฐกิจและมีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้สัดส่วนของแรงงานการย้ายถิ่นแบบผิดกฎหมายเพิ่มสูงขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน การวิจัยครั้งนี้จึงได้กำหนดข้อคำถามหลายข้อเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้ของผู้ย้ายถิ่นและทรศนะต่อแรงงานย้ายถิ่นผิดกฎหมายและผลกระทบของแรงงานย้ายถิ่นผิดกฎหมายต่อโอกาสการทำงานของแรงงานไทย

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่รับรู้ว่าการย้ายถิ่นผิดกฎหมายในประเทศไทย (79%) แต่เห็นว่าการย้ายถิ่นผิดกฎหมายนี้มีผลกระทบต่อโอกาสการทำงานของแรงงาน

ไทยโดยรวม (82%) มากกว่าที่จะมีผลกระทบโดยตรงต่อการจ้างงานที่เป็นแรงงานท้องถิ่นเช่นพวกเขา (51%) ผู้ย้ายถิ่นที่เป็นแรงงานท้องถิ่นจำนวนมากรู้สึกถึงการแข่งขันซึ่งเกิดจากแรงงานผิดกฎหมายเหล่านี้โดยเฉพาะในงานที่มีค่าจ้างและทักษะต่ำ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นงานของผู้ย้ายถิ่นจากภาคอีสาน คณะผู้วิจัยเห็นว่าภาวะเช่นนี้อาจแก้ไขได้หากนโยบายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแผนพัฒนาฯ ฉบับปัจจุบันบังเกิดผล โดยเฉพาะการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปีเป็น 9 ปี ซึ่งอาจทำให้การแข่งขันด้านแรงงานที่รุนแรงระหว่างแรงงานท้องถิ่นจากอีสานกับแรงงานผิดกฎหมายจากต่างประเทศ ค่อย ๆ หดไปในอีก 10-15 ปีข้างหน้า

ข้อค้นพบที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งซึ่งแสดงไว้ในแผนภาพที่ 6.2 ก็คือ ทรศนะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างคนหนุ่มสาว (อายุต่ำกว่า 30 ปี) และผู้ที่สูงวัยกว่า (อายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป) ในเรื่องผลกระทบของแรงงานผิดกฎหมายที่มีต่อคนงานไทย ผู้ที่สูงวัยกว่าเห็นว่าผู้ย้ายถิ่นที่ผิดกฎหมายนี้มีผลกระทบต่อคนงานไทยมากกว่าผู้ที่อ่อนวัยกว่า โดยเฉพาะผลกระทบที่มีต่อพวกเขาโดยตรง 58% ของผู้ที่มีอายุสูงกว่าเห็นว่า แรงงานผิดกฎหมายแย่งงานจากพวกเขา ในขณะที่ผู้ที่มีอายุต่ำกว่าเห็นเช่นนั้นเพียง 39% การที่ผู้สูงวัยกว่าเห็นว่าแรงงานผิดกฎหมายมีผลโดยตรงต่อความมั่นคงในงานของพวกเขาสูงกว่าคนหนุ่มสาวนั้น อาจเนื่องมาจากคนที่อายุมากมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองต่ำกว่าคนหนุ่มสาว และอาจมีครอบครัวซึ่งเป็นภาระในการเลี้ยงดูอยู่ ด้วยเหตุนี้การเพิ่มพูนโอกาสในด้านการศึกษา การฝึกอาชีพ และการอบรมแก่คนงานชาวอีสานจะสามารถช่วยลดการแข่งขันของพวกเขากับแรงงานผิดกฎหมายลงได้

แผนภาพที่ 6.2
การรับรู้ต่อผลของแรงงานผิดกฎหมายที่มีต่อแรงงานไทย จำแนกตามกลุ่มอายุ

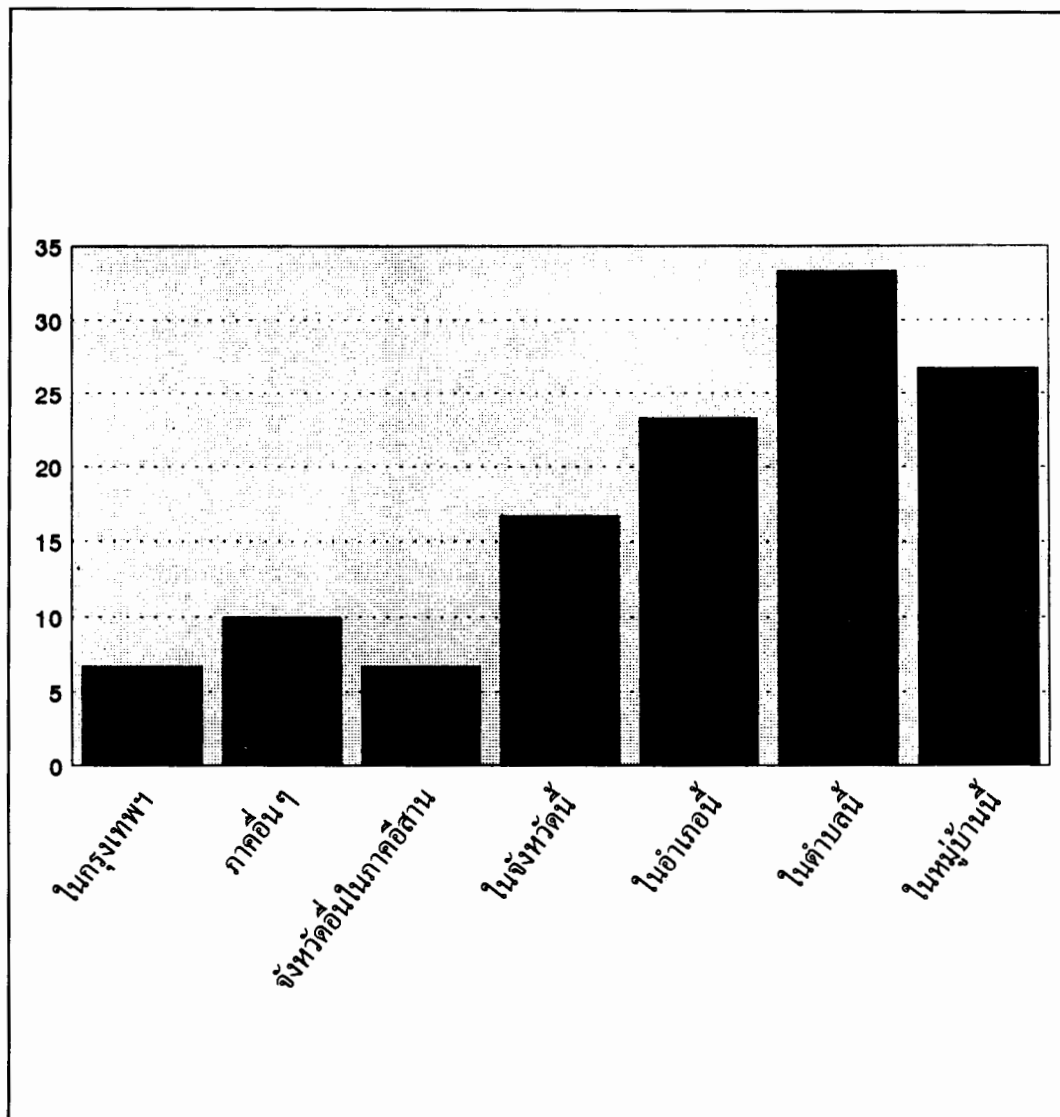

6.4 การย้ายถิ่นกับโรคเอดส์

สถานการณ์โรคเอดส์ในประเทศไทยขณะนี้ อยู่ในภาวะที่น่าเป็นห่วงมากขึ้นทุกที ในระยะหลังนี้การศึกษาหลายครั้งได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของการย้ายถิ่นที่มีต่อการแพร่กระจายอย่างรวดเร็วของโรคเอดส์ภายในประเทศ โครงการรณรงค์ต่อต้านโรคเอดส์เพิ่งดำเนินการเมื่อปี พ.ศ.2531 และการกระจายของโรคเอดส์ไม่มีที่ท่าว่าจะลดลง ในการวิจัยครั้งนี้จึงได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับการรับรู้ของชาวชนบทอีสานต่อข้อมูลเรื่องโรคเอดส์ และทัศนคติต่อผลกระทบของการย้ายถิ่นที่ทำให้ประชากรมีโอกาสเสี่ยงต่อการติดเชื้อเอดส์

แม้ว่าจะมีหลักฐานว่า มีการติดเชื้อเอดส์สูงในประเทศไทย แต่ในกลุ่มตัวอย่างทุก 15 คนมีเพียง 1 คนเท่านั้นที่รู้จักโดยตรงหรือเคยได้ยินจากเพื่อนว่ารู้จักคนที่ติดเชื้อเอดส์ และคนที่รู้จักหรือคนที่เพื่อนรู้จักว่าติดเชื้ออาศัยอยู่ใกล้ ๆ กับพวกเขา (ดูแผนภาพที่ 6.3) ในกลุ่มผู้ตอบจำนวน 30 คนที่รู้เรื่องนี้มีเพียง 7% เท่านั้นที่ตอบว่า ผู้ติดเชื้ออยู่ในกรุงเทพฯ หรือจังหวัดอื่นในภาคอีสาน และสัดส่วนที่สูงสุดตอบว่า ผู้ติดเชื้อที่เขารู้จักหรือเพื่อนรู้จักอยู่ในตำบลเดียวกับพวกเขา ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า การกระจายของโรคเอดส์กำลังเริ่มเข้าสู่ชนบทภาคอีสานแล้ว แม้ว่าจะยังมีจำนวนไม่มากนักก็ตาม

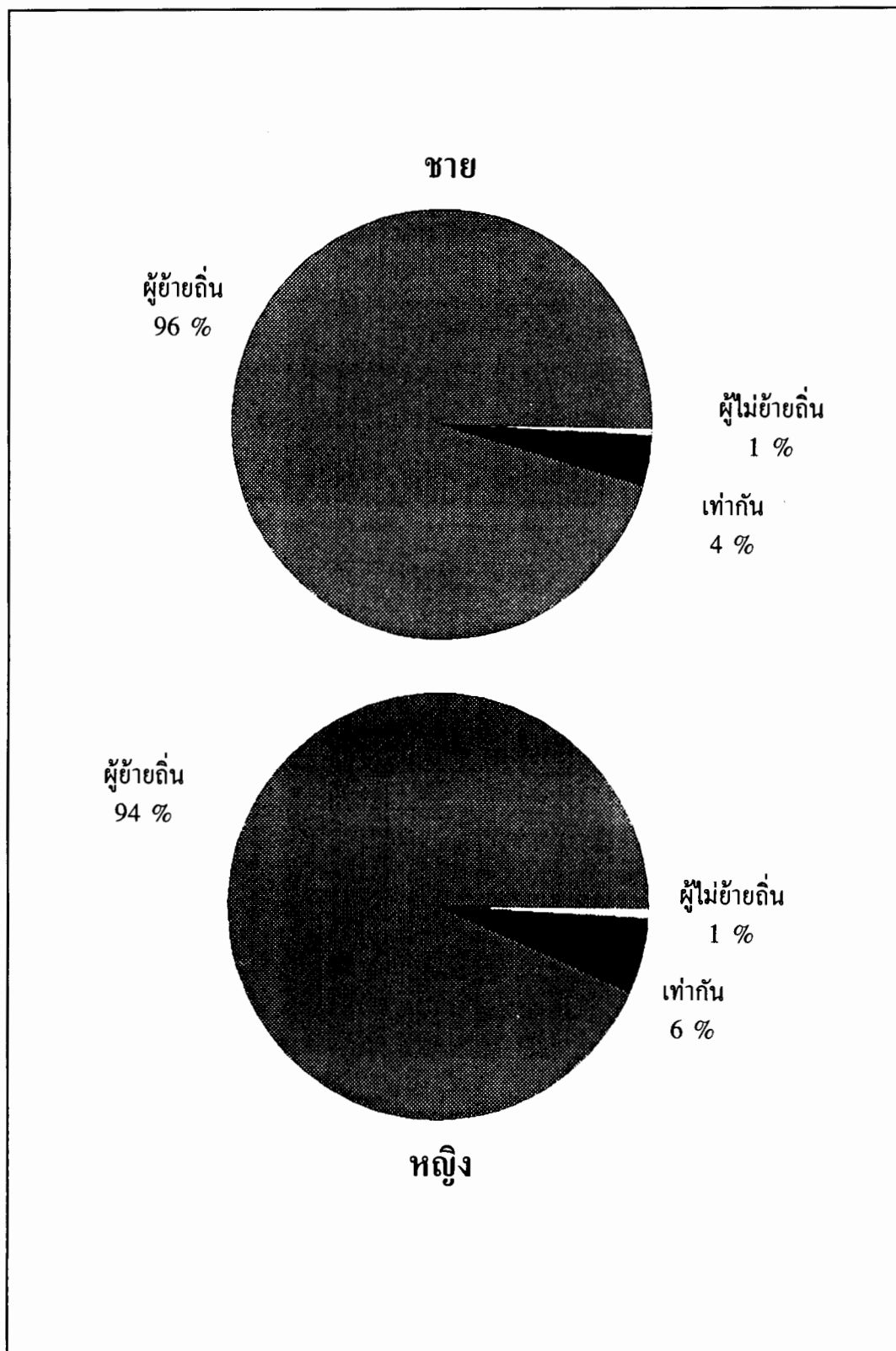
แผนภาพที่ 6.3
การรู้จักบุคคลที่ติดเชื้อเอดส์ จำแนกตามที่อยู่ของผู้ติดเชื้อ

เมื่อถูกถามโดยให้เปรียบเทียบความเสี่ยงของการติดโรคเอดส์ระหว่างผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า ผู้ย้ายถิ่นมีความเสี่ยงสูงกว่าผู้ไม่ย้ายถิ่นอย่างมาก (แผนภาพที่ 6.4) โดยที่มีความแตกต่างด้านเพศเล็กน้อย คือ

ผู้ย้ายถิ่นเพศชายถูกมองว่ามีความเสี่ยงสูงกว่า (96%) ผู้ย้ายถิ่นเพศหญิง (94%) และมีจำนวนน้อยมากที่เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่นมีความเสี่ยงเท่ากัน (4% สำหรับชาย และ 6% สำหรับหญิง)

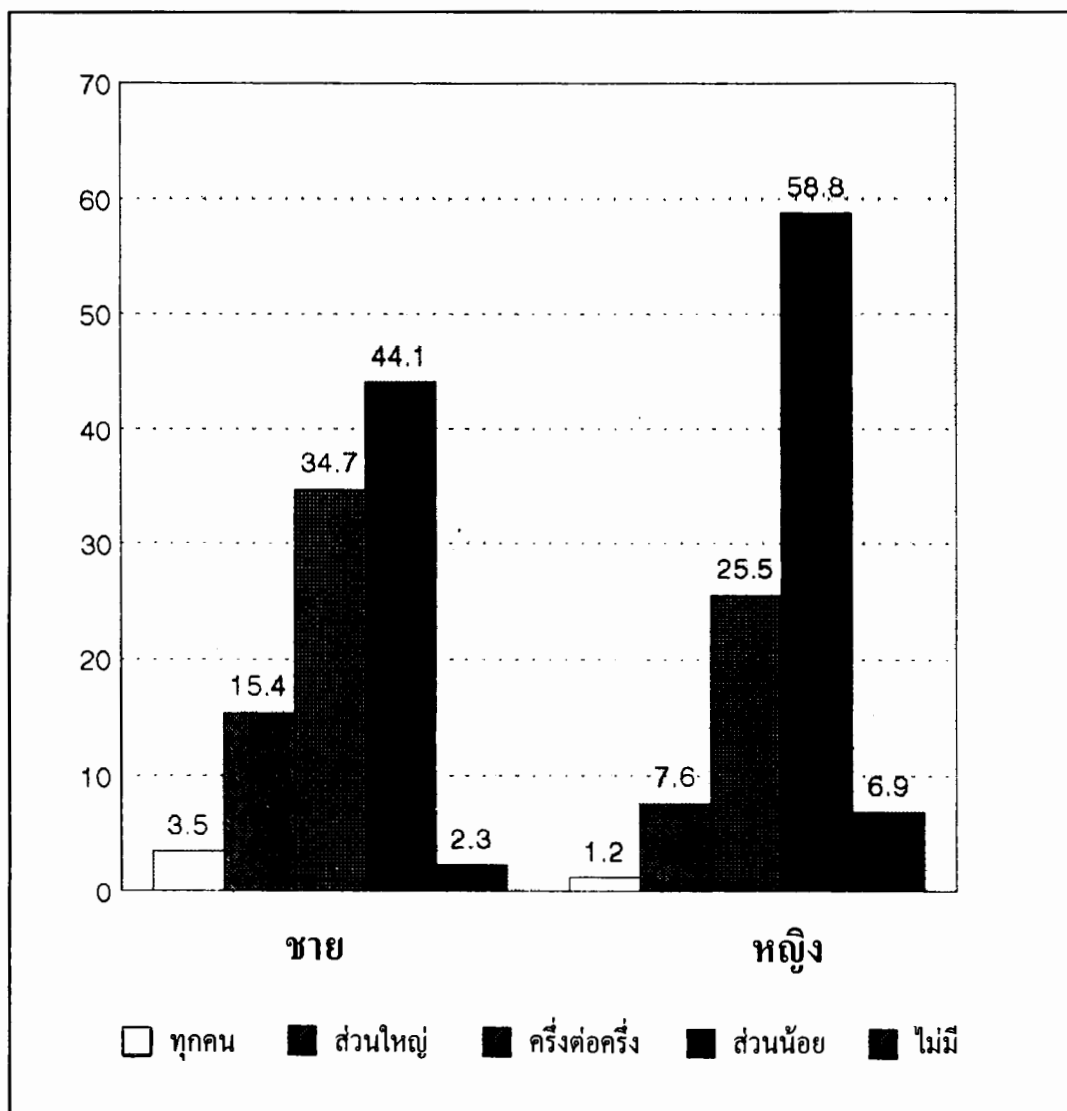
แผนภาพที่ 6.4
เปรียบเทียบพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ย้ายถิ่นและผู้ไม่ย้ายถิ่น จำแนกตามเพศ

สำหรับพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศต่อการติดเชื่อโรคเอดส์ระหว่างผู้ย้ายถิ่นเพศชาย และผู้ย้ายถิ่นเพศหญิง แสดงให้เห็นชัดเจนขึ้นในแผนภาพที่ 6.5 โดยในการวิจัยได้ตั้งคำถามว่า ผู้ย้ายถิ่นเพศชายมีความเสี่ยงมากเพียงไร เช่น เสี่ยงทั้งหมด ส่วนใหญ่เสี่ยง เสี่ยงครั้งต่อครั้ง ส่วนน้อยเสี่ยง และไม่เสี่ยงเลย และตั้งคำถามเดียวกันสำหรับผู้ย้ายถิ่นเพศหญิง ซึ่งผู้ตอบที่เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นเพศชายทั้งหมดมีความเสี่ยงต่อการติดเชื่อมีสูงถึงสามเท่าของผู้ที่เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงทั้งหมดมีความ

เสี่ยง ซึ่งน่าจะเป็นผลจากการที่ผู้ชายไทยมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศสูงกว่าผู้หญิง อย่างไรก็ตาม ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าผู้หญิงส่วนน้อย (บางคน) มีพฤติกรรมเสี่ยงมากกว่าผู้ชายส่วนน้อย (บางคน) ซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นการรับรู้ของชาวชนบทว่าผู้หญิงบางคนที่มีอาชีพโสเภณีทำให้เกิดการแพร่กระจายอย่างรวดเร็วของโรคเอดส์ในประเทศไทย (Archavanitkul and Guest, 1994; Havanon, Knodel and Bennett, 1992; Podhisita et al., 1994)

แผนภาพที่ 6.5
การรับรู้ต่อพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศที่จะติดเชื่อเอดส์ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามเพศ

6.5 สรุป

การย้ายถิ่นมีอิทธิพลต่อภาวะทางเศรษฐกิจสังคมในหมู่บ้านเดิมของผู้ย้ายถิ่นเพียงไร แม้ว่าข้อมูลที่มีอยู่ไม่เพียงพอที่จะวัดถึงผลกระทบนี้ได้ แต่การศึกษาก็พบว่า ชาวชนบทมีทัศนคติที่ชัดเจนว่า การย้ายถิ่นมีผลเชิงบวกต่อเศรษฐกิจและความเป็นอยู่โดยทั่วไปของหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้ว่าผลกระทบของการย้ายถิ่นต่อกำลังแรงงานในหมู่บ้านจะยังไม่ชัดเจนนัก แต่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการย้ายถิ่นดูเหมือนจะเพิ่มความต้องการแรงงานในหมู่บ้าน ซึ่งอาจเนื่องมาจากการย้ายถิ่นชั่วคราวจำนวนมาก นอกจากนี้ การศึกษายังพบว่า การลดจำนวนการย้ายถิ่นตามฤดูกาลจะไม่มีผลมากนักในการลดภาระบริการทางสังคมด้านที่พักอาศัยและการขนส่งสาธารณะในถิ่นปลายทาง แต่ข้อค้นพบนี้ควรได้รับการพิจารณาอย่างระมัดระวัง เนื่องจากเป็นข้อมูลที่ได้จากผู้ย้ายถิ่นกลับเท่านั้น และแม้ว่านายจ้างจะจัดสวัสดิการให้ในเรื่องน้ำประปา ไฟฟ้า และการกำจัดขยะ แต่ผู้ย้ายถิ่นก็ยังต้องใช้บริการเหล่านี้ ส่วนปัญหาในเรื่องการจราจรและที่พักอาศัยของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลนั้น พบว่ามีการให้ภาพที่เกินความจริง เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่พักอยู่ในที่ทำงาน

นอกจากผลกระทบเรื่องการย้ายถิ่นแล้ว ในการวิจัยยังได้ศึกษาประเด็นทางสังคมที่สำคัญ

อีก 2 ประเด็นคือ เรื่องแรงงานผิดกฎหมายและการติดเชื้อโรคเอดส์ ในเรื่องการย้ายถิ่นผิดกฎหมายนั้นพบว่าเป็นเรื่องที่จะต้องป้องกัน เนื่องจากผู้ที่รับรู้ในเรื่องนี้เห็นว่า แรงงานเหล่านี้จะลดโอกาสการทำงานของคนงานไทยโดยทั่วไปรวมทั้งโอกาสของพวกเขาเองด้วย ซึ่งผู้ที่มีอายุมาก (30 ปีขึ้นไป) รู้สึกถึงปัญหานี้มากกว่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า ส่วนในเรื่องโรคเอดส์พบว่าเป็นพฤติกรรมเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นด้วย โดยทั่วไปผู้ย้ายถิ่นชายถูกมองว่ามีพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศสูงกว่าผู้ย้ายถิ่นหญิง แต่ผู้ย้ายถิ่นหญิงบางคน (ซึ่งน่าจะหมายถึงหญิงโสเภณี) ถูกมองว่ามีความเสี่ยงสูงกว่าผู้ย้ายถิ่นชาย

ผลจากการศึกษาทำให้เห็นว่าน่าจะมีการทบทวนนโยบายการย้ายถิ่นในปัจจุบันหรือไม่ เพราะผลกระทบเชิงบวกของการย้ายถิ่นต่อหมู่บ้านเดิมและผลกระทบเพียงเล็กน้อยต่อถิ่นปลายทางของการย้ายถิ่นตามฤดูกาลหรือชั่วคราวน่าจะชี้ให้เห็นว่า นโยบายที่สนับสนุนให้ลดกระแสการย้ายถิ่นอาจไม่ใช่ทิศทางที่ถูกต้อง สิ่งที่จะมีความจำเป็นมากกว่าน่าจะเป็นการทำให้ค่าใช้จ่ายในการย้ายถิ่นสำหรับผู้ตัดสินใจย้ายถิ่นลดลง และทำให้คุณภาพชีวิตของผู้ที่ไม่ย้ายถิ่นดีขึ้น ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้จะนำเสนอไว้ในบทสรุปท้าย

ข้อสังเกตเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษารูปแบบของการย้ายถิ่นในหมู่ชาวนบพทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่มีการเคลื่อนย้ายสูง รวมทั้งได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น สภาพชีวิตของชาวนบพในภาคอีสานระดับของความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนและการพึ่งพิงของครอบครัวที่มีต่อความช่วยเหลือนี้ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า การย้ายถิ่นไม่ว่าในช่วงสั้นๆ หรือช่วงยาวเป็นยุทธวิธีที่ใช้กันทั่วไปในการเพิ่มรายได้ของครัวเรือน คนโสดทั้งเพศหญิงและเพศชายมีการย้ายถิ่นในอัตราที่สูง คนหนุ่มสาวจำนวนมากได้จากครัวเรือนไปในช่วงเวลาสองปีระหว่างการสำรวจครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เมื่ออายุมากขึ้นและได้ทำการสมรสแล้ว เพศหญิงจะมีการย้ายถิ่นน้อยลง ในขณะที่เพศชายยังคงย้ายถิ่นตามฤดูกาล การย้ายถิ่นส่วนใหญ่มุ่งเข้าสู่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล แต่ก็มีมีการย้ายถิ่นตามฤดูกาลจำนวนมากที่มุ่งไปยังเขตชนบท โดยเฉพาะในภาคกลางเพื่อรับจ้างทำงานด้านเกษตรกรรม

ในการศึกษายังได้พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีรายได้จากการพึ่งพิงเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นในสัดส่วนที่สูง ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก (out-migrants) ในช่วงสองปีที่ผ่านมาโดยเฉลี่ยมีรายได้ต่ำกว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับ (return migrants) รวมทั้งได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นในจำนวนที่น้อยกว่าด้วย ครัวเรือนที่ได้รับเงินช่วยเหลือใช้เงินที่ได้รับนี้ในการซื้อสิ่งของที่เป็นจำเป็น เช่น อาหาร เครื่องใช้ในบ้าน และปุ๋ยหรือเมล็ดพืชเป็นหลัก ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ครัวเรือนเหล่านี้พึ่งพิงเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นในระดับที่ค่อนข้างสูง

“การย้ายถิ่นเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศหรือไม่” ประเด็นนี้ยังคงมีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง ผู้วางนโยบายจำนวนมากประมาณผู้ย้ายถิ่นจากชนบทว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้กรุงเทพฯ มีการขยายตัวมากเกินไป ดังจะเห็นได้จากปัญหาจราจร ปัญหาชุมชนแออัด และปัญหามลภาวะที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร แต่ผลจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่ในสถานที่ทำงาน และไม่ค่อยได้ใช้บริการสาธารณะ ซึ่งเมื่อพิจารณาประกอบกับงานวิจัยอื่น ๆ ที่พบว่างานที่ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ทำ เช่น งานก่อสร้าง งานที่มีทักษะต่ำในโรงงาน และงานเกษตรเป็นงานซึ่งไม่ดึงดูดใจ “ชาวกรุงเทพฯ” โดยกำเนิด ให้ความปรารถนาที่จะทำ (Ritcher and Ogena, 1994) ดังนั้นผู้ย้ายถิ่นจึงมีแนวโน้มจะใช้สาเหตุที่แท้จริงแห่งปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อพิจารณาจากจุดขึ้นในการพัฒนาประเทศ การเคลื่อนย้ายแรงงานหนุ่มสาวเข้าสู่เขตอุตสาหกรรมของกรุงเทพฯ น่าจะเป็นการสร้างกระดูกสันหลังที่รองรับแรงงานสมัยใหม่มากกว่า แต่อย่างไรก็ตามผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ก็ยังคงขาดทักษะทั้งในด้านการศึกษาและด้านวิชาชีพที่จำเป็นต่อการแสวงหาโอกาสใหม่ในการทำงาน

ในระดับครัวเรือน สวัสดิการสังคมนับเป็นประเด็นที่ควรคำนึงถึงในแง่ของผลกระทบจากการย้ายถิ่นที่มีต่อครอบครัว โดยเฉพาะการแยกกันอยู่ของคู่สมรส การแยกกันอยู่ระหว่างพ่อแม่กับลูก และผู้สูงวัยกับบุตรที่โตแล้ว ในครอบครัวเกษตรกรรม การย้ายถิ่นถือเป็นแหล่งรายได้ที่จำเป็นมาก ดังจะเห็นได้ว่าครอบครัวเหล่านี้มีรายได้อยู่ในระดับต่ำ อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่าผู้ย้ายถิ่นจำนวนมากพอใจที่จะอยู่

กับบ้านมากกว่าถ้าสามารถหารายได้ได้เพียงพอ ดังนั้นโครงการพัฒนาชนบทที่มุ่งสกัดกั้นการย้ายถิ่นจึงควรต้องคำนึงถึงความต้องการนี้ เพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของครอบครัว

ผลจากงานวิจัยชิ้นนี้มีหลายประเด็นที่สามารถนำไปสู่ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะหลายข้อที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นผลมาจากการสัมมนาเพื่อรายงานผลการศึกษา ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2538 ในการสัมมนาครั้งนี้ได้จัดให้มีการประชุมกลุ่มย่อยในช่วงบ่าย และได้มีการอภิปรายถึงการนำผลการศึกษาและความเข้าใจเรื่องการย้ายถิ่นในประเทศไปใช้ในการกำหนดนโยบายระดับชาติ ซึ่งข้อเสนอแนะที่ได้จากผู้เข้าร่วมสัมมนาและจากคณะผู้วิจัยที่จะนำเสนอในลำดับต่อไปนี้ จึงเป็นผลโดยตรงจากข้อค้นพบในงานวิจัยครั้งนี้

7.1 ข้อค้นพบที่สำคัญประการหนึ่งจากการวิจัย ก็คือ การที่ผู้ย้ายถิ่นจำนวนมากพอใจที่จะอยู่บ้านมากกว่าถ้าพวกเขาสามารถหารายได้ได้เพียงพอ ซึ่งคนกลุ่มนี้ไม่ได้มีเพียงผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่สูงวัยและมีบุตรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงผู้ย้ายถิ่นวัยหนุ่มสาวที่เป็นโสดด้วย ดังนั้นความพยายามในการพัฒนาจึงควรมุ่งเน้นไปที่การช่วยให้ชาวชนบทสามารถยังชีพอยู่ได้ในชุมชนเดิมของพวกเขา โดยการส่งเสริมหรือเสริมสร้างโครงการต่างๆ เช่น การส่งเสริมการเกษตร การปลูกพืชหลายชนิดเพื่อให้มีรายได้ตลอดทั้งปี การส่งเสริมการตลาดเพื่อช่วยให้เกษตรกรมีรายได้จากพืชผลใหม่ ๆ และการชลประทาน เพราะโครงการเหล่านี้สามารถช่วยให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังจะมีการจัดตั้งศูนย์ให้คำปรึกษากับการลงทุนในชุมชนชนบท โดยศูนย์นี้ควรมีบทบาทในการให้คำแนะนำเกี่ยวกับธุรกิจที่มีความเป็นไปได้ในการดำเนินการทั้งในชุมชนที่อยู่อาศัยหรือนอกชุมชน และให้ข้อมูลเกี่ยวกับการฝึกอบรมผู้ประกอบการรายใหม่ในเรื่องการจัดการ

ธุรกิจและการใช้เทคโนโลยี วัตถุประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่งของศูนย์นี้ควรช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่สินค้าหรือพืชผลในหมู่บ้าน และช่วยให้ผู้ย้ายถิ่นรู้จักใช้เงินที่ได้จากการย้ายถิ่นให้เกิดประโยชน์และยั่งยืนมากขึ้น

7.2 สำหรับผู้ย้ายถิ่นอื่น ๆ ซึ่งพบว่ามีความกังวลใจหลายประการที่ก่อให้เกิดการย้าย โดยเฉพาะการย้ายถิ่นเข้าสู่เขตเมือง ตรงจุดนี้ควรที่จะมีการสร้างสิ่งดึงดูดใจต่าง ๆ ในถิ่นอื่น ๆ ด้วย เพราะคนหนุ่มสาวยอมรับว่า พวกเขาย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาประสบการณ์ในการทำงานใหม่ ๆ รวมทั้งประสบการณ์ทางสังคมด้วย แม้ที่สุดพวกเขาจะต้องย้ายกลับบ้านก็ตาม นอกจากนี้ในการศึกษายังพบว่าผู้ย้ายถิ่นที่มีการศึกษาสูงหรือมีทักษะในการทำงานสูงมักขาดแรงดึงดูดใจจากนโยบายของรัฐบาลในการเพิ่มรายได้ให้ถ้าอยู่ยังถิ่นเดิม ดังนั้นสำหรับคนกลุ่มนี้ควรที่จะต้องมียุทธศาสตร์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและโอกาสการทำงานในเขตชนบท และแนวทางในการพัฒนาชนบทที่ควรที่จะต้องครอบคลุมถึงการลงทุนในด้านโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ การปรับปรุงด้านการศึกษาและการขยายโอกาสในการทำงาน และอาจจะต้องการขยายเขตอุตสาหกรรมไปสู่ชนบท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน รวมทั้งอาจจะต้องสร้างแรงจูงใจให้เอกชนสร้างโรงงานขนาดเล็กที่ไม่เป็นภาระในเรื่องสาธารณูปโภคพื้นฐานหรือทำลายสภาพแวดล้อมในชนบท

7.3 การย้ายถิ่นเป็นกระบวนการของการเลือกสรรและการหลั่งไหลออกของคนหนุ่มสาวและผู้มีการศึกษาสูง ทำให้ทรัพยากรในชุมชนชนบทลดน้อยลง ดังนั้นการพัฒนาด้านทรัพยากรมนุษย์จึงควรจะต้องรวมถึงการฝึกอาชีพที่เหมาะสมกับตลาดแรงงานสมัยใหม่ให้กับชาวชนบท การเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับความต้องการของนายจ้างและการเผยแพร่ความรู้นี้เป็นสิ่งจำเป็นในการฝึกทักษะของลูกจ้างให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานที่กำลังขยายตัว การอบรมนี้ควรจะ

รวมการศึกษาทั้งที่อยู่ในระบบและนอกระบบ และครอบคลุมทุกกลุ่มวัยทั้งผู้ใหญ่ คนหนุ่มสาว และเด็ก ๆ และเพื่อให้แรงงานสามารถแข่งขันได้ ทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับประเทศ ควรจะมีการสร้างแรงจูงใจอย่างมากให้ผู้ที่กำลังเรียนหนังสืออยู่เรียนให้สำเร็จและให้ผู้ใหญ่กลับเข้ามาเรียนหนังสือเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ของชุมชน และประเทศชาติ โดยนโยบายเหล่านี้ควรจะพุ่งไปที่ผู้ย้ายถิ่นกลับเป็นเป้าหมายใหญ่ นอกจากนี้ ควรจะมีการสนับสนุนอย่างเต็มที่ให้มีการศึกษาเพื่อค้นคว้าวิจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

7.4 สำหรับครอบครัวในชนบทที่ถูกทิ้งไว้เบื้องหลังต้องการ โครงการทางสังคม โดยเฉพาะโครงการเพื่อเด็กและผู้สูงอายุ เช่น การให้การดูแลรักษาและการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน และครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกเป็นครัวเรือนที่มีระดับรายได้ต่ำที่สุด และยังได้รับเงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นน้อยที่สุดด้วย ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประชากรกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญในโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท

7.5 เนื่องจากการย้ายถิ่นเป็นแบบแผนที่มีปฏิบัติกันมานานในชนบทภาคอีสาน การสกัดกั้นกระแสการย้ายถิ่นจึงไม่สามารถกระทำได้โดยสมบูรณ์ ดังนั้นจึงน่าจะมีการชี้นำทิศทางการย้ายถิ่นเสียใหม่เพื่อให้การย้ายถิ่นเป็นกระบวนการที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ โดยการร่วมมือกับเครือข่ายทางสังคมและแหล่งข้อมูลของผู้ย้ายถิ่นเอง ผู้ย้ายถิ่นควรจะได้รับข้อมูลเกี่ยวกับโอกาสของการทำงานโดยใช้แนวทาง “จากล่างสู่บน” นั่นคือ ให้ผู้ย้ายถิ่นกลับให้ข้อมูลแก่ศูนย์ข้อมูลกลางในเรื่องการทำงาน (central job bank) รัฐบาลและองค์กรเอกชนควรจะมียุทธศาสตร์มากขึ้นในการให้ข้อมูลเหล่านี้แก่ผู้ย้ายถิ่น โดยเฉพาะโอกาสการทำงานในท้องถิ่น ควรจะมีการจัดตั้งศูนย์ระดับภูมิภาคเพื่อช่วยให้ผู้ย้ายถิ่นได้ทำงานตรงตามทักษะและตอบสนองความต้องการของ

นายจ้างได้ดียิ่งขึ้น ในศูนย์นี้ควรจะมีการพัฒนาข้อมูลในระดับหมู่บ้านในเรื่องกำลังแรงงาน ทักษะ การฝึกอบรม การจ้างงาน และการลงทุน ข้อมูลที่ได้จากประชาชนในหมู่บ้าน องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ควรจะได้มีการบันทึกไว้โดยการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย และปรับปรุงใหม่ทุก ๆ 4 เดือน เพื่อให้เป็นข้อมูลที่ทันสมัย เมื่อมีการบันทึกข้อมูลเหล่านี้ไว้แล้ว ศูนย์ข้อมูลนี้จะเกิดประโยชน์ต่อผู้ย้ายถิ่นโดยผ่านการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลระดับหมู่บ้านทั่วประเทศ และเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาประเทศด้วย ศูนย์ข้อมูลนี้ควรจะครอบคลุมข้อมูลเกี่ยวกับแผนการก่อสร้างเขตอุตสาหกรรมใหม่หรือการขยายสาขาของอุตสาหกรรมต่าง ๆ เพื่อลดปัญหาการแข่งขัน และกระจายเขตความเจริญทางเศรษฐกิจออกไป แผนการสร้างศูนย์ข้อมูลนี้ให้เป็นจริงควรจะดำเนินการควบคู่ไปกับความพยายามในปัจจุบันที่จะพัฒนาประเทศไทยให้เป็นศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology : IT) ที่เป็นแบบอย่างในภูมิภาคนี้

7.6 นอกเหนือจากความพยายามในการสกัดกั้นกระแสการย้ายถิ่นและการทำให้กระบวนการย้ายถิ่นมีประสิทธิภาพมากขึ้น ควรจะมีการหันเหทิศทางการย้ายถิ่นออกจากถิ่นปลายทางที่มีประชากรแออัด โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ควรจะมีนโยบายในการกระจายโอกาสของการจ้างงาน รวมทั้งการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ประกอบการย้ายไปตั้งโรงงานนอกเขตกรุงเทพฯ และการย้ายสถานศึกษาระดับสูง เช่น มหาวิทยาลัยและสถานฝึกวิชาชีพออกไป รัฐบาลควรจะมียุทธศาสตร์มากขึ้นในกระบวนการของการจ้างงาน เช่นเดียวกับคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนควรจะพยายามให้มากขึ้นในการกระจายการจ้างงาน โดยการสร้างแรงจูงใจ เช่น การลดหย่อนภาษีให้แก่ภาคเอกชนที่เข้าร่วมในโครงการ ขณะเดียวกันควรจะส่งเสริมให้ภาคเอกชนมีบทบาทมากขึ้นในการฝึกอบรมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

นอกเหนือจากข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังกล่าวแล้ว ผลจากการศึกษายังช่วยชี้ให้เห็นถึงทิศทางของงานวิจัยในอนาคต ดังนี้

1. ควรศึกษาเพิ่มเติมในเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงอาชีพผ่านการย้ายถิ่น” และความเป็นไปได้ของบุคคลและครัวเรือนในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตโดยผ่านกระบวนการย้ายถิ่นซึ่งเกิดขึ้นตลอดชีวิต รวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการย้ายถิ่นกับการได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้น เพื่อที่จะดูว่าผู้ย้ายถิ่นมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจริง ๆ จากการย้ายถิ่น หรือว่าการย้ายถิ่นเป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อให้มีค่าใช้จ่ายประจำวันเท่านั้น

2. ควรศึกษาเพิ่มเติมในเรื่อง “ผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อครอบครัว” โดยเฉพาะสมาชิกครอบครัวที่ถูกทิ้งอยู่เบื้องหลังซึ่งไม่สามารถพึ่งพิงตนเองได้ โดยเฉพาะการที่ผู้สูงอายุในหมู่บ้านชนบทขาดผู้ดูแล และเด็ก ๆ ถูกเลี้ยงดูห่างไกลจากพ่อแม่ การย้ายถิ่นมักจะถูกกล่าวถึงว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้การสมรสล้มเหลว การศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องนี้ควรจะพิจารณาว่าการย้ายถิ่นอาจเป็นตัวช่วยให้ครอบครัวดำรงอยู่ต่อไปโดยการช่วยเหลือเงินสำหรับการเพาะปลูก และความสามารถของผู้ย้ายถิ่นในการติดต่อกับครอบครัวและให้การสนับสนุนด้านการเงิน ปัญหาความยากจนซึ่งอาจเป็นสาเหตุสำคัญข้อหนึ่งที่มีผลทั้ง

ต่อความล้มเหลวของชีวิตสมรสและการย้ายถิ่นก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจ จึงควรมีการพิจารณาประเด็นเหล่านี้ในรายละเอียดด้วยเช่นกัน

3. จากประเด็นการศึกษาดังที่ได้กล่าวข้างต้น ทำให้เห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเรื่อง “ผลกระทบทางจิตวิทยาของการย้ายถิ่น” ด้วย ทั้งในด้านการพัฒนาบุคคลและความเครียด และควรจะศึกษาทั้งผู้ย้ายถิ่นและครอบครัวที่อยู่เบื้องหลังของผู้ย้ายถิ่นด้วย

4. ควรจะมีการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่อง “การใช้เงินช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่น” เพื่อที่จะกำหนดโครงการให้บริการทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และควรมีการวัดให้ละเอียดในเรื่องรายได้ของชาวชนบท ทั้งในรูปรายได้ที่เป็นสิ่งของและการลงทุนในการผลิต รวมทั้ง “ค่าใช้จ่ายในการย้ายถิ่น” ทั้งในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง

5. “ผลของการย้ายถิ่นทั้งในเชิงวัตถุวิสัยและอัตวิสัย” ก็นับเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าจะทำการวิจัย โดยพิจารณาถึงการลงทุนและกำไร ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิทยา

ท้ายที่สุดนี้ การวิจัยในเรื่องการย้ายถิ่นจำเป็นต้องมีลักษณะสหวิทยาการมากขึ้น เพื่อให้สามารถวัดและอธิบายกระบวนการย้ายถิ่นในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- Archavanitkul, Kritaya. 1995. "Executive Summary." Seminar on Research on Transnational Migrants of Thailand: Policy, Patterns and Impacts. Held on 10 January 1995 at the Royal City Hotel, Bangkok, Thailand.
- _____, Wathinee Boonchalaksi, Aphichat Chamratrithirong, Nittaya Piriathamwong, Anthony Pramualratana, Kerry Richter and Varachai Thongthai. 1992. "Parental Expectation and Experience of Support from Children in Old Age and Its Relationship with Fertility." *Journal of the National Research Council of Thailand* 24(1-II): 1-30.
- _____ and Philip Guest. 1994. "Migration and the Commercial Sex-Sector in Thailand." *Health Transition Review* 4 (Supplement): 273-296.
- Chamratrithirong, Aphichat, Kritaya Archavanitkul, Kerry Richter, Philip Guest, Varachai Thongthai, Wathinee Boonchalaksi, Nittaya Piriathamwong, and Panee Vong-Ek. 1995. *National Migration Survey of Thailand*. Institute for Population and Social Research Publication No. 188.
- Guest, Philip, Kerry Richter and Kritaya Archavanitkul. 1993. "Women's Roles and Migration in Thailand." Presented at the Committee for International Cooperation in National Research in Demography (CICRED) meeting on Economic Roles of Female Migrants, Geneva.
- Havanon, Napaporn, John Knodel and Tony Bennett. 1992. *Sexual Networking in a Provincial Thai Setting*. AIDSCAP: AIDS Prevention Monograph Series Paper No. 1.
- Podhisita, Chai, Anthony Pramualratana, Uraiwan Kanungsukkasem, Maria J. Wawer and Regina McNamara. "Socio-cultural Context of Commercial Sex Workers in Thailand: an Analysis of Their Family, Employer and Client Relations." *Health Transition Review* 4 (Supplement): 297-320.
- Pramualratana, Anthony. 1992. "The Impact of Societal Change and Role of the Old in a Rural Community in Thailand." pp. 44-54 in Yoddumnern-Attig, Bencha, Kerry Richter, Amara Soonthornhdada, Chanya Sethaput and Anthony Pramualratana, *Changing roles and statuses of women in Thailand: a documentary assessment*. Institute for Population and Social Research Publication No. 161.
- Richter, Kerry. 1994. "Living Separately as a Child Care Strategy: Implications for Women's Work and Family in Urban Thailand." Presented at the meeting of the American Sociological Association, Los Angeles.
- _____ and Nimfa B. Ogena. 1995. "The effect of gender, migration and family formation on employment transitions in Bangkok." Presented at the annual meetings of the Population Association of America, San Francisco.

Richter, Kerry, and Napaporn Havanon. 1994. *Women's Economic Contribution to Households in Thailand: Implication for National Development and Social Welfare*. Institute for Population and Social Research and Srinakharinviroj University. Bangkok: The Gender Press.

_____ and Nimfa B. Ogena. 1995. "The Effect of Gender, Migration and Family Formation Transitions in Bangkok." Presented at the annual meetings of the Population Association of America, San Francisco.

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170

โทร. (66-2) 4410201-4 ต่อ 115, (66-2) 4419666

โทรสาร. (66-2) 4419333

E-mail:directpr@mahidol.ac.th

WWW Homepage : <http://WWW.mahidol.ac.th/mahidol/pr/pr.html>